КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГАРТУУ МИНИСТРЛИГИ

1 ЖАШТАН 6 ЖАШКА ЧЕЙИНКИ

БАЛДАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮ

ПРОГРАММАСЫ

БИШКЕК - 2025

Түзүүчүлөр:

- Асанбаева Бермет Иманалиевна – Кыргыз билим берүү академиясынын «Мектепке чейинки жана башталгыч билим берүү» лабораториясынын жетектөөчү илимий кызматкери
- Мамбетакунов Уланбек Эсенбекович – педагогика илимдеринин доктору, профессор, Т. Эрматов атындагы БМПИнин директору.
- Камалова Айгүл Эсенбаевна – Кыргыз Республикасынын Агартуу министрлигине караштуу Педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо республикалык институтунун ага окутуучусу.
- Кутманалиева Динара Орозбековна – Т.Эрматов атындагы БМПИнин «Мектепке чейинки билим берүү» предметтик- циклдик комиссиясынын окутуучусу.
- Дууланова Индира Батырбековна – Кыргыз Республикасынын Агартуу министрлигине караштуу Педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо республикалык институтунун ага окутуучусу, «Союз дошкольников Кейджи» коомдук фондунун директору, техника илимдеринин магистри.
- Расулова Гүлмира – «Коомчулукту өнүктүрүү үчүн билим» коомдук фондунун менеджери, мектепте чейинки билим берүү программаларын жана уюмдарын башкаруу боюнча магистр.
- Тентиева Эльмира Бейшебаевна – И.Арабаев атындагы КМУнун ага окутуучусу

Кеңешчи:

- Касымова Нурзида Абабакировна- Кыргыз Республикасынын Агартуу министрлигинин мектепке чейинки билим берүү башкармалыгынын башчысы

Которгон:

- Салтанат Кеңешчоро кызы – Кыргыз Республикасынын Агартуу министрлигине караштуу Педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо республикалык институтунун ага окутуучусу, Октябрь районунун №3 МЧББУнун директору.

МАЗМУНУ

1. Түшүндүрмө кат. **4**
1.1 Жалпы жоболор.
1.2. Максаттары, милдеттери. Программанын негизги багыттары. Программаны ишке ашыруудагы күтүлүүчү натыйжалар.

2. Мектепке чейинки билим берүүдөгү компетенттүүлүккө негизделген мамиле жана баалуулуктар. 5

2.1. Мектепке чейинки билим берүү баскычындагы баалуулуктар. **5**
2.2. Балдардын негизги компетенциялары. **8**
2.3. Жумшак жана катуу көндүмдөр.

3. Тарбия-окуу процессин уюштуруу. **9**
3.1. Тарбия-окуу процесси.
3.2. Пландоо**.** **11**
3.3. Окутуунун стратегиялары жана методдору. **15**
3.4. Өнүктүрүү чөйрөсү. **20**

4. Окутуунун натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү. **22**

4.1. Мониторингдин максаттары, негизги аспектилери.
4.2. Мониторинг жүргүзүүнүн алгоритми. 24
4.3. Өнүктүрүү чөйрөсү боюнча мониторинг жүргүзүү. 26

5.Ата-энелер/мыйзамдуу өкүлдөр жана коомчулук менен кызматташуу. **27**

5.1. Балдарды окутууга ата-энелерди тартуу.

Тиркемелер.

1-тиркеме. Болжолдуу календардык-тематикалык план
2-тиркеме. Мектепке чейинки курактагы балдардын негизги компетенцияларынын деңгээлинин калыптанышынын күтүлүүчү натыйжасы.
3-тиркеме. Өнүктүрүү чөйрөсүн уюштуруу жана материалдардын болжолдуу тизмеси

Глоссарий.

Түшүндүрмө кат

1.1. Жалпы жоболор

1 жаштан 6 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү программасы (мындан ары - Программа) "Билим берүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына, Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарга кам көрүү» мамлекеттик билим берүү стандартына, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө» Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына [1], Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2023-жылдын 10-февралындагы № 65 токтомунун "Манас" эпосун изилдөө жана популярдаштыруу боюнча концепциясына, Балдар кодексине [2], ошондой эле балдардын укуктарынын принциптерине ылайык иштелип чыкты. [3] Программа «Алтын Казык» мамлекеттик программасынын артыкчылыктарын эске алат жана мектепке чейинки билим берүүнүн вариативдик жана парциалдык программаларын иштеп чыгуу үчүн негиз боло алат. Программанын негизги өзгөчөлүктөрү ийкемдүүлүк, мамилелердин көп түрдүүлүгү жана ар бир баланын жекече билим берүү муктаждыктарын эске алуу болуп саналат.

Программа Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды багуу» мамлекеттик билим берүү стандартын ишке ашыруунун механизми катары кызмат кылат. Баланы инсан катары урматтоого жана инсанга багытталган мамиленин негизинде анын бакубат жашоосун камсыз кылууга жана негизги компетенцияларын калыптандырууга өзгөчө көңүл бурулат. Педагог менен балдардын өз ара аракеттенүүсү балага кулак салуу, анын пикирин урматтоо, баланын билим алуу, өнүгүү жана тарбия процессине активдүү катышуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жана өнүктүрүүгө багытталган форматта көрсөтүлгөн. Программа ошондой эле долбоордук ишмердүүлүк үчүн темаларды тандоодо жана педагог менен билим берүү процессин биргелешип пландаштырууда балдардын демилгесин кубаттайт.

Ата-энелер жана жергиликтүү коомчулук менен өнөктөштүк педагогдорду, ата-энелерди/мыйзамдуу өкүлдөрдү жана коомчулукту баланы тарбиялоо жана өнүктүрүү менен бириктирилген тең укуктуу өнөктөштөр катары караган форматта сунушталат.

Кошумча катары, программа балдардын кызыкчылыктарына ылайык өз алдынча ишмердүүлүк жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүчү предметтик өнүктүрүү чөйрөсүн түзүү боюнча жоболорду камтыйт.

Программа мектепке чейинки билим берүү уюмунун өзгөчө билимге муктаж балдарга кошумча колдоо көрсөтүүнү талап кылуу менен инклюзивдик билим берүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Программанын түзүмү ар кандай билим берүү багыттарын, анын ичинде балдардын жаш жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ар тараптуу өнүгүүсүнө көмөктөшүүчү күн тартибин жана өнүктүрүү иш-чараларын камтыйт.

1.2. Максаттары жана милдеттери. Окуу планынын негизги багыттары. Программаны ишке ашыруунун күтүлүүчү натыйжалары.

Программанын негизги максаты - баланын психикалык жана физикалык өнүгүүсү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү, инсандын негизги маданиятын жана мектепте ийгиликтүү окуусу үчүн өбөлгөлөрдү калыптандыруу.

Программа балдардын ишмердүүлүгүнүн негизги түрлөрү аркылуу алардын компетенцияларынын негиздерин өнүктүрүүгө багытталган. Компетенциялар мектепке чейинки жана башталгыч мектептеги билим берүүнүн үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылуучу баланын өнүгүүсүнүн (физикалык өнүгүү, таанып-билүү жана когнитивдик өнүгүүсү,

---

[1] https://cbd.minjust.gov.kg/112618/edition/1264993/ru- "Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы

[2] https://cbd.minjust.gov.kg/203700/edition/1208810/ru- Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодекси

[3] https://cbd.minjust.gov.kg/4-3419/edition/1273902/ru- «Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы

сабаттуулук жана коммуникациялык, социалдык жана эмоционалдык өнүгүүсү, чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүүсү) багыттарына негизделет.

Программанын милдеттери:

- балдардын физикалык жана психикалык саламаттыгын, эмоционалдык бакубаттуулугун камсыз кылуу;
- балдардын жаш өзгөчөлүгүн, жеке муктаждыктарын жана ар бир этапта үзгүлтүксүздүгүн эске алуу менен өнүктүрүү;
- салттуу жана инновациялык методикаларга, бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн принциптерине негизделген билим берүү процессин калыптандыруу;
- когнитивдик активдүүлүктү, интеллектуалдык, сүйлөө, чыгармачылык жана социалдык өнүгүүнү стимулдаштыруу;
- социалдык адаптацияга, өз алдынчалыкка жана өзүн-өзү тейлөөгө, өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар балдардын интеграциясына колдоо көрсөтүү;
- үй-бүлөнү, улуттук-маданий баалуулуктарды, мамлекеттик символдорду жана көп тилдүү маданий көп түрдүүлүктү урматтоого тарбиялоо;
- экологиялык маданиятты, жашыл көндүмдөрдү, жаратылышка жана эмгекке жоопкерчиликтүү мамилени өнүктүрүү;
- баланын ар тараптуу өнүгүүсү үчүн үй-бүлөнүн жана мектепке чейинки уюмдардын билим берүү ыкмаларын координациялоо.

Милдеттерди ишке ашыруу ар кандай балдар иш-чараларын (оюн, кыймыл, эмгек, коммуникативдик, таанымдык-изилдөө, көркөм, музыкалык чыгармачылык) уюштуруу аркылуу жана ошондой эле күн тартибинде, балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө, жеке мүмкүнчүлүктөрүнө жараша өз алдынча иш-аракеттерде жана алардын үй-бүлөлөрү менен өз ара аракеттенүүсүндө билим берүү жана өнүктүрүү аркылуу жүзөгө ашырылат. Бул процесс Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарга кам көрүү» Мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык жүргүзүлөт. Мазмунун, уюштуруу формаларын, ыкмаларын жана технологияларын тандоо балдардын жаш курак жана жеке өзгөчөлүктөрүнө ылайык жүргүзүлөт.

Программа балдарды окутуу, өнүктүрүү жана тарбиялоо боюнча комплекстүү ыкманы камсыз кылып, алардын гармониялуу өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт. Анын негизги идеясы баланын өнүгүүсүн ыкчамдатууда эмес, анын жөндөмдөрүн толук ачууга шарттарды түзүүдө турат, бул кызыктуу жана жеткиликтүү иш-чаралардын формаларында ишке ашырылат.

Программаны ишке ашыруунун натыйжасында балдардын физикалык жана психикалык жактан дени сак болушу, эмоционалдык жактан туруктуу болушу, өз алдынчалыгын, жоопкерчилигин жана башкаларды сыйлоону көрсөтүүсү күтүлүүдө. Алар жаш өзгөчөлүктөрдү жана үзгүлтүксүздүктү эске алуу менен өнүгөт, коммуникациялык көндүмдөрдү, когнитивдик жана чыгармачылык активдүүлүктү, ошондой эле сүйлөө компетенттүүлүгүн өздөштүрүшөт. Балдар коомго көнүп, өзүн-өзү тейлөө ыкмаларын өздөштүрүп, эмгекке, жаратылышка аяр мамиле жасай алышат. Аларда үй-бүлөгө, улуттук-маданий баалуулуктарга, мамлекеттик символдорго, Кыргызстандын тилдик жана маданий көп түрдүүлүгүнө, ошондой эле экологиялык маданиятка сый мамиле кылууга жана андан ары билим алууга даяр болууга тарбияланышат. Балдардын өнүгүү көрсөткүчтөрү менен Программанын 2- тиркемесинде таанышууга болот.

2. Мектепке чейинки балдарга билим берүүдөгү компетенттүүлүккө негизделген мамиле жана баалуулуктар

2.1. Мектепке чейинки билим берүү баскычындагы баалуулуктар.

Кыргыз Республикасынын мектепке чейинки билим берүү системасы өз алдынча жана жоопкерчиликтүү жашоону тандоого, өзүн чыгармачылык менен көрсөтүүгө, коомдо

натыйжалуу өз ара аракеттенүүгө жана өлкөнүн турмушуна активдүү катышууга жөндөмдүү инсанды өнүктүрүүгө багытталган. Алардын артыкчылыктары катары мектепке чейинки билим берүү этабында калыптануучу төмөнкү баалуулуктар белгиленди:

1) **мекенчилдик** – өз Мекенине болгон сүйүү жана анын гүлдөп өсүшүнө салым кошууга умтулуу коомдун биримдигинде жана өлкөнүн өнүгүүсүндө маанилүү роль ойнойт.

2) **чынчылдык жана адилеттүүлүк** – бул коомдогу ишеним жана өз ара урматтоонун негизинен турган фундаменталдык моралдык принциптер. Чынчылдык жана адилеттүүлүк адамдын адеп-ахлактык мүнөзүн жана башкалар менен мамиле түзө билүү жөндөмүн аныктайт.

3) **жоопкерчилик** – ийгиликтүү жана гармониялуу жашоонун негизи. Жоопкерчиликтүү адам өз милдеттерин аткарат жана өзүнүн ишинин кесепеттерин моюнга алат, бул жеке инсан үчүн жана жалпы коом үчүн маанилүү.

4) **боорукерлик жана мээримдүүлүк** – бул сапаттар адамдардын ортосундагы дени сак жана колдоочу мамилелерге негиз түзөт. Башкаларга кам көрүү, боорукерлик жана жардам көрсөтүү жөндөмдүүлүгү коомдогу ынтымак үчүн өтө маанилүү.

5) **талыкпаган эмгек жана ак ниеттүүлүк** – бул сапаттуу натыйжа үчүн иштөөгө, эмгекте тырышчаак жана чынчыл болууга жөндөмдүүлүк жана жашоодо ийгиликтерге жетишүү үчүн жана коом үчүн жалпы мааниге ээ.

6) **жаратылышка аяр мамиле жасоо** – адамдын жана жер бетиндеги бардык тирүү жандыктардын жашоосунун негизи катары жаратылыштын маанилүүлүгүн аңдап-түшүнүүнү чагылдырган баалуулук.

7) **туруктуу өнүгүү принциптерин сактоо** актуалдуу баалуулук болуп саналат, анткени дүйнө экологиялык жана социалдык көйгөйлөргө туш болуп жатат. Келечек муундардын кызыкчылыктарын жана узак мөөнөттүү кесепеттерди эске алуу менен иш-аракет кылуу жөндөмдүүлүгү глобалдык бакубаттуулук үчүн абдан маанилүү.

2.2. Компетенттүүлүккө негизделген мамиле

Программа компетенттүүлүк мамилеге негизделген.

Компетенттүүлүккө негизделген мамиле – бул мектеп жашына чейинки балдардын билимин, көндүмдөрүн жана жеке тажрыйбасын ар кандай турмуштук кырдаалдарда (оюнда, коммуникацияда, өзүн-өзү тейлөөдө, чыгармачылыкта) колдонуу жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык ыкма, бул ыкма маалыматты топтоо деп эсептелбейт. Компетенттүүлүккө негизделген ыкмада мектепке чейинки курактагы балада **компетенциялар** – билимдер, жөндөмдөр, көндүмдөр жана иш-аракет ыкмалары калыптанат. Бала буларга потенциалдуу түрдө ээ болуп, кийин аларды реалдуу турмуштук кырдаалдарда колдонуу жөндөмүнө – **компетенттүүлүккө** айландырат.
Мисалы, **компетенция:** саламдашуу сөздөрүн билет, жөнөкөй сүйлөмдөрдү түзө алат; **компетенттүүлүк:** эртең менен тарбиячы жана балдар менен саламдашат, теңтушунан оюнчук сурай алат.

Мектепке чейинки куракта баланын өнүгүүсү адатта төмөнкү билим берүү тармактары боюнча каралат: физикалык өнүгүү, таанып-билүү жана когнитивдик өнүгүү, сабаттуулук жана коммуникациялык, социалдык-эмоционалдык өнүгүү, чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүү. Ар бир тармак балада белгилүү бир компетенцияларды калыптандырат, ал эми алардын реалдуу турмушта колдонулушу компетенттүүлүк катары көрүнөт.

Программаны мектепке чейинки билим берүү уюмдары үй-бүлөлөр менен биргеликте ишке ашыруунун натыйжасында, Программадагы 2-тиркемеде көрсөтүлгөн негизги компетенттүүлүктөрдү балдар өздөштүрө алышы күтүлөт.

Мектепке чейинки билим берүүнүн негизги компетенттүүлүктөрүнүн алкактары.

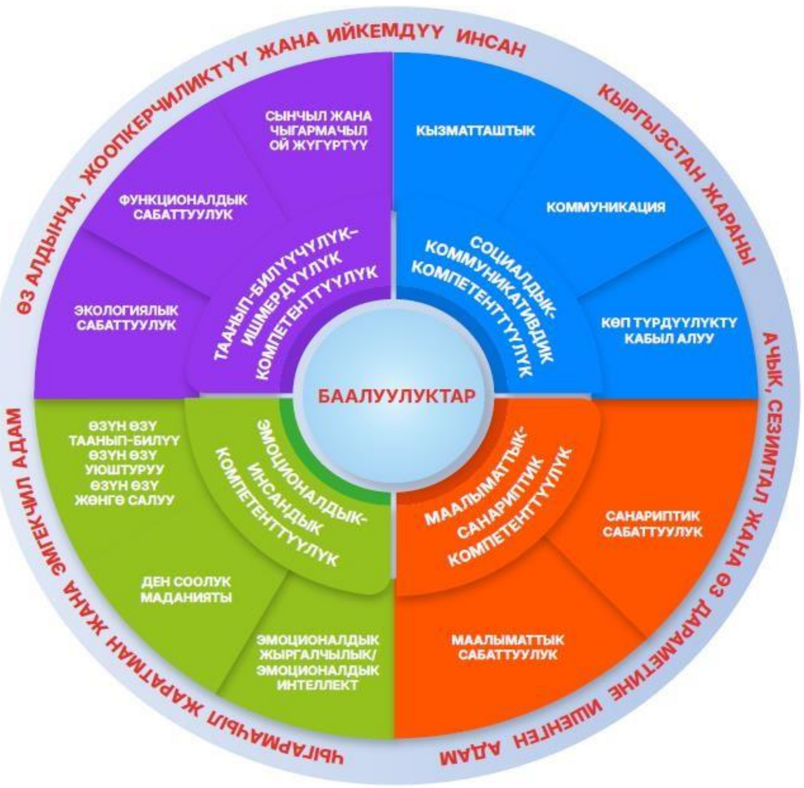

Мектепке чейинки билим берүүнүн негизги компетенттүүлүктөрүнүн алкактары – бул балдар мектепке чейинки билим берүү учурунда өнүктүрүүгө тийиш болгон компоненттик компетенттүүлүктөрдү камтыган структураланган система. Бул алкак педагогдор жана ата-энелер үчүн багыт берүүчү катары кызмат кылат.

Балдардын негизги компетенттүүлүктөрү.

Программа мектепке чейинки курактагы балдарда төмөнкү **негизги компетенттүүлүктөрдү** калыптандырууну көздөйт.

1. **Эмоционалдык-инсандык компетенттүүлүк** – бул өз сезимдерин, эмоцияларын түшүнүү жана аларды башкаруу, гендердик стереотиптер менен чектелбестен, өзүнүн сезимдерин эркин билдирүү, жакындарынын сезимдерин жана эмоцияларын аныктоо, өзүн-өзү таануу ыкмаларын өнүктүрүү (*өзүн-өзү аңдап билүү, өзүн-өзү өнүктүрүү, өзүн-өзү башкаруу, өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү талдоо, өзүн-өзү көзөмөлдөө*). Компетенттүүлүк эмпатияны өнүктүрүү, эмоцияларды түшүнүү, эмоцияларды башкара билүүнү; стресске туруктуулукту сактап, психикалык жана физикалык жыргалчылыкты камсыз кылуу, сергек жашоо образына берилгендик, өзү менен жана айлана-чөйрө менен гармонияга умтулуу, өзүн-өзү жөнгө салуу көндүмдөрүн калыптандыруу, өзүнө болгон ишенимди өнүктүрүү жана жашоодогу кыйынчылыктарды жеңүү жөндөмүн камтыйт.

2. **Таанып-билүүчүлүк - ишмердүүлүк компетенттүүлүк** - бул баланын курчап турган дүйнөнү жигердүү жана максаттуу изилдөөгө, таанып-билүүнүн ар кандай ыкмаларын (байкоо, эксперимент, салыштыруу) аң-сезимдүү түрдө колдонуу жана алган билимдерин жана көндүмдөрүн турмуштук маселелерди чечүү үчүн практикалык иш-аракеттерде өз алдынча колдонуу жөндөмүнүн калыптанышы. Компетенттүүлүк – бул

адамдын табият менен болгон байланышын түшүнүү, өз алдынча билим алууга жана тынымсыз өнүгүүгө умтулуу, жаңы билимдерди өздөштүрүүгө ачык болуу, жаңы идеяларды кабыл алууга даяр болуу, алган билимдерди учурдагы көйгөйлөрдү чечүүгө жана жакшы жыйынтыктарга жетишүүгө колдонуу жөндөмү. Ошондой эле бул маалыматтарды түзүмдөштүрүү, мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоо жана объективдүү талдоонун негизинде чечим кабыл алуу көндүмдөрүн, маалыматты сын көз менен талдоо, божомолдорго күмөн саноо жана негиздүү жыйынтыктарды чыгара билүү, оригиналдуу идеяларды жана чыгармачыл чечимдерди жаратып, аларды турмушка ашыра билүү жөндөмүн камтыйт.

3. **Социалдык - коммуникативдик компетенттүүлүк** - ар түрдүү адамдар менен ар кандай кырдаалдарда мамиле түзүү жана сактай билүү жөндөмү, ошондой эле аны жасоого болгон укук жана мүмкүнчүлүк; жоопкерчиликти өз мойнуна ала билүү, талаш-тартыштарды жөнгө салуу, башкалардын сөзүн түшүнө билүү жана өз оюн түшүнүктүү жеткирүүгө умтулуу жөндөмү; эркин баарлашуу укугу жана ар бир бала үчүн өз идеяларын жана божомолдорун эркин айтуу тажрыйбасын алуудагы тең мүмкүнчүлүктөр. Компетенттүүлүк командада иштөө көндүмдөрүн калыптандырууну, ролдорду бөлүштүрүү жана жалпы максаттарга жетүү билгичтиги, өз оюн ачык жана натыйжалуу баяндоону, ар түрдүү адамдар менен өз ара аракеттенүүнү жана баарлашуунун ар түрдүү формаларын колдоно билүүнү, маданий көп түрдүүлүктү баалай билүүнү, каада-салттарды урматтап, аны заманбап коомдо колдонууга жана сактоого көмөктөшүүнү, адилеттүүлүк принциптерине берилгендикти, коомду урматтоону жана коомдун кызыкчылыктарына ылайык иш-аракет кылууга даярдыкты билдирет.

4. **Маалыматтык - санариптик компетенттүүлүк**- бул чоңдордун көзөмөлү астында балдарга жеткиликтүү санариптик технологияларды (планшет, смартфон, компьютер) жана ресурстарды (билим берүүчү оюндар, мультфильмдер, өнүктүрүүчү тиркемелер) мазмундуу жана коопсуз пайдаланууга мүмкүндүк берүүчү жөнөкөй билимдердин, көндүмдөрдүн жана баштапкы идеялардын жыйындысы. Санариптик чөйрөдө коопсуз жүрүм-турумдун негизги эрежелерин түшүнүү, ошондой эле чындык менен виртуалдык дүйнөнү ажырата билүү сыяктуу процесстер максаттуу педагогикалык коштоо жана ата-энелердин көзөмөлү аркылуу калыптанат. Компетенттүүлүк китепке жана окууга болгон кызыгууну, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонууну, долбоордук изилдөө ишмердүүлүктү жана маалымат менен иштөөнү да камтыйт.

2.3. Жумшак жана катуу көндүмдөр

Билим берүүдөгү компетенттүүлүккө негизделген ыкма мектепке чейинки курактагы балдардын жумшак жана катуу көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн активдүү колдонулат. Ал балдардын курчап турган дүйнө менен натыйжалуу өз ара аракеттенүү, көйгөйлөрдү чечүү, чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, өзгөрүлүп жаткан шарттарга көнүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө негизделген.

Жумшак көндүмдөр (soft skills) социалдык жана коммуникативдик көндүмдөрдү, эмоционалдык интеллектти, команда менен иштөө жана талаш-тартыштарды чечүү көндүмдөрүн камтыйт, ошондой эле сынчыл ой жүгүртүүнү жана чыгармачылыкты өнүктүрөт. Компетенттүүлүккө негизделген ыкма бул көндүмдөрдү оюндар, башка балдар менен өз ара аракеттенүү, биргелешкен тапшырмаларга катышуу жана ролдук оюндар аркылуу калыптандырууга өбөлгө түзөт.

Катуу көндүмдөр (hard skills) бул тамгаларды, сандарды билүү, математиканын негиздерин түшүнүү, тиричилик буюмдарын колдоно билүү сыяктуу конкреттүү көндүмдөргө кирет жана андан ары билим алуу үчүн зарыл болгон негизги көндүмдөрдү өздөштүрүү болуп эсептелет. Компетенттүүлүккө негизделген ыкманын алкагында бул көндүмдөрдү практикалык иш-аракеттер жана күнүмдүк жашоодо пайдалуу боло турган эрежелерге жана технологияларга үйрөтүү аркылуу өнүктүрүүгө көңүл бурулат.

Ошентип, компетенттүүлүккө негизделген мамиле баланын жеке өнүгүү багытын, жаш өзгөчөлүктөрүн жана жеке айырмачылыктарын эске алуу менен анын ар тараптуу өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт, айлана-чөйрө менен ийгиликтүү өз ара аракеттенүүгө жана мектепке даярданууга зарыл болгон негизги компетенттүүлүктөрдү калыптандырат.

3. Тарбия-окуу процессин уюштуруу

3.1. Тарбия - окуу процесси

Мектепке чейинки билим берүүдөгү тарбия - окуу процесси Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарга кам көрүү» Мамлекеттик билим берүү стандартынын жана ушул Программанын баалуулуктарына жана талаптарына негизделет.

Тарбия - окуу процесси – бул тарбия, окуу жана өнүктүрүү максаттарын бириктирген комплекстүү, динамикалык жана көп компоненттүү система. Анын мазмуну ар кандай билим берүү багыттарын (физикалык өнүгүү, таанып билүү жана когнитивдик өнүгүү, сабаттуулук жана коммуникациялык, социалдык-эмоционалдык, чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүү) камтыйт, ал эми түзүлүшү балдардын ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрүн уюштурууну, педагогикалык жактан колдоо көрсөтүүнү, өнүктүрүүчү предметтик-мейкиндик чөйрөсүн түзүүнү камтыйт. Бул процесс балдардын негизги компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнү, инсандык жөндөмдүүлүктөрдү жана жеке сапаттарды өнүктүрүүнү, баалуулук багыттарын калыптандырууну, андан ары билим алууга жана коомдо ийгиликтүү социалдаштырууга даярдоону камсыз кылат.

Тарбия - окуу процессинин милдеттери:

1. Физикалык өнүгүү: кыймылдын негизги көндүмдөрүн калыптандыруу, жалпы жана майда моторикасын өркүндөтүү, дене тарбия көнүгүүсүнө жана сергек жашоо образына аң-сезимдүү муктаждыкты өнүктүрүү, ошондой эле өз алдынчалыкты жана бакубат жашоону камсыз кылуу үчүн өзүнө кам көрүү жана гигиеналык көндүмдөрдү өздөштүрүү.

2. Таанып-билүү жана когнитивдик өнүгүү: баланын кызыкчылыгын жандандыруу жана дүйнөнүн бүтүндүк көрүнүшүн калыптандыруу аркылуу өзү, табият, коом, технология жөнүндө негизги түшүнүктөрдү өздөштүрүү, логикалык ой жүгүртүүнү, эс тутумду, көңүл бурууну, фантазияны, изилдөө жана көйгөйдү чечүү көндүмдөрүн өнүктүрүү, STEAM билим берүүнүн пайдубалын түптөө аркылуу кызыгууну стимулдаштыруу жана дүйнөнүн бир бүтүн элестетүүсүн калыптандыруу.

3. Социалдык жана эмоционалдык өнүгүү: бул баланын социалдык нормаларды жана баалуулуктарды өздөштүрүү, эмоционалдык интеллектти өнүктүрүү (эмоцияларды түшүнүү жана башкаруу), теңтуштар жана чоңдор менен натыйжалуу баарлашуу жана конструктивдүү өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн калыптандыруу, өзүнө оң көз караштьы, демилгени, өз алдынчалыкты, адеп-ахлактык сапаттарды, ошондой эле жарандык иденттүүлүктүн жана мекенчилдиктин негиздерин түптөө.

4. Чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүү: дүйнөнү эстетикалык кабыл алуу негиздерин калыптандыруу, көркөм чыгармачылык ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүнө (сүрөт искусствосу, дизайн), музыкалык жана ритмикалык сабактарга активдүү катышуу аркылуу визуалдык ишмердүүлүк, музыка, адабият, элестетүү, көркөм-театралдык ишмердүүлүк аркылуу чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү.

5. Сабаттуулук жана коммуникациялык өнүгүү: оозеки кептин бардык компоненттерин (фонетикалык, лексикалык, грамматикалык) өнүктүрүү, активдүү жана пассивдүү лексиканы байытуу, ырааттуу кепти, баарлашуунун диалогдук жана монологдук формаларын калыптандыруу, угууну жана фонематикалык угууну өнүктүрүү, сабаттуулукту өздөштүрүүгө даярдоо (тыбыштык талдоо, окуунун жана жазуунун негиздери), ошондой эле вербалдык жана вербалдык эмес байланыш жөндөмүн өнүктүрүү бул баланын коомдогу ордун ийгиликтүү жүргүзүүгө жана өзүнүн ойлорун так жана ачык билдирүүгө жардам берет.

Мектепке чейинки билим берүүдөгү тарбия - окуу процесси балдардын өнүгүүсүнүн заманбап илимий түшүнүгүн чагылдырган жана педагогикалык иштин мазмунун, формаларын жана ыкмаларын аныктоочу принциптердин тутумуна негизделген. Бул принциптер балдардын психофизиологиялык жана инсандык өнүгүүсүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн чагылдырып, аларды окутууга жана тарбиялоого карата мамилени аныктоочу мектепке чейинки билим берүүнүн методологиялык негизин түзөт.

Тарбия -окуу процессинин принциптери.

• ***Баланы комплекстүү өнүктүрүү принциби*** баланын физикалык, интеллектуалдык, эмоционалдык, социалдык жана чыгармачылык чөйрөлөрүндө гармониялуу жана ар тараптуу өнүгүүсүн камсыз кылууну камтыйт. Бул алкакта билим берүү иш-чаралары өнүгүүнүн ар кандай багыттарын интеграциялоо жана алардын өз ара таасирин камсыз кылуу максатында түзүлөт.

• ***Жеткиликтүүлүк жана жаш куракка ылайыктуулук*** принциби билим берүү процессин баланын жаш өзгөчөлүгүн, жеке мүмкүнчүлүктөрүн жана өнүгүү деңгээлин эске алуу менен уюштуруудан турат. Тапшырмалар жана иш-чаралар ашыкча жүктөм же кыйноосу жок өнүгүүнү стимулдаштыруу үчүн тандалып алынат.

• ***Оюн ишмердүүлүк принциби.*** Оюн билимди жана көндүмдөрдү өздөштүрүүнүн, социалдык жана эмоционалдык компетенцияларды өнүктүрүүнүн жана өзүн-өзү жөнгө салуунун алдыңкы ыкмасы болуп эсептелет. Оюндук ишмердүүлүк аркылуу баланын социалдашуусу үчүн зарыл болгон интеграцияланган көндүмдөр да, инсандар аралык мамилелер да калыптанат.

• ***Жекече принциби*** баланын жеке өзгөчөлүктөрүн: темпераментин, кызыкчылыктарын, өнүгүү деңгээлин, жөндөмдүүлүктөрүн жана жеке тажрыйбасын эске алууну камтыйт. Тарбиялык иш-чаралар ар бир балага тапшырмалардын темпин, татаалдыгын жана мазмунун ыңгайлаштыруу менен уюштурулат.

• ***Баланын активдүүлүгүнүн принциби*** баланын оюн, таанып-билүү, чыгармачылык, эксперименталдык ишмердүүлүк аркылуу билим берүү процессине активдүү катышуусуна багытталган. Бала педагогикалык таасирдин пассивдүү объектиси эмес, өзүнүн өнүгүүсүнүн субъекти катары каралат.

• ***Окутуу менен тарбиялоонун бирдиктүүлүгүнүн принциби*** тарбиялык жана өнүктүрүү компоненттеринин синтезинде жатат, мында билим жана көндүмдөрдү өнүктүрүү моралдык баалуулуктарды, социалдык нормаларды, баланын эмоционалдык маданиятын өнүктүрүү менен коштолот.

• ***Ырааттуулук жана улантмалуулук принциби*** баланын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн: темпераментин, кызыкчылыктарын, өнүгүү деңгээлин, жөндөмдүүлүктөрүн жана жеке тажрыйбасын эске алууну болжолдойт. Тарбиялык иш-чаралар ар бир балага тапшырмалардын темпин, татаалдыгын жана мазмунун ыңгайлаштыруу менен уюштурулат.

• ***Билим берүү тармактарын интеграциялоо принциби*** ар кандай билим берүү чөйрөлөрүн (кеп, таанып-билүү, социалдык, көркөм чыгармачылык, физикалык жана социалдык-коммуникативдик өнүгүү) бирдиктүү, макулдашылган иш-аракеттер системасына айкалыштырууга багытталган. Интеграция баланын курчап турган дүйнөнү өздөштүрүүнүн жана интеграцияланган компетенцияларын калыптандырууну камсыздайт.

• ***Үй-бүлө менен кызматташуу принциби*** тарбия жана билим берүү процессинин үзгүлтүксүздүгүн камсыздоо үчүн педагогдор менен ата-энелердин активдүү өз ара аракеттенүүсүн карайт. Кызматташуу биргелешкен иш-чаралар, консультациялар, маалымат алмашуу жана балдарды үйдө өнүктүрүү боюнча сунуштар аркылуу ишке ашырылат.

• ***Оң мотивация жана эмоционалдык колдоо принциби*** эмоционалдык бакубат чөйрөнү түзүүгө негизделген, анда баланын ийгиликтери кубатталып, каталары окуу булагы катары каралат. Бул принцип баланын өзүнө болгон ишенимин өнүктүрүүгө жардам берип, өз алдынча иш жүргүзүүгө түрткү берет.

3.2. Пландоо

Тарбия-окуу процессин пландаштыруу төмөнкү аспектилерди эске алуу менен ишке ашырылат:

1. ***Балдардын жеке өзгөчөлүктөрүн талдоо***. Бул этап бүт пландоо процессинин башталгыч чекити болуп саналат. Ал ар бир баланын ар кандай чөйрөлөрдөгү (таанып-билүүчүлүк, кептик, социалдык-коммуникативдик, физикалык, көркөм-эстетикалык) өнүгүү деңгээлин комплекстүү диагностикалоону камтыйт. Диагностикалык ыкмалар ар түрдүү болушу мүмкүн: эркин жана биргелешкен иш-аракеттерге байкоо жүргүзүү, балдар жана ата-энелер менен баарлашуу, балдардын иш-аракетинин талдоо (сүрөттөр, кол өнөрчүлүк, куруучулук), диагностикалык карталарды жана сурамжылоолорду колдонуу. Маалыматтарды чогултуу гана эмес, ар бир баланын кызыкчылыктарын, шыктарын, күчтүү жактарын жана жакынкы өнүгүү аймактарын аныктоо маанилүү. Мисалы, эгерде баланын курулушка кызыгуусу болсо, бул мейкиндиктик ой жүгүртүүнү өнүктүрүү үчүн иш-чараларды пландаштыруу үчүн негиз боло алат.

2. ***Максаттарды коюу***. Пландаштыруунун максаттары конкреттүү, өлчөнгөн, жетүүгө боло турган, актуалдуу жана убакыт менен чектелген (SMART) болушу керек. Алар белгилүү бир билимди өздөштүрүү менен чектелбестен, баланын инсандыгын өнүктүрүүгө багытталышы керек. Максаттардын мисалдары төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн: кызыктуу долбоорлорго тартуу аркылуу балдарда билим алууга карата оң көз караашты калыптандыруу; оюн ишмердүүлүгүн тандоодо жана уюштурууда өз алдынчалыкты жана демилгени өнүктүрүү; биргелешкен долбоорлор жана талкуулар аркылуу байланышта, коммуникативдик көндүмдөрүн өнүктүрүү; өзүн жана айланадагыларды сыйлоо, жаратылышка камкор мамиле кылуу сыяктуу баалуулуктарды тарбиялоо. Максаттар талдоо баскычында аныкталган балдардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен түзүлөт.

3. ***Окуу процессинин мазмуну программаны механикалык жактан сактоо менен гана чектелбейт***. Ал ийкемдүү, ар түрдүү жана балдардын кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына толук жооп бериши керек. Ар кандай түрдөгү активдүүлүктөрдү иш-аракетке кошуу маанилүү: оюн (мектепке чейинки курактагы ишмердүүлүктүн алдыңкы түрү), чыгармачылык (сүрөт тартуу, ийлеп-чаптоо, кыркып-чаптоо, музыка), изилдөө (эксперименттер, байкоо жүргүзүүлөр, долбоордук ишмердүүлүк). Долбоордук ишмердүүлүк демилгени жана өз алдынчалыкты өнүктүрүүнүн күчтүү куралы, анткени балдар өздөрү теманы тандап, иштин этаптарын пландаштырат жана чечимдерди издешет. Программанын талаптарын жекече өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен интеграциялоо педагогдун программадагы милдеттүү компоненттерди колдонуу менен аларды балдардын

белгилүү бир тобу үчүн актуалдуу жана кызыктуу болгон мазмун менен байытат дегенди билдирет.

4. ***Иштин ыкмаларын жана формаларын тандоо***.

Иштин формалары- бул билим берүү процессин уюштуруу болуп саналат. Инсанга багытталган окутууда активдүүлүктү, өз алдынчалыкты жана чыгармачылыкты жандандыруучу ыкмаларга артыкчылык берилет.

Иштин ыкмалары- бул коюлган максатка жетүү үчүн педагог менен балдардын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн жолдору.

5. ***Коопсуз чөйрөнү уюштуруу***. Өнүктүрүүчү предметтик-мейкиндик чөйрө кооз гана болбостон, функционалдуу, жеткиликтүү жана өзгөртүүгө мүмкүн болушу керек. Бул ар кандай өнүктүрүүчү ишмердүүлүк борборлорун түзүү дегенди билдирет (мисалы, сүрөт жана ийлеп чаптоо үчүн материалдары бар "Чыгармачылык борбору"; ар кандай курулуш топтомдору жана курулуш материалдары бар "Курулуш борбору", китептер жана окуу материалдары менен "Китеп жана окуу борбору"; өсүмдүктөр жана эксперименттер үчүн материалдары бар "Илим жана жаратылыш борбору"). Балдар өз алдынча бир нерсе менен алек боло турган эркин аянтчаларды жана социалдаштырууга жана кызматташтыкты өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү биргелешкен оюндарды өткөрүү үчүн аянтчаларды уюштуруу маанилүү. Бардык материалдар баланын көзүнө жеткиликтүү деңгээлде, оңой жана коопсуз болушу керек. Айлана-чөйрөнү балдардын кызыкчылыктарына жана өтүлүп жаткан темаларга ылайык такай жаңыртылып, жана толукталып туруусу керек.

6. ***Инсанга багытталган окутуунун натыйжалуулугун баалоо системалуу жана комплекстүү болушу шарт***. Ал балдарды бири-бири менен салыштырууга эмес, ар бир баланын жеке жетишкендигин байкоого багытталган. Баалоо ыкмалары төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн:

● Байкоо: баланын жүрүм-турумун, өз ара аракетин, кызыгуусун, ар кандай иш-аракеттердеги жетишкендиктерин системалуу түрдө белгилөө.

● Портфолио: баланын өнүгүү динамикасын көрсөткөн балдардын иш-аракеттеринин үлгүлөрүн (сүрөттөр, кол өнөрчүлүк, фотосүрөттөр, видеолор) чогултуу жана системалаштыруу.

● Балдар жана алардын ата-энелери менен баарлашуу: билим алуу процесси боюнча пикир алуу, кызыгууларды жана кыйынчылыктарды аныктоо.

● Ишмердүүлүктөрдүн натыйжаларын талдоо: тапшырманы аткаруунун сапатын, демилге көтөрүүнү, өз алдынчалыкты, чыгармачылыкты баалоо.

● Педагогикалык диагностика: ар кандай компетенциялардын өнүгүү деңгээлин баалоо үчүн атайын ыкмаларды колдонуу.

Алынган маалыматтардын негизинде пландар зарылчылыкка жараша оңдоп-түзөлөт. Эгерде белгилүү бир тема көпчүлүк балдар үчүн кыйынчылык жаратып, же тескерисинче, алар аны пландаштырылгандан тезирээк өздөштүрсө, педагог балдардын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн иштин мазмунун, ыкмаларын же формаларын өзгөртүүгө даяр болушу керек, анткени бул жөн гана пландарды жазуу эмес, ар бир баланын жеке өзгөчөлүктөрүнө багытталган өнүгүү чөйрөсүн жана иш-аракеттерин тыкыр ойлонуп долбоорлоо.

Пландоонун негизги этаптары

Пландоо процесси бир нече негизги кадамдарды камтыйт:

1. Талдоо жана диагностика

● Ченемдик иш-кагаздарды карап чыгуу: Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарга кам көрүү» Мамлекеттик билим берүү стандарты, бала бакчанын билим берүү программасы жана методикалык сунуштар менен таанышуу.

● Балдардын өнүгүүсүн диагностикалоо: окуу жылынын башталышында (же бала тайпага киргенде) ар бир баланын билим берүүнүн бардык тармактары боюнча (таанып-билүү, сүйлөө, социалдык-коммуникативдик, көркөм-эстетикалык, физикалык) өнүгүү

деңгээлин аныктоо үчүн педагогикалык диагностика жүргүзүү. Бул байкоо, баарлашуу, оюн түрүндөгү тапшырмалар болушу мүмкүн.

● Шарттарды талдоо: Тайпанын жана бала бакчанын материалдык-техникалык базасын баалоо, кадрлар менен камсыздоо, тарбиялануучулардын үй-бүлөлөрү менен өз ара аракеттенүү.

● Мурунку иштерди талдоо: мурунку аткарылган пландардын натыйжалуулугун баалоо (эгер бар болсо), ийгиликтүү тажрыйбаларды жана көйгөйлөрдү аныктоо.

2. Максаттарды жана милдеттерди аныктоо

● Жалпы максаттар жана милдеттер: мектепке чейинки билим берүү программасынын жана Мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде түзүлөт. Алар окуу жылындагы иштин жалпы багытын аныкташат.

● Атайын максаттар жана милдеттер: диагностикалык натыйжаларды эске алуу менен ар бир курактык тайпа үчүн жана кыска мөөнөткө (ай, жума, күн) аныкталат. Алар конкреттүү, өлчөнүүчү, ишке аша турган, актуалдуу жана убакыт менен чектелиши керек (SMART- критерийлер).

● Жекече максаттар жана милдеттер: жеке муктаждыктарына жана өнүгүү деңгээлине жараша ар бир бала үчүн түзүлөт (мисалы, сүйлөө өнүгүүсүндө кыйынчылыктары бар бала үчүн).

3. Пландарды түзүү

Пландоо ар кандай деңгээлде жүзөгө ашырылат:

● Жылдык планды бала бакчанын администрациясы жана педагогикалык кеңеш түзөт. Анда жалпы максаттар, жылдык милдеттери, иштин негизги багыттары, негизги иш-чаралар, мөөнөттөр камтылган.

● Перспективдүү план (узак мөөнөткө: ай, квартал) тайпанын педагогдору тарабынан түзүлөт жана ага календардык- тематикалык пландаштыруу кирет.

● Календардык-тематикалык пландоо – бул компетенцияларды өнүктүрүүдө балдардын кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына ылайыкташкан ийкемдүү система.

Теманы түзүү принциптери:

- **Балдарга байкоо жүргүзүү**. Сабактардын темалары учурда балдардын чыныгы кызыгуусун жараткан нерселерге жараша тандалат. Мисалы, эгерде балдар курт-кумурскаларга же жамгырга кызыкса, анда бул жуманын темасы болуп калышы мүмкүн.
- **Ийкемдүүлүк жана өзгөрмөлүүлүк.** Темалар маалыматты формалдуу өздөштүрүү эмес, ой жүгүртүүгө жана жооп издөөгө түрткү берүү үчүн суроолор же изилдөө тапшырмалары катары түзүлөт. Мисалы, «Күз» дегендин ордуна «Күзүндө өсүмдүктөр эмне болот?» деген темада, «Канаттуулар» дегендин ордуна «Канаттуулар эмне үчүн учат?» деген темада болушу мүмкүн. Педагог балдардын байкоолоруна, суроолоруна жана идеяларына жараша пландарды такай оңдоп турат.
- **Компетенциялардын интеграциясы.** Мектепке чейинки билим берүүнүн заманбап мамилеси жекече көндүмдөрдү обочолонгон өнүктүрүүдөн компетенцияларды комплекстүү өнүктүрүүгө өтүүнү камтыйт. Ошол эле учурда өнүгүүнүн негизги тармактары (таанып-билүү жана когнитивдик өнүгүү, социалдык-эмоционалдык өнүгүү, сабаттуулук жана коммуникациялык, чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүү, физикалык өнүгүү) жоюлбай, тескерисинче, баланын негизги компетенцияларын өнүктүрүүнүн пайдубалына айланат.
- **Байкоолорду жазуу же белгилөө**. Балдардын жүрүм-туруму жана реакциялары боюнча эскертүүлөр кийинки сабакты пландаштыруу үчүн негиз болуп кызмат кылат.

Бул ыкма ар бир баланын табигый кызыгуусуна негизделип, анын индивидуалдык өнүгүүсүнө багытталган жандуу жана динамикалык окуу жана өнүгүү системасын түзүүгө мүмкүндүк берет.

(Болжолдуу календардык-тематикалык пландын үлгүсү 1-тиркемеде сунушталат.)

Календардык-тематикалык план педагог тарабынан түзүлөт. Бул ар бир күн үчүн иштин конкреттүү мазмунун чагылдырган деталдуу план болуп саналат:

○ Режимдик учурлар: эртең менен, эртең мененки тамак, сейилдөө, түшкү тамак, уктоо, түштөн кийинки тамак, кечке маал.

○ Балдардын ишмердүүлүгүнүн түрлөрү: оюн, кыймыл-аракет, таанып билүү, изилдөө, коммуникативдик, көркөм китеп окуу, эмгек.

○ Билим берүү жагдайлары: максаттуу өнүктүрүү сабактары.

○ Жекече иш: белгилүү балдар менен белгилүү бир көндүмдөрдү өнүктүрүү.

○ Үй-бүлө менен өз ара аракеттенүү: ата-энелер менен иштөө формалары (кеңештер, баарлашуулар, биргелешкен иш-чаралар).

○ Өнүктүрүү предметтик чөйрөсү: топто материалдарды өзгөртүүнү жана толуктоолорду пландаштыруу.

Формаларды, ыкмаларды жана каражаттарды тандоо

● Ишти уюштуруу формалары: жекече, топтук, фронталдык сабактар; оюндар (ролдук, дидактикалык, кыймылдуу); байкоолор; экскурсиялар; окуу, долбоордук-изилдөө ишмердүүлүгү

● Окутуунун жана тарбиялоонун методдору: көргөзмө (көрсөтүү, демонстрация), оозеки (аңгеме, баарлашуу, түшүндүрүү), практикалык (көнүгүү, эксперимент).

● Каражаттар: оюнчуктар, дидактикалык куралдары, өнүктүрүү материалдары, көркөм адабият, окутуунун техникалык каражаттары.

5.Планды ишке ашыруу жана оңдоп-түзөөлөр

● Пландалган ишмердүүлүктөрдү өткөрүү: педагог планды аткарат, бирок ошол эле учурда ийкемдүүлүктү көрсөтөт.

● Педагогикалык байкоо: балдардын иш-аракетин тынымсыз байкоо, алардын жетишкендиктерин жана пайда болгон кыйынчылыктарды эсепке алуу.

● Үзгүлтүксүз оңдоо: байкоолордун жана кырдаалды талдоонун негизинде планга өзгөртүүлөрдү киргизүү (мисалы, балдар материалды өздөштүрө элек болсо, аны кайра кайталоо керек; эгерде алар кандайдыр бир темага өзгөчө кызыгуу көрсөтсө, аны кеңейтүүгө болот)

6. Натыйжаларды баалоо

● Жыйынтыктоочу диагностика: окуу жылынын аягында балдардын өнүгүүсүндөгү жетишкендиктерди баалоо үчүн жүргүзүлөт.

● Пландын аткарылышын талдоо: пландаштырылган иш-чаралардын, жетишилген максаттардын жана милдеттердин натыйжалуулугун баалоо.

● Көйгөйлөрдү жана ийгиликтерди аныктоо: келечектеги ишти пландаштыруу үчүн эмне жакшы иштегени жана эмнени жакшыртуу керек экени аныкталат.

Туура уюштурулган пландаштыруу - бул мектепке чейинки ар бир баланын толук жана гармониялуу өнүгүшүнө көмөктөшүүчү ийгиликтүү тарбия- окуу процессинин ачкычы.

Программа билим берүү процессин уюштуруунун календардык-тематикалык ыкмасына негизделген, мында балдарды окутуунун негизги ыкмасы оюн болуп саналат. Календардык-тематикалык мамиле зарыл шарттарды, колдонулган ресурстарды, педагогикалык иштин формаларын жана ыкмаларын көрсөтүү менен билим берүү программасын ишке ашыруунун алдын ала белгиленген тартибин жана ырааттуулугун болжолдойт.

Мектепке чейинки билим берүү уюмунда окуу жылы 1-сентябрдан башталып 31-майга чейин созулат. Мектепке чейинки билим берүү уюму 1-июндан 31-августка чейин жайкы ден соолукту чыңдоо мезгилин уюштурат.

Тарбия-окуу процесси Мамлекеттик стандартта аныкталган тарбиялоо жана өнүктүрүү иш-чараларынын негизги планына ылайык жүргүзүлөт. Негизги план тарбиялык-билим берүү процессинин түрдүү ишмердүүлүктөрүнүн ар түрдүүлүгүн жана рационалдуу кезектешүүсүн камсыз кылат. Ал тайпанын болжолдуу күн тартибине ылайык түзүлөт, анда күнүмдүк иштер, балдардын оюндары, тематикалык жана долбоордук ишмердүүлүк, бош убакыт жана педагог тарабынан балдардын тандоосу менен кызыгууларын эске алуу аркылуу пландаштырылган башка иш-аракеттер кезектешип жүргүзүлөт.Күнүмдүк тартип жумуштун ритмин белгилейт жана балага бир ишмердүүлүктөн экинчисине өтүүгө жардам бериши керек. Күнүмдүк графикти түзүүдө сабактардын убактысы, күндүзгү уйку (альтернативдик тайпалардын ишин уюштурууда күндүзгү уйку эсепке алынбайт), эс алуу убактысы, сейилдөө убактысы эске алынат.

3.3. Окутуунун стратегиялары жана методдору

Компетенттүүлүк мамиленин алкагында окутуунун стратегиясы жана методдору өзгөчө мааниге ээ жана мектепке чейинки балдарды тарбиялоо, окутуу жана өнүктүрүү процессин уюштуруу маселелерин аныктайт.

Окуу стратегиясы — бул билим берүү процессин уюштурууга багытталган максаттуу ыкмалар (ниеттер, ойлор), алар узак мөөнөттүү пландаштырууну жана балдардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окутууга жана ишке ийкемдүү мамиле жасоону камтыйт. Стратегиянын курамына окутуунун негизин түзгөн негизги принциптер жана ошол принциптерди ишке ашырууга жардам берүүчү усулдар кирет. Стратегия окутуунун өнүгүү багытын аныктап, педагогдор балдардын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн кандайча эске алып, алардын мүмкүнчүлүктөрүн кантип өнүктүрөрүн белгилейт.	Окутуу методикасы – бул стратегияны жана билим берүү максаттарын ишке ашырууга багытталган окутуунун ыкмаларынын, каражаттарынын жана формаларынын жыйындысы. Методика билим берүү максаттарына жетүү үчүн балдар менен өз ара аракеттенүүнүн так ыкмаларын, балдардын иш-аракеттери кантип уюштурула турганын, колдонула турган материалдарды жана иштин ыкмаларын аныктайт. Анда балдардын жаш курагы, кызыгуусу, өнүгүү деңгээли эске алынат.

Мектепке чейинки билим берүүдөгү стратегиялар

1. **Жекече жана дифференциялык окутуу стратегиясы**

● Балдардын жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу: педагог ар бир баланын кызыкчылыктарын, муктаждыктарын жана өнүгүү деңгээлин эске алып билим берүү чөйрөсүн түзөт. Мисалы, баланын чыгармачылык жөндөмү болсо, ага сүрөт тартуу же ийлеп-чаптоо боюнча кошумча тапшырмалар сунушталат. Бул ар бир баланын өзүнүн күчтүү жактарын өнүктүрүүгө жардам берет.

● Жеке өнүгүү жолдорун түзүү: ар бир баланын жакынкы өнүгүү аймактары аныкталып, анын негизинде жекече тарбиялык тапшырмалар түзүлөт. Мисалы, бир бала үчүн коммуникативдик көндүмдөрүн өнүктүрүүгө басым жасалса, экинчиси үчүн өзүн-өзү тейлөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө басым жасалат.

● Дифференциация: ар бир баланын даярдык деңгээлине, маалыматты кабыл алуу өзгөчөлүгүнө жана өздөштүрүү ылдамдыгына жараша тапшырмаларды жана иш формаларын тандоо. Мисалы, бир эле топто бир нече деңгээлдеги тапшырмаларды караса болот: негизги, татаалдаштырылган жана чыгармачыл. Бул бардык балдарды активдүү ишмердүүлүккө тартууга жана ар бир бала үчүн ийгилик жагдайын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

2. **Оюн стратегиясы**

● Оюнду окутуунун негизги ыкмасы катары колдонуу: бул стратегия балдардын баарлашуусун, кызматташуусун жана өз алдынчалык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган түрдүү оюн ишмердүүлүгүн уюштурууну камтыйт. Мисалы, эрежелери бар оюндар балдарга нускамаларды аткарууга, кезектешүүнү урматтоого жана логикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө жардам берет.

● Өнүгүү максаттарын эске алуу менен билим берүүчү оюндарды иштеп чыгуу: Оюндар негизги компетенцияларды өнүктүрүүгө түрткү берүү үчүн тандалып алынат же түзүлөт. Мисалы, көңүл буруу жана эс-тутум оюндары таанып-билүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө жардам берет, ал эми ролдук оюндар социалдык өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет.

3. **Кызматташтык жана өз ара аракеттенүү стратегиясы**

● Топтук ишмердүүлүктү уюштуруу: педагог балдардын тайпада өз ара аракеттенүүсүн үйрөнүүсүнө шарт түзөт. Мисалы, биргелешкен долбоорду аткарганда балдар ролдорду бөлүштүрүшөт, жуп-жубу менен же чакан топтордо иштешет. Бул аларга бири-бири менен сүйлөшүүгө, башкалардын пикирин урматтоого жана жалпы максаттарга жетүүгө үйрөнүүгө жардам берет.

● Чоңдор менен өз ара аракеттенүү кырдаалын түзүү: педагогдордун жана ата-энелердин катышуусундагы биргелешкен иш-чаралар, мисалы, майрамдар, сынактар, тематикалык сабактар жана башкалар маанилүү роль ойнойт. Бул балдарга ар кандай адамдар менен баарлашууну үйрөнүүгө жардам берет жана ишенимдүүлүк сезимин өөрчүтөт.

4. Проблемалык окутуу стратегиясы

● Көйгөйлүү кырдаалдарды түзүү: педагог балдардан чечимди талап кылган жагдайларды түзөт, мисалы: «Жомоктун/окуянын каарманына көйгөйлүү кырдаалдан чыгууга кантип жардам беребиз?», «Белгиленген жерге жетүүнүн эң жакшы жолу кайсы?». Балдар көйгөйдү талдап, чечүү жолдорун сунуштап, чогуу чечим кабыл алууга үйрөнүшөт.

● Өз алдынча чечүү үчүн суроолорду жана тапшырмаларды коюу: педагог ачык суроолорду активдүү колдонот, аларга бирдиктүү туура жооп жок, бул балдардын ой жүгүртүүсүнө түрткү берет. Мисалы, "Кар эрип кетсе эмне болот?", "Эмне үчүн канаттуулар жылуу жактарга учат?" ж.б.

5. Социалдык компетенцияларды өнүктүрүү стратегиясы

● Социалдык долбоорлор жана акциялар аркылуу окутуу: балдар башкаларга жардам берүүгө багытталган иш-чараларга катышышат, мисалы, ооруканадагы балдар үчүн оюнчуктарды чогултуу же бала бакчанын аймагын тазалоо. Бул аларга камкордук, жоопкерчилик, топтордо иштей билүү сыяктуу сапаттарды өнүктүрүүгө жардам берет.

● Социалдык өз ара аракеттенүү кырдаалын моделдөө: педагогдор балдар өз сезимдерин билдирүүгө, эмоцияларды башкарууга жана башкалардын эмоцияларын түшүнүүгө үйрөнгөн оюндарды жана көнүгүүлөрдү уюштурат. Мисалы, “Сенин оюңча, досуң кандай сезимде болот, эгер сен…?” оюну аркылуу балдар эмпатия жана коммуникативдик көндүмдөрүн үйрөнүшөт.

6. Билим берүү тармактарын интеграциялоо стратегиясы

● Интегралдык сабактарды түзүү: Бир сабактын алкагында педагог математика, сөз өстүрүү, табият таануу жана чыгармачылык сыяктуу ар кандай окуу чөйрөлөрүнүн элементтерин бириктиришет. Мисалы, «Күз» деген темадагы сабакта балдар жалбырактарды санап, бир эле учурда жаратылыш кубулуштарын талкуулап, күзгү пейзажды тартуу менен сандарды үйрөнө алышат.

● Билим берүү модулдарын долбоорлоо: Педагог бир темага байланыштуу ар кандай ишмердүүлүктү камтыган модулдарды түзөт. Мисалы, «Космос» темасында космостук объектилерди тартып, космос тууралуу аңгемелерди окуп, колго буюмдарды жасап планеталарды талкуулашат. Бул балдарга ар кандай билимдердин ортосундагы байланыштарды көрүүгө жана аларды ар кандай кырдаалдарда колдонууга жардам берет.

7. Өз алдынчалыкты колдоо стратегиясы

● Ишмердүүлүктү өз алдынча тандоого шарт түзүү: педагог балдардын бош убактысында эмне менен алектенүүнү тандай ала тургандай чөйрөнү уюштурат (мисалы, куруу, сүрөт тартуу, ойноо ж.б. тандоо). Бул балдарда өз иш-аракеттери үчүн жоопкерчиликти жана чечим кабыл алуу жөндөмүн өнүктүрөт.

● Балдардын демилгесин кубаттоо: педагог балдардын демилгесин активдүү колдойт, аларды оюндарды ойлоп табууга, иш-аракеттерди өздөрү пландаштырууга, көйгөйлөрдү чечүүнүн жаңы жолдорун табууга чакырат. Бул балдардын өзүнө болгон ишенимин өнүктүрүүгө жана өз алдынча билим алууга даяр болуусуна жардам берет.

Окутуу методикасы

Окутуу методикасы балдарда өз алдынча маселелерди чечүү, баарлашуу, өз ара аракеттенүү жана өзүн-өзү өнүктүрүү үчүн зарыл болгон негизги компетенцияларды өнүктүрүүгө багытталган. Төмөнкү методикалар сунушталат:

№	Методиканын аталышы	Ишке ашыруу формалары	Сүрөттөлүшү
1.	*Оюн*	Ролдук оюндар	Балдар ар кандай оюн кырдаалдарына (мисалы, "Дүкөн", "Оорукана", “Саякат”) дуушар болушат, бул аларга социалдык ролдорду үйрөнүүгө, бири-бири менен өз ара аракеттенүүгө жана коммуникативдик жөндөмүн өнүктүрүүгө жардам берет.
		Сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү үчүн оюндар	Талдоону, синтезди жана альтернативдүү чечимдерди издөөнү талап кылган тапшырмалар (мисалы, пазлдар, логикалык оюндар) балдардын өз алдынча ой жүгүртүү жана көйгөйлөрдү чечүү жөндөмүн өнүктүрөт.
2.	*Долбоорлор*	Долбоорлук ишмердүүлүк	Балдар педагог менен бирдикте өздөрүн кызыктырган теманы тандап алышат (мисалы, «Үй жаныбарлары», “Космос”, «Экология») жана аны белгилүү бир убакытка чейин ар кандай иш-чаралар – окуу, сүрөт тартуу, куруу, изилдөө аркылуу изилдешет. Бул ыкма балдардын топтордо иштөө көндүмдөрүн, өз алдынчалыгын жана чечкиндүүлүгүн өстүрөт.
		Кыска мөөнөттүү долбоорлор	Бул конкреттүү суроолорго же темаларга багытталган долбоорлор. Мисалы, «Өсүмдүк кантип өсөт?» деген темада балдар үрөн сээп, анын өсүп жатканын байкап, жыйынтык чыгарып, жыйынтыгын талкуулай алышат. Бул изилдөө жөндөмүн жана тыянак чыгаруу көндүмүн өнүктүрүүгө жардам берет.

3.	*Кейстер*	Чыныгы турмуштук кырдаалдарды эске алуу	Педагог балдарга чыныгы турмуштан сүрөттөлгөн кырдаалдарды сунуштайт (мисалы, «Эгер дүкөндө адашып калсаң, эмне кылуу керек?»). Балдар мүмкүн болгон иш-аракеттерди жана чечимдерди талкуулашат, бул алардын иш-аракеттерин түшүнүүгө жана талдоого жардам берет, ошондой эле алардын социалдык жана коммуникативдик көндүмдөрүн өнүктүрөт.
		Көйгөйлүү кырдаалдарды чечүү	Балдарга талкуулоо жана чечүү жолдорун табуу үчүн маселелер берилет, мисалы, "Досуң капа болгондо кантип жардам бересиң?" же "Сынган оюнчукту кантип оңдойсуң?" Бул аларга кырдаалды талдап, чечимдерди табууга үйрөтөт.
4.	*Изилдөө ишмердүүлүгү*	Эксперимент	Балдар педагогдун жетекчилиги астында жөнөкөй эксперименттерди жүргүзүшөт (мисалы, «Эмне үчүн зат чөгөт же чөкпөйт»). Натыйжаларга көз салып, жыйынтык чыгарышат. Бул ыкма балдардын изилдөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет, гипотезаларды алдыга коюуга жана аларды текшерүүгө үйрөтөт.
		Жаратылышка байкоо жүргүзүү	Балдарга жаратылыштагы өзгөрүүлөрдү (мисалы, өсүмдүктөрдүн өсүшү, аба ырайынын өзгөрүшү) байкоого жана байкоолорун талкуулоого үндөшөт. Бул жеке тажрыйбанын негизинде тыянак чыгаруу жөндөмүн өнүктүрөт.
5.	*Жагдайлык окутуу*	Жагдайлык диалогдор	Педагог балдарды чыныгы кырдаалдарды талкуулоого чакырат, мисалы: «Эгер бирөө кулап кетсе же жаракат алса, эмне кылуу керек?» же "Кышында жаныбарларга кантип жардам берсе болот?" Балдар чечимдерди сунушташат, өз аракеттеринин тыянагын баалоого жана башкалардын пикирин эске алууга үйрөнүшөт.
		Күнүмдүк жашоо сценарийлери	Мисалы, жүрүм-турумду моделдөө аркылуу "Жолдон кантип туура өтсө болот?" деген кырдаал талкууланат, бул практикалык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жана коопсуздукту түшүнүүгө жардам берет.

6.	*Моделдөө жана конструкциялоо*	Курулуш материалдары менен иштөө	Балдар курулуш топтомдорунан, кагаздан жана табигый материалдардан моделдерди жасашат (мисалы, "Дарыяга көпүрө курабыз"). Бул мейкиндик ой жүгүртүүсүн, элестетүү жана биргелешкен чыгармачылык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жардам берет.
		Макеттерди түзүү	Мисалы, шаардын, зоопарктын же бала бакчанын макетин түзүү балдарга курчап турган дүйнөнү жакшыраак түшүнүүгө жардам берет жана алардын кызматташуу жана пландаштыруу жөндөмүн өөрчүтөт.

3.4. Өнүктүрүүчү чөйрө

Өнүктүрүүчү чөйрө - мектепке чейинки билим берүү уюмундагы тарбия-окуу процессинин сапатын аныктоочу негизги факторлордун бири. Бул бакубаттуулукту, ден соолукту сактоо жана чыңдоо, балдарды ийгиликтүү окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү үчүн милдеттүү талап. Өнүктүрүүчү чөйрө Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды багуу» Мамлекеттик билим берүү стандартындагы «Мектепке чейинки билим берүү уюмунда коопсуз өнүгүп жаткан чөйрөгө карата талаптарга» ылайык уюштурулууга тийиш.

Өнүктүрүү чөйрөсүнүн максаты - балдардын демилгесин, өз алдынчалыгын, таанып-билүү жана оюн активдүүлүгүн өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү коопсуз, ыңгайлуу жана функционалдык чөйрөнү түзүү. Мектепке чейинки билим берүү уюмунун туура уюштурулган мейкиндиги (имараттын ичинде да, сыртында да) мектепке чейинки курактагы балдардын жаш курагына жана жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен алардын физикалык, интеллектуалдык, кептик, эмоционалдык жана социалдык жактан толук өнүгүшүнө көмөктөшүүчү психологиялык-педагогикалык шарттарды камсыз кылат.

Өнүктүрүү чөйрөсүн куруунун негизги принциптери:

- **Коопсуздук** физикалык, психологиялык, социалдык жана гигиеналык тобокелдиктер жок болгон коопсуз, туруктуу жана жайлуу мейкиндикти түзүүнүн милдеттүү шарты болуп саналат. Мындай чөйрө балдардын өмүрүн жана ден соолугун коргоону камсыз кылат, эмоционалдык жактан колдоо көрсөтөт жана предметтик - мейкиндик жана социалдык чөйрө менен өз ара аракеттенүүдө стресстик кырдаалдардан коргойт.
- **Жеткиликтүүлүк.** Өнүктүрүү чөйрөсүнүн бардык элементтери (объекттер, материалдар, жабдуулар, маалымат жана мейкиндик) балдардын жаш курагын, жекече жана физикалык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ыңгайлуу жайгашкан, оңой, жеткиликтүү жана балдар үчүн түшүнүктүү болушу керек. Курчап турган чөйрө иш-аракетти эркин тандоо, ресурстарды өз алдынча колдонуу жана ар бир баланын, анын ичинде ден соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдардын билим берүү процессине катышуусуна мүмкүнчүлүк түзөт.
- **Ар түрдүүлүк**. Өнүктүрүү чөйрөсү баланын ар тараптуу өнүгүүсүнө шарт түзгөн материалдардын, ишмердүүлүктүн формаларынын, оюнчуктардын түрлөрүнүн, жабдуулардын жана өз ара аракеттенүүнүн кеңири спектрин сунуштайт. Ар түрдүүлүк ар кандай өнүгүү деңгээлиндеги, темпераменти жана артыкчылыктары бар балдардын кызыкчылыктарын жана керектөөлөрүн канааттандырууну камсыздайт, таанып-

билүүсүнүн активдүүлүгүнө, чыгармачылыкка, өз алдынчалыкка жана демилгеге түрткү берет.

- **Динамикалык принцип** балдардын жаш курагына жана жеке өзгөчөлүктөрүнө, билим берүү милдеттерине, жылдын мезгилине, долбоорлоруна жана балдардын учурдагы кызыкчылыктарына жараша предметтик-мейкиндик чөйрөсүн өзгөртүү мүмкүнчүлүгү аркылуу ишке ашырылат. Балдардын демилгесин стимулдаштыруу, чыгармачылыгын жана изилдөө ишмердүүлүгүн колдоо жана туруктуу кызыгуусун сактоо үчүн айлана-чөйрө, оюн аймактары жана билим берүү аянтчалары дайыма жаңы материалдар жаңыланып, толукталып турат.
- **Эстетикалык көрүнүш** чөйрөнү бирдиктүү көркөм-эстетикалык стилде жасоо аркылуу камсыздалат, анда түстүн, форманын, фактуранын жана композициянын гармониясы эске алынат. Эстетикалык жактан уюштурулган чөйрө эмоционалдык жагымдуу атмосфераны түзүп, балдардын сулуулукту сезүү жана эстетикалык табитин өнүктүрүүгө көмөктөшөт, курчап турган дүйнөнү кабылдоо маданиятын калыптандырат. Курчап турган чөйрөнүн бардык элементтери визуалдык жактан жагымдуу жана коопсуз болууга, балдардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык келүүгө жана билим берүү чөйрөсүнүн жалпы маанайын колдоого тийиш.
- **Жекече жана жаш курак өзгөчөлүктөрү** ар кандай курактагы балдардын психофизикалык мүмкүнчүлүктөрүнө, кызыкчылыктарына, өнүгүү темптерине, муктаждыктарына жана өз алдынчалык деңгээлине негизделген өнүгүү чөйрөсүн уюштурууну карайт. Чөйрө ар бир бала өзүн ишенимдүү жана ыңгайлуу сезе тургандай кылып түзүлөт, иш-аракетти эркин тандоого, материалдар менен таанышууга, биргелешкен жана жеке ишмердүүлүккө катышууга мүмкүнчүлүк берет. Тажрыйбадагы, темпераменттеги жана өнүгүү деңгээлиндеги айырмачылыктар, анын ичинде мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын муктаждыктары эске алынат.
- **Билим берүү процессине интеграция** балдар үчүн өнүгүү чөйрөсү билим берүү программасынын мазмунун ишке ашырууда активдүү компонент катары кызмат кылат. Курчап турган чөйрөнүн бардык элементтери – мейкиндик, материалдар, жабдуулар, ишмердүүлүк борборлору – билим берүү ишинин максаттарын жана милдеттерин эске алуу менен тандалып алынат жана уюштурулат. Алар балдарды ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүнө (оюн, таанып-билүү, изилдөө, чыгармачылык) тартууга көмөктөшөт, билим берүү процессинин үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылат жана жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайык баланын өнүгүүсүнүн бардык чөйрөлөрүнө колдоо көрсөтөт.

Мектепке чейинки билим берүү уюмунун өнүгүү чөйрөсүнүн түзүмү бир нече негизги компоненттерди камтыйт, алардын ар бири баланын ар тараптуу өнүгүүсү үчүн шарттарды түзүүдө маанилүү ролду ойнойт:

1. Предметтик-мейкиндик чөйрөсү ар түрдүү объектилер, материалдар, оюн жана окуу жабдуулары менен толтурулган атайын уюштурулган мейкиндикти (физикалык жана материалдык чөйрө).

Бөлмөнүн ичинде:

- балдардын жашына жана боюна ылайыктуу эмерек жана жабдуулар;
- оюн жана окуу материалдары: оюнчуктар, китептер, курулуш комплекттери, чыгармачылык үчүн материалдар ж.б.;
- активдүүлүк борборлор системасы аркылуу аймакташтыруу менен топ бөлмөлөрү:*

- Ролдук (сюжеттүү- ролдук) оюндар борбору;
- Китеп жана жазуу борбору;
- Искусство (чыгармачылык) борбору;
- Курулуш (конструкциялоо) борбору;

- Илим жана изилдөө борбору (таанып-билүү);
- Математика борбору (логика жана эсептөө борбору);
- Сенсордук жана майда моториканы өнүктүрүү борбору;
- Музыка жана кыймыл борбору;
- Жаратылыш борбору (экологиялык борбор);
- Обочолонуу борбору (тынчтык);
- Театр жана куурчак театрынын борбору.

(*) Бир жаш курактык тайпадагы предметтик өнүктүрүүчү чөйрөдө мектепке чейинки билим берүү уюмунун шарттарына жана мүмкүнчүлүктөрүнө жараша 5тен кем эмес активдүүлүк борборлору болушу керек.

Сырттагы аянтта:

- оюн модулдары бар топтук аянтчалар: селкинчектер, кум, жылгаяктар;
- табигый аймактар: гүлзарлар, бакчалар, сенсордук жолчолор ж.б.;
- физикалык активдүүлүк жана кыймылдуу оюндар үчүн аянттар жана жабдуулар.

2. Социалдык чөйрө бала мектепке чейинки билим берүү уюмунда болгон мезгилде камтылган баарлашуунун, өз ара аракеттенүүнүн жана мамилелердин бардык формаларынын жыйындысынан турат жана төмөнкүлөрдү камтыйт:

- педагогдор, теңтуштар, ата-энелер менен өз ара аракеттенүү;
- оң микроклиматты түзүү: урматтоо, кабылдоо, колдоо;
- кызматташуу, биргелешкен оюндар жана баарлашуу үчүн шарттарды түзүү.

3. Психологиялык чөйрө мектепке чейинки билим берүү уюмунда баланын эмоционалдык, инсандык жана социалдык өнүгүүсүнө таасир этүүчү шарттардын жыйындысын билдирет:

- коопсуздук, ишеним жана тынч жагдай;
- ар бир баланын жекече өзгөчөлүктөрүн, кызыкчылыктарын жана керектөөлөрүн эске алуу;
- эмоционалдык жагдайды жана бакубатчылыкты колдоо.

4. Маалыматтык-коммуникативдик чөйрө - бул маалыматка жетүүнү, аны берүү, алмашуу жана билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын өз ара аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуучу шарттардын системасы жана ал төмөнкүлөрдү камтыйт:

- визуалдык жана интерактивдүү окуу куралдарын колдонуу: көрсөтмө куралдар, карточкалар, тактaлар, дидактикалык оюндар;
- электрондук каражаттар (билим берүү программалары, балдар үчүн интерактивдүү окуу платформалары, педагогдор жана ата-энелер үчүн маалымат каражаттары), интерактивдүү панелдер (сенсордук экрандар).

5. Маданий-эс алуу чөйрөсү - бул балдарды маданиятка тартуу, чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү жана эс алууну кызыктуу, мазмундуу уюштуруу үчүн шарттар түзүлгөн билим берүү мейкиндигинин бир бөлүгү:

- музыка, хореография, көркөм сүрөт жана театралдык ийримдер, көркөм жана чыгармачылык ишмердүүлүк;
- майрамдарды, тематикалык күндөрдү, көргөзмөлөрдү, концерттерди, театралдык көрсөтүүлөрдү уюштуруу;
- улуттук жана элдик каада-салттар, искусство, маданий баалуулуктар менен тааныштыруу.

4. Окутуунун натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү.

4.1. Мониторингдин максаттары, негизги аспектилери

Программа баланын өнүгүүсүн белгилүү бир стандарттардын туруктуу жетишкендиги катары эмес, үзгүлтүксүз, индивидуалдык жана этаптуу процесс катары карайт. Ушуга ылайык, мониторинг системасы компетенцияларды өздөштүрүү деңгээли –

репродуктивдүү, продуктивдүү жана креативдүү деңгээлдердин ортосундагы айырмачылыкка басым жасайт.

Компетенттүүлүктөрдү өздөштүрүүнүн маанилүүлүгү ар бир бала өнүгүүнүн табигый этаптарынан ырааттуу өтүшүндө:

● байкоодон жана үлгү менен иштөөдөн (репродуктивдүү деңгээл),

● билимди өз алдынча колдонуудан (продуктивдүү деңгээл),

● жаңы кырдаалдарда чыгармачылык менен иштөөдөн (креативдүү деңгээл).

Бул этаптарды бөлүү өнүгүүнү жасалма түрдө тездетүүгө эмес, ар бир баланын ыргагын урматтоого жана аны өз убагында колдоого мүмкүндүк берет.

Мониторингдин максаты. Топто баланын жеке өнүгүүсүн табигый, тынымсыз жана өнүктүрүү үчүн мониторинг жүргүзүүгө шарт түзүү — бул процессти байкоого, иш-аракетинин жыйынтыктарын талдоого жана билим берүү процессине катышкан бардык тараптарды — педагогду, баланы жана үй-бүлөнү — активдүү катыштырууга негизделет. Мониторинг учурунда педагогдор балдарды тестирлөөнүн жана салыштыруунун ордуна, төмөнкүдөй өнүгүү деңгээлин колдонушат:

● шык-жөндөмдөрдү жана билимдерди өздөштүрүүнүн тереңдигин түшүнүү;

● адекваттуу билим берүү жагдайларын тандоо;

● кийинки кадамды түзүү («ал эмне кыла албайт» эмес, «ал кайда өнүгө алат»).

Бул мониторингди көзөмөлдөө каражаты эмес, баланын жеке өнүгүү жолун иштеп чыгуунун өнүгүү инструменти кыла алат.

Баланын жеке өнүгүү жолу.

Программада формалдуу түрдө натыйжага жетишүүгө эмес, баланын прогрессине көп көңүл бурулат: «ал буга чейин эмне кыла алат» эмес, «канчалык алдыга жылды» маанилүү.

Ошентип, деңгээлдерге бөлүү төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет:

● балдарды бири-бири менен салыштырбоо;

● бирок ар бир баланын өсүшүн баштапкы абалына жараша белгилөө.

Баланын жеке өнүгүү жолу: улантмалуулук жана айкындуулук негизги принциптер катары.

Баланын өнүгүүсүнүн жекече багытын иштеп чыгуу билим берүү процессинин бардык катышуучулары – педагог, үй-бүлө жана баланын өзү – бала өзүнүн өнүгүүсүндө кандай жол менен бара жатканын түшүнүп, кабыл алып, колдоорун болжолдойт. Бул улантмалуулук жана айкындуулук менен гана ишке ашышы мүмкүн.

Улантмалуулук

Улантмалуулук төмөнкүлөрдү билдирет:

● Баланын өнүгүүсү үзгүлтүксүз көзөмөлдөнөт – кенже курактан жогорку куракка, бир этаптан экинчисине;

● Педагогдор баланын мурунку жетишкендиктерин жана өзгөчөлүктөрүн билет жана эске алат;

● Ата-энелер жана адистер (психолог, логопед), зарыл болгон учурда процесске катышат;

● Байкоолордун жана портфолионун бирдиктүү системасы сакталат, ал жаш курактык топтордун ортосунда өтүүдө үзгүлтүккө учурабайт.

Бул ыкма окуунун жаңы деңгээлине өтүүдө баланын тажрыйбасын “нөлгө” түшүрүүдөн качууга жардам берет.

Айкындуулук

Айкындуулук төмөнкүлөрдү билдирет:

● Мониторинг жүргүзүүнүн максаттарынын жана критерийлеринин ачыктыгы: ата-энелер жана балдар өздөрү эмнеге жана эмне үчүн көзөмөлдөнүп жатканын түшүнүшөт;

● Педагогдун ата-энелер менен үзгүлтүксүз байланышы — баа берүү түрүндө эмес, байкоолор, мисалдар жана өсүү динамикасы аркылуу;

● Прогрессти жана өнүгүүнүн кийинки кадамын биргелешип талкуулоо;

● Визуалдык куралдарды колдонуу: портфолио, ийгилик окуялары, фотоматериалдар.

Айкындуулук билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын ортосунда ишенимди жана өнөктөштүктү жаратат.

Жеке өнүгүү маршруту – бул жөн гана педагогикалык план эмес, мониторингди формалдуу эмес, калыптандыруучу болушуна мүмкүндүк берген баланы колдоонун жандуу жана ийкемдүү системасы:

● Педагог-байкоочу жана өнүгүүнүн биргелешкен автору;

● Бала -өзүнүн өсүшүнүн субъектиси;

● Ата-энелер -өнөктөштөр жана кызматташтар;

● Программа- катуу норматив эмес, ийкемдүү маршрут

Өнүгүү мониторингинин негизги принциптери

1. **Тестирлөө эмес, байкоо аркылуу мониторинг жүргүзүү**. Мониторинг баланын күнүмдүк иш-аракетинин процессинде – оюн учурунда, баарлашууда, чыгармачылыкта, өзүн-өзү тейлөөдө жүргүзүлөт. Педагог табигый чөйрөдө баланын кыймыл-аракетин жана реакциясын байкап, өнүгүүнүн реалдуу көрүнүштөрүн белгилейт.

2. Баалоо эмес, өнүктүрүү. Мониторинг контролдоо же стандарт менен салыштыруу эмес, өнүгүүнүн азыркы этабын түшүнүүгө жана алдыга жылуу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган. Педагогдун негизги суроосу "Баланын өнүгүшүнө эмне жардам берет?"

3**. Жеке траектория**. Ар бир бала уникалдуу темпте өнүгөт. Мониторинг орточо көрсөткүчтөрдүн сакталышын эмес, өсүү динамикасын эсепке алат. Жеке прогресс бир калыпка караганда маанилүү.

4**. Өнүгүүнү документтештирүү**. Жазуунун ар кандай ыкмалары колдонулат: фотосүрөттөр, балдардын тарткан сүрөттөрү, баланын айткандары, мугалимдин байкоо жазуулары. Бул «өнүгүүнүн издери» баланын басып өткөн жолун көрсөткөн жеке папкаларга (портфолиолорго) топтолот.

5. Үй-бүлө өнөктөш катары. Мониторинг процессине ата-энелер активдүү катышат: алар өз байкоолору менен бөлүшөт, үйдө баланын көрүнүштөрү жөнүндө сүйлөшөт, натыйжаларды талкуулоого жана кийинки кадамдарды пландаштырууга катышат. Биргелешкен байкоо өнүгүүнүн бир кыйла толук сүрөтүн берет.

4.2. Мониторинг өткөрүүнүн алгоритми

Мониторинг жүргүзүүнүн алгоритми

- Максаттарды жана милдеттерди аныктоо. Эмнени баалайсыз жана билгиңиз келет, так аныктап алыңыз
- Ыкмаларды тандоо. Маалыматты чогултуу ыкмасын танданыз: байкоо жүргүзүү, сурамжылоо, тесттер, иш-кагаздарды анализдөө
- Маалыматты чогултуу. Балдарды ар кандай кырдаалда байкаңыз (сабакта, режимдик учурда, оюн учурунда). Ата-энелерге балдардын өнүгүшү тууралуу анкета сунуштаңыз.
- Маалыматты анализдөө. Чогулган маалыматты изилдеп чыгыңыз, тенденцияларды аныктаңыз. Жыйынтыкты белгиленген стандарт менен жана баштапкы мезгил менен салыштырыңыз.
- Кеп-кенештерди иштеп чыгуу. Билим берүү процессин жана педагогдордун ишин жакшыртууга анализдин негизинде кеп-кеңеш иштеп чыгыңыз.
- Жыйынтыктарды талкулоо. Мониторингдин жыйынтыгы боюнча ата-энелер жана педагогдор менен жолугушуу өткөрүңүз.
- Мониторингди туруктуу өткөрүү. Өзгөрүүнүн динамикасын байкоо үчүн мониторингди белигиленген мөөнөт менен өткөрүңүз (жылдын башында, жылдын аягында)

Мониторингдин куралдары

● Жеке күндөлүктөр/портфолио — сүрөттөрдү, кол өнөрчүлүк буюмдарын, педагогдун эскертмелерин жана баланын айткан ойлорун камтыйт.

● Бала менен сүйлөшүү — жөнөкөй рефлексияны камтыйт: «Сага эмне жакты? Эмне үчүн ушундай кылдың?»

● Баланын өнүгүү картасы - өнүгүүнүн ар кандай чөйрөлөрүндө баланын жетишкендиктерин жана өзгөчөлүктөрүн көзөмөлдөө үчүн колдонулат.

● Ийгилик окуялары – бала демилге көтөрүп, жаңы жүрүм-турум же эмоцияларды көрсөткөн кызыктуу кырдаалдардын кыскача сүрөттөлүшү.

● Ата-энелер үчүн форма – жөнөкөй таблица же суроолор: Үйдөн эмнени байкадыңар? Бала эмнеге кызыкты?

Ийгилик окуясынын жазылышы (мисал)

▦ 10-*октябрь. Алина (3 жашта) биринчи жолу өзү 7 кубиктен турган мунара курду да: «Эми ал кулабайт, мен ылдыйына чоңун койдум!» -деди.*

✍ *Педагог: себеп-натыйжа ой жүгүртүүсүнүн жана мейкиндикти элестетүүнүн өнүгүшүн байкап жатам. Алина туш келди куруудан пландап туруп куруу этабына өттү.*

Мониторингдин катышуучуларынын ролдору

Катышуучу **Мониторингдин милдеттери**

Педагог	Өнүгүүнү байкайт, сүрөттөйт, өнүгүүнү коштоп турат
Бала	Активдүү катышып, өз идеяларын жана сезимдерин билдирет
Ата-энелер	Үйдөгү байкоолорун айтып, өнүгүү прогрессин талкуулашат
Усулчу, Директор	Педагогдорду колдойт, тажрыйба алмашууну уюштурат

Туруктуулук түзүлүшү

● Байкоо — күн сайын, кысымсыз, тандап алуу менен;

● Айына бир жолу — ата-энелер менен өсүүдөгү жылышты талкуулоо (портфолио камтылат). ● Жыйынтыктоочу байкоолор — жылына 2 жолу (январь жана май айларында), ар бир баланын жекече өнүгүү жолун жыйынтыктоо.

Маалыматты сактоо жана отчетту уюштуруунун форматы

● Жекече портфолио (папка түрүндө же электрондук версиясы);

● Компетенциялардын динамика картасы (сан менен эмес, сыпаттамалар аркылуу жазуу);

● Ички колдонуу үчүн байкоо отчету (баяндама же өсүү диаграммасы түрүндө).

4.3. Өнүгүү чөйрөсүнө мониторинг жүргүзүү

Тайпаларда материалдык-техникалык базага, коопсуздукка жана ыңгайлуулукка мониторинг жүргүзүү:

○ Эмне бааланат: окуу материалдарынын, оюн жабдыктарынын, эмеректердин болушу, санитардык-гигиеналык абалы, жарыктын берилиши, температуралык шарттары, коопсуздук эрежелеринин сакталышы, балдардын муктаждыктарын эске алуу менен мейкиндиктин уюштурулушу.

○ Ыкмалар: бөлмөлөрдү визуалдык кароо, документтерди талдоо (текшерүү отчеттору, көзөмөлдөөчү органдардын буйруктары), педагогдорду жана ата-энелерди сурамжылоо.

○ Мааниси: балдардын билим берүү процессине жана өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизе турган материалдык-техникалык камсыздоо, коопсуз жана ыңгайлуу шарттарды уюштуруудагы кемчиликтерди аныктоого жардам берет.

Оюн, окуу жана өнүктүрүү үчүн мейкиндикти уюштурууну талдоо:

○ Эмне бааланат: өнүгүү чөйрөсүнүн функционалдуулугу жана анын балдардын жаш курагына жана жекече өзгөчөлүктөрүнө шайкештиги, өз алдынча иш жүргүзүү, эксперимент жүргүзүү жана чыгармачылык үчүн түзүлгөн мүмкүнчүлүктөр, мейкиндиктин бөлүнүүсү, материалдардын жеткиликтүүлүгү.

○ Ыкмалары: балдар өнүгүү чөйрөсүн кантип пайдаланып жатканына байкоо жүргүзүү, ал чөйрө Мамлекеттик билим берүү стандартынын талаптарына, санитардык-

эпидемиологиялык нормаларына ылайык уюштурулушун талдоо, педагогдор менен баарлашуу.

○ Мааниси: балдардын ар тараптуу өнүгүүсүн камсыз кылуу жана алардын активдүүлүгүн стимулдаштыруу үчүн өнүгүү чөйрөсү канчалык натыйжалуу уюштурулгандыгын баалоого мүмкүндүк берет.

Бала бакчадагы мониторинг билим берүүнүн жана тарбиялоонун сапатын жогорулатуунун маанилүү куралы болуп саналат. Ал көйгөйлөрдү аныктоого гана эмес, аларды чечүүнүн жолдорун табууга, балдардын өнүгүүсү үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө мүмкүндүк берет.

5. Ата-энелер/мыйзамдуу өкүлдөр жана коомчулук менен кызматташуу.

Мектепке чейинки билим берүү уюмунун, ата-энелердин жана жергиликтүү коомчулуктун өнөктөштүгү мектепке чейинки билим берүүнүн сапатынын негизги фактору болуп саналат, балдардын билим алуусуна, бакубаттуулугуна жана өнүгүүсүнө олуттуу таасирин тийгизет.

Мектепке чейинки билим берүү уюму бул кызматташтыкты төмөнкү багыттар боюнча кура алат:

1. Үзгүлтүксүз байланышты камсыз кылуу

Мектепке чейинки билим берүү уюму менен ата-энелердин/мыйзамдуу өкүлдөрдүн ортосундагы натыйжалуу өз ара аракеттенүү, ишенимдүү мамилелерди калыптандыруу, баланын өнүгүүсү жана бакубаттуулугу үчүн биргелешкен жоопкерчилик үчүн туруктуу, үзгүлтүксүз жана эки тараптуу байланышты түзүү маанилүү. Бул билим берүү иш-чараларын пландаштырууда ата-энелердин пикирин эске алуу менен баланын өнүгүүсү жөнүндө өз убагында маалымат алмашууга, үй-бүлөнү окуу процессине тартууга мүмкүндүк берет. Жеке маалыматтардын жана бала жөнүндө маалыматтардын купуялуулугун милдеттүү түрдө сактоо баарлашуунун бардык катышуучуларына, бирок биринчи кезекте мектепке чейинки билим берүү уюмунун кызматкерлерине жүктөлөт.

Байланыш ар кандай формалар аркылуу ишке ашырылат:

- адистер менен жеке жана топтук кеңеш берүүлөр (педагогдор, психологдор, логопеддер ж.б.);
- ата-энелер чогулуштары (бетме-бет жана аралыктан катышуу);
- электрондук каттар, жеткиликтүү мессенджерлер жана санарип платформалар;
- ата-энелер үчүн маалымат такталары жана бурчтары;
- баланын жетишкендиктери жана кыйынчылыктары жөнүндө үзгүлтүксүз кайтарым байланыш берүү;
- ата-энелердин пикирин изилдөө жана өз ара аракеттенүүнүн сапатын баалоо үчүн сурамжылоо жүргүзүү;

2. Ата-энелик көндүмдөрдү өнүктүрүү.

Мектепке чейинки билим берүү уюму балдардын өнүгүүсүндө да, үй-бүлөдөгү тарбияны колдоодо да маанилүү роль ойнойт. Мындай колдоонун багыттарынын бири ата-энелерге тарбиялоо жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө жана өркүндөтүүгө, ошондой эле балдар менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүгө жардам берүү болуп саналат. Бул максатта мектепке чейинки билим берүү уюму ар кандай тарбиялык иш-чараларды, анын ичинде семинарларды, тренингдерди, тегерек столдорду, кеп-кеңештерди, конференцияларды, онлайн форматтардагы иш-чараларды уюштурушат. Бул иш-чаралардын алкагында ата-энелер балдардын жаш курагына байланыштуу өнүгүү өзгөчөлүктөрү боюнча актуалдуу маалыматтарды алышат, ата-эне тарбиялоонун натыйжалуу ыкмалары менен таанышат, бала менен позитивдүү мамиле түзүүнү, жүрүм-турумдагы кыйынчылыктарды чечүүнү жана алардын эмоционалдык бакубаттуулугун колдоону үйрөнүшөт. Мындай

жолугушуулар адистер менен ата-энелердин мамилесине шарт түзүп, өнөктөштүктү бекемдеп, бирдиктүү билим берүү мейкиндигин жаратууга өбөлгө түзөт.

3. **Мектепке чейинки билим берүү уюмунун ишине ата-энелердин ыктыярдуу катышуусу**

Ата-энелердин ыктыярдуу катышуусу үй-бүлө менен мектепке чейинки билим берүү уюмунун ортосундагы өнөктөштүктү чыңдоого, ата-энелердин педагогикалык компетенттүүлүгүн жогорулатууга жана аларды окуу процессине тартууга жардам берет. Ал жагымдуу социалдык-маданий мейкиндикти калыптандыруу үчүн шарттарды түзөт, балдардын эмоционалдык абалына жана инсандык өнүгүүсүнө оң таасирин тийгизет, ошондой эле мектепке чейинки билим берүү уюмунун ресурстук потенциалын кеңейтет, социалдык өнөктөштүктү байытууга жана активдүү ата-энелер коомчулугун калыптандырууга көмөк көрсөтөт.

Ата-энелерди тартуунун формалары:

- ***Иш-чараларды уюштурууга жана өткөрүүгө катышуу***
  – майрамдарды, көргөзмөлөрдү, сынактарды, тематикалык күндөрдү даярдоого жана жасалгалоого көмөк көрсөтүү;
  – маданий, эс алуу жана спорттук иш-чараларга катышуу.
- ***Мастер-класстарды жана сабактарды өткөрүү***
  – ата-энелер өздөрүнүн билимдери, жөндөмдөрү жана кесиптери менен (ашпозчулук, кол өнөрчүлүк, элдик өнөрлөр, музыка, спорт ж.б.) бөлүшүшөт.
- ***Долбоордук жана изилдөө ишмердүүлүктөрүнө катышуу***
  – чакан долбоорлорду, экскурсияларды, үй-бүлөлүк көргөзмөлөрдү, үй-бүлөлүк гезиттерди, фото көргөзмөлөрдү ишке ашыруу ж.б.
- ***Мектепке чейинки билим берүү уюмунун аймагын жана ичин иретке келтирүүгө жана көрктөндүрүүгө көмөк көрсөтүү***
  – ишембиликтерге катышуу, көрктөндүрүү, оңдоп-түзөө, оюн же сенсордук аймактарды түзүү, топтук бөлмөлөрдү жасалгалоо.
- ***Предметтик- өнүктүрүү чөйрөсүн түзүү жана толуктоо***
  – өнүктүрүүчү материалдарды, оюнчуктарды, костюмдарды даярдоо, китеп бурчтарын жасалгалоо ж.б.
- ***Ата-энелер клубдарына жана коомчулуктарга катышуу***
  – демилгелүү топтордун, ата-энелер кеңештеринин, кызыгуулар боюнча клубдардын курамында иштөө (мисалы, «Атамдын убактысы», «Үй-бүлөлүк өнөркана»).
- ***Балдарды мектепке чейинки билим берүү уюмунун сыртында экскурсияда жана сейилдөөдө коштоп жүрүү***
  – коопсуздукту уюштурууга көмөк көрсөтүү, балдарды көчмө иш-чараларда колдоо.
- ***Маалыматтык- билим берүүчүлүктү колдоо***
  – ата-энелер бурчтарын, буклеттерди түзүүгө, башка ата-энелер үчүн тарбиялоо, өнүктүрүү, ден соолук ж.б. материалдарды тандоого катышуу.
- ***Кайрымдуулук акцияларын жана үй-бүлөлүк демилгелерди уюштурууга жардам көрсөтүү***
  – муктаждарга жардам чогултууга катышуу, балдардын катышуусунда боорукердик иштерди демилгелөө жана өткөрүү.

4. Үйдө окууга көмөктөшүү

Мектепке чейинки билим берүү уюму ата-энелерге балдарына үйдөн билим берүүнү улантууда жана өнүктүрүүдө колдоо көрсөтөт:

- милдеттери жөнүндө маалымат берүү.

- керектүү каражаттар менен камсыз кылуу.
- баланын өнүгүүсүнө жана окуусуна мониторинг жүргүзүү.
- билим берүү программасынын алкагында балдардын долбоор менен иштөөсүнө ата-энелерди тартуу.

5. Мектепке чейинки билим берүү уюму боюнча чечимдерди кабыл алууга катышуу

Ата-энелерди чечим кабыл алуу процессине тартуу аларды тең укуктуу өнөктөш кылат. Бул өнөктөштүк төмөнкү иш-аракеттер менен ишке ашат:

- ата-энелер комитети менен иш алып баруу, ошондой эле алардын ишмердүүлүгү тууралуу маалымат берүү.
- жалпы жана тайпалык ата-энелер чогулуштарына катышуу.
- мектепке чейинки билим берүү уюму үчүн жаңы билим берүү программаларын иштеп чыгууга жана ишке ашырууга катышуу.

6. Жергиликтүү коомчулук менен өнөктөштүктү бекемдөө

Жергиликтүү коомчулуктун каражаттарын пайдалануу билим берүү процессин байытат жана балдардын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Мектепке чейинки билим берүү уюму төмөнкү иш-чараларды ишке ашыра алат:

- аймактагы жергиликтүү музейлерге, парктарга, семинарларга жана башка аттракциондорго барууларды уюштуруу.
- жергиликтүү коомчулуктун лидерлери менен жолугушууларды өткөрүү, аларды тайпаларга, ата-энелердин иш-чараларына, ачык эшик күндөрүнө жана майрамдарга чакыруу.

Өз ара аракеттенүүнүн бул формалары ар бир баланын ар тараптуу өнүгүүсү үчүн мектепке чейинки билим берүү уюму, ата-энелердин жана жергиликтүү коомчулуктун күч-аракети бириктирилген бирдиктүү билим берүү чөйрөсүн түзүүгө жардам берет.

Глоссарий

- **коопсуз өнүктүрүүчү билим берүү чөйрөсү** - тобокелдиктерди минималдаштырууга жана билим берүү процессинин катышуучуларынын психологиялык, маалыматтык, физикалык коопсуздугун камсыз кылууга, балдардын ден соолугун, коопсуздугун, оюн жана иш-аракетинин өз алдынча өнүгүшүнө көмөктөшүүчү жагымдуу шарттарды уюштурууга жана камсыз кылууга багытталган материалдык-техникалык, санитардык-гигиеналык, визуалдык жана образдык, психологиялык-педагогикалык шарттардын жыйындысы;

- **тарбиялоо** – инсандын өнүгүүсүнө жана өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө, баланын социалдык-маданий, улуттук руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктардын негизинде социалдаштыруусу үчүн шарттарды түзүүгө багытталган билим берүү процессинин катышуучуларынын (ата-энелер/мыйзамдуу өкүлдөр, педагогдор, коомчулук) ортосундагы өз ара аракеттенүү процесси;

- **гендердик теңчилик** - аялдардын (кыздардын) жана эркек балдардын бирдей укуктук статусу жана аны ишке ашыруунун бирдей мүмкүнчүлүктөрү, жынысына карабастан жеке адамдарга саясий, экономикалык, эмгек, социалдык, коомдук жана маданий чөйрөлөрүндө өз мүмкүнчүлүктөрүн эркин пайдаланууга мүмкүндүк берүү;

- **жылдык план** - мектепке чейинки билим берүү уюмунун бир жылдык педагогикалык ишинин, ата-энелер жана коомчулук менен кызматташуунун, административдик-чарбалык иштердин, балдардын жана кызматкерлердин өмүрүн сактоо жана ден соолугун чыңдоо боюнча иш жүргүзүүгө түзүлгөн иш планы;

- **сабаттуулук жана коммуникация** - өнүктүрүү чөйрөсүнүн мазмуну мектепке чейинки балдарда сабаттуу, туура ырааттуу кепти, жакшы дикцияны, тыбыштарды, муундарды жана сөздөрдү так айтууну өнүктүрүүнү камтыйт; курдаштары жана чоңдор менен баарлашууда сүйлөө көндүмдөрүн колдонуу.

- **дискриминация** - расасына, жынысына, майыптыгына, динине, жаш курагына, этностук таандыгына, социалдык абалына, тегине же башка жагдайларга негизделген ар кандай айырмалоо, четке кагуу, чектөө же артыкчылык берүү;

- **өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар балдар** - физикалык, психикалык, социалдык, когнитивдик өнүгүүдө өзгөчө муктаждыктары бар жана социалдык жардамга, реабилитацияга, ошондой эле үй-бүлөнүн, адистердин жана коомдун өзгөчө көңүлүн талап кылган балдар;

- **мектепке чейинки билим берүү уюму** - 1 жаштан 6 жашка чейинки балдарга арналган уюм, анда балдарды жашоого жана мектепке даярдоо максатында тарбиялоо, окутуу жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү жүзөгө ашырылат;

- **мектепке чейинки тайпа** - билим берүү уюмдарында жана тийиштүү шарттары бар башка мекемелерде түзүлгөн мектепке чейинки курактагы балдардын тобу;

- **мектепке чейинки билим берүү программасы (негизги)** – балдардын жаш курактык жана жекече өнүгүү өзгөчөлүктөрүнө ылайык мектепке чейинки билим берүүнүн милдеттүү минималдуу мазмунун белгилеген ченемдик документ;

- **ден соолук** – бул оорунун жана жаракаттын гана жоктугу эмес, толук физикалык, психикалык жана социалдык бакубаттуулук абалы;

- **инклюзивдик чөйрө** - ар кандай билим берүү муктаждыктары бар бардык балдар өздөрүн ыңгайлуу сезе турган жана билим берүү процессине толук катыша ала турган окутуу чөйрөсү. Инклюзивдик чөйрөнү түзүү үчүн билим берүү уюму ар бир баланын билимге болгон өзгөчө муктаждыктарын эске алып, сапаттуу билим алуу үчүн бул муктаждыктарды ишке ашыруу үчүн шарттарды камсыз кылат;

- **маалыматтык билим берүү технологиялары** – педагогикалык максаттарга жетүү үчүн атайын техникалык каражаттарды (персоналдык компьютер, мультимедия, планшет, электрондук платформа) пайдалануучу билим берүү чөйрөсүндөгү компьютердик технологиялар;

- **билим берүүдөгү маалыматтык-коммуникациялык технологиялар (мындан ары - МКТ)** - бул объекттин, процесстин, көрүнүштүн же маалыматтык продуктунун абалы тууралуу жаңы сапаттагы маалыматты алуу үчүн маалыматтарды (баштапкы маалыматтарды) жыйноо, иштетүү, топтоо жана берүү ыкмалары менен каражаттарынын жыйындысын колдонгон процесстерди, ошондой эле маалыматты жайылтуу жана мындай процесстерди ишке ашыруу ыкмаларын камтыган технологиялар.

- **календарлык план** -балдар менен иштөөдө алардын ишинин бардык түрлөрүн жана тиешелүү иштердин формаларын, анын ичинде ар бир балага күн сайын кам көрүү жана көзөмөлдү камсыз кылуу боюнча педагогдун жана анын жардамчысынын иш-аракетин пландаштырууну караган негизги документ болуп саналат;

- **когнитивдик өнүгүү** – ой жүгүртүүнү, эс тутумду, көңүл буруууну, кыялданууну, кабылдоону өнүктүрүү;

- **компетенттүүлүк** – бул адамдын ар түрдүү билимдер менен көндүмдөрдүн элементтерин белгилүү бир кырдаалда (окуу, жеке же кесиптик) өз алдынча колдонуу жөндөмүн камтыган интегралдык мүмкүнчүлүгү;

- **компетенция** – бул окутулуп жаткан адамдан талап кылынган, анын белгилүү бир тармактагы эффективдүү жана натыйжалуу иш-аракетин камсыз кылуу үчүн керектүү билим берүү даярдыгына коюлган алдын ала аныкталган коомдук талап (норма);

- **көп тилдүү билим берүү** - балдардын билим берүү программасын, сабактардын мазмунун өздөштүрүү жана алардын тил көндүмдөрүн өркүндөтүү максатында окуу процессинде эки же андан көп тилди колдонуу;

- **көп тилдүү билим берүү программалары** - бала бакчадагы тарбия- окуу процессинде эки же андан ашык тилдин колдонуу программалары, алардын бири баланын эне тили же биринчи тили (Т1), ал эми экинчиси (Т2) бала үчүн жаңы тил болуп саналат;

- **мектепке чейинки билим берүү уюмунун мониторинги жана баалоо**су - мектепке чейинки билим берүү уюмунун ишине байкоо жүргүзүү, баалоо жана талдоо, мектепке чейинки билим берүү программаларын ишке ашыруу, Мамлекеттик стандартка ылайык мектепке чейинки билим берүүнүн педагогикалык процессин уюштуруу;

- **билим берүүнүн натыйжалары** - бул мектепке чейинки билим берүү программаларын ишке ашыруу процессинде дидактикалык каражаттарды, өнүктүрүүчү чөйрөнү, окутуунун ыкмаларын колдонуу аркылуу калыптана турган күтүлүүчү жана өлчөнүүчү конкреттүү жетишкендиктер, билимдер, жөндөмдөр жана көндүмдөр;

- **жооптуу адам** - негиздөөчү, тең негиздөөчү, директор, педагогикалык кызматкер, педагогдун жардамчысы, медициналык кызматкер, ашпозчу, кароолчу, балдарды багуу боюнча кызмат көрсөтүүчү, балдарды тарбиялоо жана багуу менен алектенген бала багуучу, ошондой эле иштин бул түрлөрүн билдирүүнүн негизинде уюштуруучу жана балдардын өмүрүнө, коопсуздугуна жана ден соолугуна жоопкерчилик ала турган адам;

- **мектепке чейинки билим берүү уюмунун педагогикалык кызматкери** - жетекчи (директор), усулчу, педагог - тарбиячы, музыка жетекчиси, кыргыз/орус тили мугалими, дене тарбия боюнча инструктору, атайын педагогдор (психолог, логопед, тифлопедагог, сурдопедагог, олигофренопедагог, тьютор);

- **мектепке чейинки билим берүү уюмундагы педагогикалык процесс** – мектепке чейинки балдарды окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн максаттарына жетүүгө багытталган педагогдор менен балдардын өз ара аракеттенүүсүнүн максаттуу, системалуу жана ырааттуу процесси;

- **таанып-билүү жана когнитивдик өнүгүү** - өнүктүрүү чөйрөсүнүн мазмуну балдардын когнитивдик кызыгуусун, дүйнөнү таанып-билүүнүн образдуу формаларын, көрсөтмөлүү-образдык, кыялдык ой жүгүртүүсүн жана интеллектуалдык өнүгүүсүн өнүктүрүүгө багытталган;

- **көп маданияттуу мамиле** – балдардын маданий, этникалык тегин эске алуу менен бирдей шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү түзүп, алардын жарандык өздүк таанымын

өнүктүрүүгө, көп түрдүүлүктү сактоого жана толеранттуулукту жогорулатууга багытталган билим берүү;

- **педагогдун жардамчысы** - балага кам көрүү жана педагогикалык процессти уюштурууда педагогго жардам көрсөтүү милдети жүктөлгөн жеке жак;

- **бала бакчадагы портфолио** – бул баланын эмгектери жана жетишкендиктери (сүрөттөр, кол өнөрчүлүк, фотосүрөттөр) чогултулган жана сакталган, анын өнүгүүсүн жана прогрессин чагылдырган жеке папка;

- **психологиялык-медициналык-педагогикалык колдоо** - ар тараптуу натыйжалуу өнүгүүнү, социалдаштырууну, ден соолугун сактоону жана чыңдоону, өнүктүрүү, тарбиялоо жана окутуу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү максатында билимге өзгөчө муктаж болгон балдарды ар тараптуу колдоо;

- **эрте аныктоо жана кийлигишүү** - баланын өнүгүүсүнө, ошондой эле ата-энесине, үй-бүлөсүнө жана баланын социалдык чөйрөсүнө колдоо көрсөтүүгө багытталган, баланын өнүгүү статусу аныкталгандан кийин дароо ишке ашырылуучу комплекстүү иш-чаралар;

- **эрте өнүктүрүү** - баланын жашоосунун алгачкы күндөрүнөн 3 жашка чейинки эффективдүү физикалык, эмоционалдык жана интеллектуалдык өнүктүрүүгө багытталган иш-чаралардын комплекси (натыйжасы);

- **өз алдынча билим алуу** - балдардын топтогу гармониялуу жана ар тараптуу өнүгүүсү үчүн шарттарды түзүү максатында билимдерди, тарбиялоонун жана окутуунун ыкмаларын алуу, тереңдетүү жана өркүндөтүү боюнча өз алдынча таанып-билүү иши;

- **үй-бүлөлүк билим берүү, өнүктүрүү жана тарбиялоо**- ата-энелердин (мыйзамдуу өкүлдөрүнүн) каалоосу боюнча мектепке чейинки билим берүү уюмдарынан тышкары мектепке чейинки билим алуунун альтернативдүү (варианттуу) формасы;

- **социалдык жана эмоционалдык өнүгүү** - өнүгүү чөйрөсүнүн мазмуну социалдык мүнөздөгү баштапкы идеяларды өздөштүрүү жана кыздар менен балдарды коомдук мамилелер системасына кошууга, ошондой эле курчап турган адамдар менен өз ара аракеттенүүнүн конструктивдүү ыкмаларын жана каражаттарын өздөштүрүүгө багытталган;

- **атайын мектепке чейинки билим берүү уюму** - коомдун жана мамлекеттин алдында билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү процессин уюштуруу, балдардын өмүрүн, коопсуздугун жана ден соолугун коргоо үчүн жооптуу болгон өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар балдар үчүн билим берүү уюму;

- **атайын билим берүү кызматтары** - билим берүү чөйрөсүндөгү адистештирилген адистер (логопед, тифлопедагог, сурдопедагог, атайын педагог) тарабынан өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар балдарга, аларды окуу процессине кошууга/интеграциялоого көмөк көрсөтүүчү кызматтар;

- **окутуу стратегиясы** – бул балдар менен иштөөнүн узак мөөнөттүү максаттарын жана багыттарын камтыган билим берүү процессин уюштуруунун жалпы планы жана ыкмасы. Стратегия билим берүүнүн негизин түзүүчү принциптерди жана бул принциптерди ишке ашырууга жардам берген методдорду камтыйт. Стратегия билим берүүнүн кайсы багытта өнүгө тургандыгын, ошондой эле педагогдор балдардын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн кантип эске алып, алардын потенциалын өнүктүрүүнү аныктайт;

- **чыгармачылык жана эстетикалык өнүгүү** - өнүктүрүү чөйрөсүнүн мазмуну эстетикалык маданиятты калыптандырууга, эркек балдар менен кыздардын өзүн көрсөтүүгө болгон керектөөлөрүн канааттандырууга, кыялданууну жандандырган, жеке кызыкчылыктарына ылайык өз алдынча ийгиликтүү чыгармачыл аракеттерге түрткү берген, ар кандай кырдаалдарга бай болгон өнүктүрүүчү чөйрөнү түзүүгө багытталган.

- **мектепке чейинки билим берүү кызматы** - 1 жаштан 6 жашка чейинки балдардын ар тараптуу өнүгүүсүнө, анын ичинде физикалык, социалдык, эмоционалдык, когнитивдик жана чыгармачыл өнүгүүсүнө колдоо көрсөтүүгө багытталган иш-чара, балдардын жаш

курагын жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен коомдо жашоо үчүн негизги көндүмдөрдү, анын ичинде өзүн-өзү тейлөө, баарлашуу, көйгөйлөрдү чечүү көндүмдөрүн, өз алдынчалуулугун жана мектепке даярдоону өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү;

- **кам көрүү** - балдардын мектепке чейинки билим берүү уюмунда болгон бардык мезгилинде алардын тамактануусун уюштуруу, күн тартибин сактоо жана санитардык-гигиеналык жол-жоболорду сактоо, профилактикалык жана ден соолукту чыңдоо жол-жоболорун жүргүзүү, коопсуздугун камсыз кылуу боюнча иш-чаралардын комплекси;

- **физикалык өнүгүү** - өнүктүрүү чөйрөсүнүн мазмуну балдардын физикалык жана психикалык саламаттыгын сактоого жана чыңдоого, физикалык өнүгүүгө, сергек жашоо маданиятынын негиздерин жана дене тарбиясына кызыгуусун калыптандырууга багытталган;

- **STEAM билим берүү** – бул билимдин беш негизги чөйрөсүн бириктирген (S-cience, T-echnology, E-ngineering, A-rt жана M-athematics) балдардын алгачкы илимий, техникалык, инженердик, чыгармачыл жана критикалык ой жүгүртүүсүн, ошондой эле көйгөйлөрдү чечүү көндүмдөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган билим берүү ыкмасы. STEAM методологиясы оюн, изилдөө жана билимдин ар кандай чөйрөлөрүн интеграциялоо аркылуу активдүү окутууга көмөктөшөт;

- **функционалдык сабаттуулук** – окуу процессинде дайыма алынган билимдерди, көндүмдөрдү адамдын ишинин, коммуникациясынын жана коомдук мамилелеринин ар кандай чөйрөлөрүндө практикалык жана турмуштук маселелердин кеңири спектрин чечүү үчүн колдоно билүү;

- **баалуулуктар** - бул жарандардын аң-сезимин, ой-пикирин, табитин жана жалпы маданиятын калыптандырууда жана өнүктүрүүдө аныктоочу жана багыттоочу күчкө ээ, ошону менен коомдун өнүгүүсүнө оң таасирин тийгизүүчү салттуу жана заманбап, руханий жана материалдык, улуттук жана глобалдык туруктуу болмуштук.

Тиркемелер

1-тиркеме.

Болжолдуу календарлык - тематикалык план.

Ай	Айдын темасы	Аптанын темасы	Жаш топтору/Аптанын темалары. Максаттары				
			1-кенже топ (1-2 жаш)	**2-кенже топ (2 - 3 жаш)**	**Орто топ (3-4 жаш)**	**Жогорку топ (4-5 жаш)**	**Даярдоо тобу (5-6 жаш)**
		1-апта ***Мен!***	***Мен жана менин атым.*** Өзүн таанып, атына жооп берүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Мен ушундаймын.*** Өзүн инсан катары образын калыптандыруу	***Мен өсүп жатам, мен муну жасай алам.*** Өзүн-өзү таанып-билүүнү жана өзүнүн өзгөчөлүктөрүн жана жөндөмдөрүн түшүнүүнү өнүктүрүү.	***Мен!*** Жекелик жана уникалдуулукту аңдап билүү.	***Мен жана дүйнө.*** Инсандын бүтүндөй образын калыптандыруу жана анын коомдогу ролун түшүнүү.
Сентябрь	***Мен. Кыргызстан менин мекеним***	2-апта ***Менин маанайым***	***Күн жана булут*** Жөнөкөй эмоцияларды таанып, аларды мимика жана үн аркылуу билдирүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Мен жылмайып, кайгырып жатам*** Жөнөкөй эмоцияларды жана алардын кырдаалга болгон мамилесин таанып, атоо.	***Сезимдердин асан-үсөнү*** (кубануу, таарыныч, коркуу) Эмоцияларды билдирүү, аларды башкара билүү жана башкалардын сезимдерин түшүнүү.	***Маанайым өзгөрүп жатат*** Сезимдердин көп түрдүүлүгүн таануу жана аларды ар кандай жолдор менен билдирүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Мен жана башка адамдардын эмоциялары*** Эмоцияларды башкаруу жана аларды баарлашууда колдонуу көндүмдөрүн өнүктүрүү.
		3-апта ***Үй-бүлө. Бешик ыры***	***Апам менен атам жакын жерде*** Сүйүктүүлөрдү таанып, бешик	***Атам, апам*** «Үй-бүлө» түшүнүгүн жана анын мүчөлөрүн	***Мен жана менин үй-бүлөм***	***Менин үй-бүлөм жана үй-бүлөлүк майрамдар***	***Мен үй-бүлөмдүн курчоосундамын*** Үй-бүлөнү, анын тарыхын жана

			ырларына эмоционалдык жооп берүү жөндөмүн өнүктүрүү.	ажырата билүүсүн бекемдөө.	Үй-бүлө менен байланыш сезимин тарбиялоо.	Үй-бүлөдөгү ролдорду жана салттарды түшүнүү.	баалуулуктарын урматтоо сезимин тарбиялоо.
		4-апта *Мен жашаган жер*	***Үйдөгү менин жакшы көргөн жерлерим: уктаган, тамактанган жана ойногон жерим*** Баланы негизги, функционалдык жактан маанилүү чөйрөлөр менен (шпаргалка, бийик отургуч, оюнчуктар үчүн орун) тааныштыруу аркылуу балада коопсуздук жана үйгө эмоционалдык байлоо сезимин жаратыңыз.	***Менин үйүм*** Негизги мейкиндик багытын үйрөнүү. Көчөнүн аталышы, үйүнүн номери (жеткиликтүү форматта) жана жакын жердеги объектилер (короо, оюн аянтчасы) менен тааныштырып, алардын "кичи мекени" жөнүндө түшүнүгүн кеңейтүү.	***Менин шаарым, айылым...*** «Кичи мекенге» таандык болуу сезимин калыптандыруу	***Менин Мекеним (өлкөм)*** Балдардын өз өлкөсү (анын аты, желеги жана кээ бир негизги символикалары же жерлери) жөнүндө негизги түшүнүктөрүн калыптандыруу, жарандык таандыктыктын пайдубалын калыптандыруу жана өз мекенин урматтоо. Мекендин баркын түшүнүү.	***Мемориалдык жерлер*** Балдардын өз шаарынын же өлкөсүнүн маанилүү жана эсте каларлык жерлери жөнүндө билимдерин кеңейтүү, алардын тарыхы жана мааниси (мемориалдар, музейлер, эстеликтер) менен тааныштыруу, элдин тарыхына, маданиятына, баатырдык өткөн тарыхына урмат көрсөтүүгө тарбиялоо.
Октябрь	*Күз. Өсүмдүктөр дүйнөсү*	1-апта ***Жемиштер, мөмөлөр, жашылчалар***	***Мөмө-жемиштер менен тааныштыруу*** Балдардын жашылчалар, мөмөлөр жана мөмөлөр жөнүндө негизги түшүнүктөрүн өнүктүрүү.	***Айланабыздагы мөмө-жемиштер*** Аларды айырмалоо жана атай билүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Биздин тамак-аштагы мөмө-жемиштер*** Балдардын жашылчалар, мөмө-жемиштер жана мөмөлөр жөнүндө түшүнүгүн кеңейтүү жана системалаштыруу: алар кайда өсөт (бакча, огород,	***Мөмө-жемиштердин пайдалуу касиеттери*** Жаратылышка кызыгууну, туура тамактанууга, чоңдордун эмгегине сый мамиле жасоого тарбиялоо.	***Табиятта жана дүкөндөрдө түрдүү мөмө-жемиштер*** Алардын пайдалары, келип чыгышы, сактоо жана кайра иштетүү ыкмалары жөнүндө билимдерин тереңдетүү. Жаратылышка жана адамдын эмгегинин натыйжаларына жоопкерчиликтүү

					токой), алар эмнеге окшош жана эмне үчүн пайдалуу.		мамиле жасоого тарбиялоо.
		2-апта ***Гүлдөр, дарактар, бадалдар***	***Сары жалбырак, кызыл жалбырак*** Күздүн ачык түстөрү менен тааныштыруу.	***Күзгү парктагы дарактар*** Балдарга жаратылыштагы күзгү өзгөрүүлөр жөнүндө негизги түшүнүктөрдү калыптандыруу	***Күзгү жаратылыш - сулуулук казынасы*** Балдарга тааныш өсүмдүктөрдү ажыратып, атай билүүгө үйрөтүү, жаратылышка болгон кызыгууну, аяр мамилени тарбиялоо.	***Алтын кийимчен күз*** Өсүмдүктөрдүн мүнөздүү белгилерин аныктоо жөндөмүн, логикалык ой жүгүртүүсүн жана экологиялык аң-сезимин өнүктүрүү.	***Өсүмдүктөрдүн кыштан аман калышына кантип жардам берсе болот?*** Күзгү өзгөрүүлөр жөнүндө бүтүндөй түшүнүктөрдү калыптандыруу жана өсүмдүктөр дүйнөсүн изилдөөгө кызыгуусун арттыруу.
		3-апта ***Сезондук кийим***	***Менин кийимим*** Балдардын сезондук (күзгү) кийимдер тууралуу алгачкы түшүнүктөрүн калыптандыруу.	***Менин жакшы көргөн күзгү кийимим*** Күзгү кийимдердин негизги буюмдарын таануу жана атай билүү жөндөмдөрүн өнүктүрүү	***Кийимге кам көрүү*** Өз алдынча кийинүү жана кийимге кам көрүү жөндөмүн өнүктүрүү;	***Күзүндө саркеч кийинүү*** Балдарды күзгү кийимдердин түрлөрү, анын милдеттери жана жылуулукту сактоодогу мааниси менен тааныштыруу;	***Эмне үчүн мезгилге жараша кийинүү маанилүү?*** Балдардын сезондук кийимдердин түрлөрү, анын милдеттери жана күз мезгилинде ден соолукту сактоодогу мааниси жөнүндө билимдерин тереңдетүү;
		4-апта ***Жандуу жана жансыз жаратылыш. Күз көргөзмөсү.***	***Табигый материалдар менен ойноо*** Балдарды күзгү объекттер аркылуу жандуу жана жансыз жаратылыштын негизги	***Жандуу жана жансыз жаратылыш*** Балдардын жандуу жана жансыз жаратылыш жөнүндөгү түшүнүгүн кеңейтүү, айлана-чөйрөнүн күзгү	***Жаратылыштын белектери*** Балдарда жандуу жана жансыз табият жөнүндө түшүнүктү калыптандыруу, обьекттерди белгилери боюнча ажыратып,	***"Күзгү жомок" чыгармачылык иши*** Күзгү көргөзмөнү уюштурууга жана жасалгалоого катышуу аркылуу чыгармачыл ой жүгүртүүгө жана демилгеге дем берүү; жаратылышка камкор	***"Күзгү көргөзмө"*** Күзгү көргөзмөгө табигый материалдарды өз алдынча чогултуу, топтоо, көрсөтүү көндүмдөрүн өнүктүрүү; чыгармачыл иш-аракеттер аркылуу

			түшүнүктөрү менен тааныштыруу;	өзгөрүүлөрү менен тааныштыруу;	классификациялоо жөндөмүн өнүктүрүү;	мамилени жана экологиялык жоопкерчиликти тарбиялоо.	экологиялык аң-сезимди, жаратылышты сүйүүгө жана урматтоого тарбиялоо.
Ноябрь	***Бизди курчап турган дүйнө***	1-апта ***Айланабыздагы тазалык***	***Айланабыздагы тазалык*** Тарбиячынын жөнөкөй көрсөтмөлөрү аркылуу жеке гигиена, колду жана бетти жуу боюнча негизги түшүнүктөрдү калыптандыруу;	***Тамактангандан кийин өзүнө кам көрүү*** Тамактанууга чейин жана андан кийин гигиенаны жана тартипти сактоодо өз алдынчалыкты өнүктүрүү. Кийимдерди, сүлгүлөрдү тыкан бүктөй билүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Чыгармачылык ишмердүүлүгүнөн кийин жыйнап, тазалоо*** Жумушчу жайды өз алдынча тазалоо жана буюмдарга кам көрүү, кыл калемдерди, салфеткаларды жана материалдарды өз ордунда колдонуу, чоң адамдын эскертүүлөрү менен колду жууп алуу көндүмдөрүн өнүктүрүү;	***Күнүмдүк турмушта тыкандык*** Тазалыкка жана ден соолукка болгон аң-сезимдүү мамилени калыптандыруу, тыкандакты сактоодо жана өзүнө кам көрүүдө өз алдынчалыкты жана жоопкерчиликти калыптандыруу жана бекемдөө.	***Тазалык жана тыкандык*** Балдарда ден соолуктун жана коопсуздуктун шарты катары тазалыкка аң-сезимдүү мамилени калыптандыруу, өздүк гигиенаны жана айланада тартипти сактоо үчүн жоопкерчиликти тарбиялоо.
		2-апта ***Жакшы иштердин дүйнөсү***	***Боорукердик, мээримдүүлүк*** Башкаларга оң эмоционалдык мамиле түзүү; жөнөкөй кыймыл-аракеттер менен боорукердикти көрсөтүүгө үйрөтүү - жылмаюу, сүйүү	***Сыйкырдуу сөздөр*** Балдарды сылык сөздөр («салам», «рахмат», «суранам») менен тааныштырып, алардын жакшы баарлашуунун жана достуктун эрежелери тууралуу биринчи түшүнүгүн калыптандыруу.	***Иштердеги мээримдүүлүк*** Башкаларга көңүл буруу жана камкордук көрсөтүү жөндөмдүүлүгүн реалдуу иш-аракеттер — жардам, колдоо жана чогуу ойноо аркылуу өнүктүрүү; жана эмоционалдык	***Чогуу жакшылык кылалы*** Жааматтын ичинде жакшы иштерди жасоого, жалпы ишке урмат жана жоопкерчиликти көрсөтүүгө, баарлашуу маданиятын жана сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү.	***Жакшылык менден башталат*** Жакшылык менен жамандыкты аң-сезимдүү түшүнүүнү, жакшы иштерге ички мотивацияны, жоопкерчилик жана адамдарды урматтоо сезимин калыптандыруу.

					жооп кайтарууга тарбиялоо.		
		3-апта ***Бизди коргогон эрежелер***	***Абайла!*** Балдарды үйдөгү жана жаратылыштагы кооптуу нерселер менен тааныштыруу, этият болуу сезимин калыптандыруу, от жана учтуу буюмдар коркунучтуу болушу мүмкүн экенин түшүнүү.	***Мен сак баламын*** Кээ бир объектилер жана аракеттер коркунучтуу деген ойду бекемдөө; жөнөкөй коопсуздук эрежелерин сактоого үйрөтүү.	***Коопсуз үй жана сейилдөө*** Балдардын үйдө да, сыртта да коопсуз жайлар жөнүндө түшүнүгүн өнүктүрүү; оттун, учтуу нерселердин жана айлана-чөйрөнүн жагымсыз шарттарынын (нымдуу жалбырактар, тайгак, шамал) айланасында этият болуу көндүмдөрүн бекемдөө.	***Мен коопсуз болууга жардам берем*** Балдарды өрт коопсуздук эрежелерин аң-сезимдүү сактоого жана жаратылышта коопсуз жүрүм-турумга үйрөтүү; отко, учтуу предметтерге жана табигый элементтерге этият мамиле кылууда жаш балдарга үлгү көрсөтүү.	***Коопсуздук жана өзгөчө кырдаалдардын негиздери*** Балдарда өрт коопсуздугунун эрежелери, табигый коркунучтар жана өзгөчө кырдаалдардын жол-жоболору жөнүндө негизги түшүнүктөрдү калыптандыруу; кунт коюп, аң-сезимдүү жана чоңдордун көзөмөлү астында коопсуз иш-аракет кылууга жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү.
		4-апта ***Тамак-аш жана ден соолук***	***Менин даамдуу түшкү тамагым*** Түрдүү тамактар менен тааныштыруу, тамакка болгон кызыгуусун	***Даамдуу жана пайдалуу*** Кайсы тамак-аштар пайдалуу жана кайсынысын ченеми менен жеш керектиги жөнүндө	***Биз тамак-аш аркылуу ден соолугубузга кам көрөбүз*** Тамактануу менен ден соолуктун ортосундагы	***Менин туура рационум*** Күнүмдүк тамактанууга карата акыл-эстүү мамилени калыптандыруу, ар түрдүү пайдалуу	***Мен пайдалуу тамактарды тандайм.*** Тамак-аштарды тандоодо өз алдынчалыкты жана критикалык ой

			арттыруу жана дасторкон адебин сактоону үйрөтүүү.	негизги түшүнүктү калыптандыруу; жана ашкана шаймандарын этияттык менен колдонуу адатын өрчүтүү.	байланышты түшүнүүнү бекемдөө, тамак-ашты өз алдынча тандоо жана дасторкон адебин сактоо боюнча көндүмдөрдү өнүктүрүү.	тамак-аштарды колдонууну калыптандыруу, тамактанууга чейин жана андан кийин гигиеналык көндүмдөрдү бекемдөө.	жүгүртүүнү өнүктүрүү; тамактануу ден соолукка жана маанайга кандай таасир этерин түшүндүрүү.
Декабрь	**Кыш**	1-апта ***Манас баатыр***	***Манас биздин баатыр*** Кыргыз элинин баатыры жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу.	***Манас жана Кырк Чоро Анын баатыр достору*** Достук жана өз ара жардамдашуу жөнүндөгү түшүнүктөрдү калыптандыруу	***Манас - журттун коргоочусу.*** Мекенди коргоочулар менен сыймыктануу сезимдерин тарбиялоо.	***"Манас" эпосу – кыргыз элинин кенчи*** Маданий мурастарды урматтоого тарбиялоо. Каармандын жакын чөйрөсүн тааныштыруу, достук жана өз ара колдоо сезимин тарбиялоо.	***Манастын 7 осуяты.*** Улуттук маданий мурастарды урматтоого тарбиялоо жана эпостун негизги баалуулуктары менен Манастын осуяттары менен тааныштыруу.
		2-апта ***Кышкы оюндар.***	***Кар бүртүкчөлөрү*** Карды сенсордук кабылдоону өнүктүрүү.	***Аяз*** Кыш жана кышкы оюндар жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу.	***Керемет кар*** Жаратылыш кубулуштары, кышкы оюндар жөнүндө билимдерин кеңейтүү.	***Кар жаады*** Табигый кубулуштарга таанып-билүү кызыгуусун жана кышкы оюндарды ойноо жөндөмүн өнүктүрүү.	***Кышкы кереметтер бизди курчап турат*** Кышкы жаратылыш кубулуштары жөнүндөгү билимдерин системалаштыруу, кар менен жаңы оюндарды ойлоп табуу.
		3-апта ***Кыш.*** ***Кыштын издери***	***Муз жана суу*** Аяздын сууга тийгизген таасири жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу.	***Кардагы издер*** Кышында айлана-чөйрөнүн деталдарын байкай билүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Кышкы дарактар жана өсүмдүктөр*** Кыш мезгилиндеги өсүмдүктөр дүйнөсү жөнүндө билимдерин кеңейтүү.	***Жаныбарлар жана канаттуулар кышында*** Кыш мезгилиндеги жаныбарлардын жана канаттуулардын жашоосу жөнүндө	***Табияттын кышкы өзгөрүүлөрү*** Кыш мезгилиндеги жаратылыштагы өзгөрүүлөрдү байкоо жана түшүндүрүү көндүмдөрүн бекемдөө

						түшүнүктөрдү өнүктүрүү	
		4-апта ***Жаңы жыл!***	***Менин биринчи балатым*** Жаңы жылдын символдору жөнүндө негизги түшүнүктөрдү калыптандыруу.	***Жаңы жылдык оюнчук*** Майрамдык атрибуттарды байкап, сүрөттөө жөндөмүн өнүктүрүү.	***Жаңы жылдык балатыны коозд****оо*** Майрамдын маданий жана үй-бүлөлүк салттары жөнүндө идеяларды өнүктүрүү.	***Жаңы жылдык кереметтер*** Фантазияны жана чыгармачылык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү.	***Жаңы жылдык аңгемелер жана жомоктор*** Ойлорун кайра айтып берүү жана чыгармачылык менен айтуу жөндөмүн өркүндөтүү.
Январь	***Кыш*** ***Транспорт***	1-апта	***Каникул***				
		2-апта ***Жерде жүрүүчү транспорт***	***Унаа жылып баратат*** Балдарды жердеги транспорттун (автоунаа, автобус) сүрөттөрү менен тааныштыруу, кабыл алуусун, көңүлүн бурууну жана эрте сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүү.	***Унаалар кайда барат?*** Жер үстүндөгү транспорттун ар кандай түрлөрү жөнүндө түшүнүктү калыптандыруу, кепти өнүктүрүү, өзгөчөлүктөрү боюнча классификациялоо (чоң/кичине, жүргүнчү/жүк).	***Унаалар адамдарга жардам берет*** Балдардын транспорттун максаты жөнүндө билимдерин кеңейтүү	***Кесиптер:*** Айдоочу, шофер, милиционер Балдардын жер үстүндөгү транспорттун функциялары жөнүндө билимдерин тереңдетүү	***Транспорт жана экология*** Когнитивдик кызыгууларды, талдоо жана салыштыруу көндүмдөрүн өнүктүрүү, экологиялык аң-сезимди жана транспорттун өнүгүшү жөнүндө түшүнүктү калыптандыруу.
		3-апта ***Суу жана аба транспорту***	***Учак менен кеменин үнү*** Балдарды суу жана аба транспортунун жөнөкөй сүрөттөрү менен тааныштыруу, угуу кабылдоосун жана	***Асманда учак, сууда кеме*** Аба жана суу транспорту жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу, сезүү кабылдоосун жана сүйлөө	***Аба шары, вертолет, кайык*** Аба жана суу транспортунун көп түрдүүлүгү жөнүндө билимдерин кеңейтүү, кесиптер менен	***Суу жана аба транспортунун түрлөрү*** Балдардын билимин тереңдетүү, салыштыруу, транспортту айлана-чөйрө боюнча классификациялоо,	***Учак жана кеме менен саякаттоо*** Аба жана суу транспорту менен саякаттоо ыкмаларын түшүнүү, саякат коопсуздугунун негиздери менен тааныштыруу,

			сүйлөө реакциясын өнүктүрүү.	жөндөмүн өнүктүрүү.	тааныштыруу, ырааттуу кепти өнүктүрүү.	эмгекке болгон сый-урматты тарбиялоо.	жаратылыш чөйрөсүн жана ар кайсы аймактардын маданиятын урматтоого тарбиялоо.
		4-апта ***Транспорт жана коопсуздук***	***Коопсуздук негиздери*** Көчө коопсуздугу жөнүндө түшүнүктү өнүктүрүү.	***Жол коопсуздугунун эрежелери (чоң адамдын колун кармап)***Транспорт жөнүндө билимдерин кеңейтүү, жөнөкөй жол эрежелерин киргизүү, көчөдө сак болууга үйрөтүү.	***Жол белгилери менен таанышуу*** Негизги жол белгилерин киргизүү жана шаар чөйрөсүндө багыт алуу жөндөмүн өнүктүрүү.	***Жолдо жүрүм-турум эрежелери*** Жол кыймылынын эрежелеринин негиздерин, сүйлөө активдүүлүгүн жана эмпатияны өнүктүрүү.	***Коомдук транспортто жүрүм-турум эрежелери жана нормалары*** Транспорт жөнүндө билимди тереңдетүү, коопсуз саякаттоо көндүмдөрүн өнүктүрүү, жоопкерчиликти жана көз карандысыздыкты өнүктүрүү.
		1-апта ***Кыргызстандын жапайы канаттуулары***	***Кардын үстүндө конуп турган канаттуулар*** Кыштаган канаттууларды (таранчы, көгүчкөн) менен тааныштыруу, байкоочулук жөндөмдөрүн жана эмоционалдык реакциясын өнүктүрүү.	***Биздин канаттуу досторубуз*** Туулган жердин канаттуулары жөнүндөгү билимдерин кеңейтүү, аларды сырткы келбети, үнү боюнча айырмалай билүүгө үйрөтүү.	***Кыргызстандын кыштаган канаттуулары*** Канаттууларды кароого кызыгуусун жана кышында аларга жардам берүү каалоосун калыптандыруу (уя, дан).	***Тоодогу жана талаадагы канаттуулар*** Кыргызстандагы канаттуулардын көп түрдүүлүгү менен тааныштыруу (кузгун, тоңкулдак, боз куйрук), экологиялык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү.	***Канаттуулар жаратылыштын бир бөлүгү*** Канаттуулардын экосистемадагы маанисин түшүнүү, жаратылышка аяр мамиле жасоого, жоопкерчилик сезимине тарбиялоо.
Февраль		2-апта ***Канаттуулар***	***Тоок жана короз*** Үй канаттуулары (тоок, короз, өрдөк) менен тааныштыруу,	***Биздин үй канаттуулар*** Канаттуулардын пайдасы жөнүндө билимдерин	***Короодо ккандай жаныбарлар жашайт?*** Үй канаттууларынын	***Адамдар канаттууларга кандай кам көрүшөт?***	***Канаттуулар*** Адамдар менен үй жаныбарларынын ортосундагы мамилени түшүнүү

	Жаныбарлар дүйнөсү жаныбызда. Ата-Мекенди коргоочулар күнү		сүйлөө жана тууроочу кыймылдарын өнүктүрүү.	өркүндөтүү жана жаныбарларга болгон камкор мамилеге тарбиялоо.	жашоосу жана балапандарына кам көрүү жөнүндө түшүнүктөрдү кеңейтүү.	Үй жаныбарларын багууда адамдын эмгегинин пайдасы жөнүндө түшүнүктөрдү калыптандыруу.	жана жоопкерчилик сезимин өнүктүрүү.
		3-апта ***Биздин коргоочулар***	***Бизди ким коргойт?*** Балдарды бизге жардам берип, кам көргөн адамдар менен (аскер кызматчылары, куткаруучулар) тааныштыруу. Оюн жана байкоо аркылуу чоңдор коргоп, жардам берерин көрсөтүү.	***Боорукер жана күчтүү адамдар*** Башкаларга жардам берген адамдарды тааныштыруу. Аларды сыпаттарынан таануу жөндөмүн өркүндөтүү, кызыгуу жана урмат-сыйга тарбиялоо.	***Биздин коргоочулар*** Коргоочу адамдардын: куткаруучулардын, аскер кызматчыларыны, чек арачылардын кесиптери жөнүндө түшүнүктөрүн кеңейтүү. Аларды ролдук кырдаалдар аркылуу алардын аракеттери менен тааныштыруу.	***Коргоочу деген ким?*** Коргоочу эр жүрөк, боорукер, камкор адам деген түшүнүктү калыптандыруу; кызматташуу көндүмдөрүн өнүктүрүү.	***Мекенди коргоочулар*** Мекенди коргоочулар менен тааныштыруу. Алар коопсуздукка кантип кам көрүп жатканын талкуулоо. Коргоочу болуу эр жүрөк, чынчыл, камкор жана жардам берүүгө даяр болуу дегенди түшүндүрүү.
		4-апта ***Кыргызстандын үй жана жапайы жаныбарлары***	***Мышык жана ит. Тоодо кандай жаныбарлар жашайт?*** Балдарды үй жаныбарлары менен тааныштыруу жана аларга эмоционалдык достук мамилени өнүктүрүү. Коёнду тааныштырып, жаныбарларга болгон кызыгуусун арттырыңыз.	***Биздин үй жаныбарларыбыз. Токой жана тоо жаныбарлары*** Жаныбарларга камкор мамилени калыптандыруу жана алардын жүрүм-турумун байкай билүүгө үйрөтүү. Кыргызстандын жапайы жаныбарлары, алардын сырткы көрүнүшү, адаттары жөнүндө	***Үй жаныбарларына кантип кам көрүү керек. Кардагы издер*** Жаныбарларга кам көрүү боюнча негизги түшүнүктөрдү өнүктүрүү. Балдарды жаныбарларды изи менен таанууга үйрөтүү (коён, карышкыр, түлкү), байкоо жүргүзүү	***Биздин кичинекей досторубуз. Биздин тоолордун жапайы жаныбарлары.*** Үй жаныбарларынын адам жашоосундагы ордун түшүнүү, жоопкерчиликке тарбиялоо Сейрек кездешүүчү жаныбарларды (ак илбирс, аркар, карышкыр) таанытуу, жаратылышка болгон сый мамилени тарбиялоо.	***Жаныбарларга кам көрүү жана аларга жакшы мамиле кылуу. Кыргызстандын Кызыл китеби.*** Милдеттүүлүк, камкордук жана жаныбарларга боорукердик сезимин калыптандыруу. Сейрек кездешүүчү түрлөр жөнүндө билимди кеңейтүү жана жапайы жаратылышты сактоо

				билимдерин кеңейтүү.	жөндөмүн өнүктүрүү		үчүн жоопкерчилик сезимин өнүктүрүү.
		1-апта ***Аялдардын эл аралык күнү (8-март)***	***Эне*** Оюндар, ырлар жана ырлар аркылуу чоңдорго эмоционалдык жооп кайтарууну өнүктүрүү.	***Апам үчүн күн*** Туугандар жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү бекемдөө жана аларга эмоционалдык мамилени өнүктүрүү.	***Апамдын сүйүүсү*** Ар бир үй-бүлө мүчөсүнүн ролун, камкордуктун маанилүүлүгүн түшүнүүнү жана эмоцияларды жана сезимдерди сөз менен жеткирүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Дүйнөдөгү мыктылар*** Эненин, чоң эненин, эженин ролу жөнүндө билимдерин бекемдөө, урматтоо, көңүл буруу, камкордук, боорукердик сапаттарын өнүктүрүү.	***Айымдарды куттуктайбыз*** Колдо болгон материалдардан колго жасалган белектерди жаратуу менен үй-бүлөлүк баалуулуктарды өрчүтүү. Балдардын чыгармачылыгын тарбиялоо.
		2-апта ***Жазындагы жаратылыш. Дарактар, гүлдөр жана бадалдар.***	***Көлчүктөр*** Баланы көчөдөгү нымдуу объект катары көлчүк менен тааныштыруу, чоң адамдын көзөмөлү астында моторикасынын өөрчүтүү (тепсетүү, тегерете басуу) жана сезүү кабылдоосун (ным, чачыратуу) өнүктүрүү.	***Тамчылар*** Жаздын келиши менен жаратылыштагы өзгөрүүлөр жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу.	***Жаз гүлдөрү*** Балдардын өсүмдүктөргө кам көрүү жана жаз белгилерин байкай билүү жөндөмдөрүн өнүктүрүү.	***Жазындагы эмгек*** Балдарда жазгы жумуштарга байланыштуу эмгек көндүмдөрүн калыптандыруу (жерди жумшартуу, үрөн жана көчөт отургузуу, сугаруу), өсүмдүктөргө кам көрүү, алардын өсүшүнө байкоо жүргүзүү.	***Жаш багбандар*** Балдарга уруктарды жана көчөттөрдү отургузууда практикалык көндүмдөрдү калыптандыруу, эмгекке, жаратылышты урматтоого, өсүмдүк өстүрүү процессин түшүнүүгө тарбиялоо.
Март	**Жаз келди!**	3-апта ***Нооруз. Улуттук оюндар, кийимдер, каада-салттар.***	***Майрамдын ачык түстөрү: шарлар, музыка жана белектер*** Баланы анын жандуу атрибуттары (улуттук музыка,	***Улуттук оюндар жана оюн-зоок. Чүкөлөр.*** Дене тарбия көнүгүүлөрүн жана элдик маданиятка кызыгуусун	***Майрамдык дасторкон.*** Нооруздун, сүмөлөктүн салттуу тамактары, берекенин	***Улуттук кийимдин кооздугу*** Балдарды майрамда колдонулган улуттук кийимдердин элементтери (оймо-чиймелер, алардын	***Каалоо (бата) жана меймандостук*** Майрам учурунда өз ара меймандостук, улууларды сыйлоо, жакшы каалоо-тилек айтуу салттары

			түркүн түстүү кийимдер, жаңы оюнчуктар/жакшы--лыктар) менен тааныштыруу аркылуу балада эмоционалдык реакцияны жана майрамга позитивдүү мамилени ойготуу.	арттырып, улуттук оюндарды жайылтуу.	символу болгон дасторкондун маанисин айтып берүү. Балдардын дасторкондогу жүрүм-турум жана каада-салт тууралуу түшүнүгүн өнүктүрүү.	мааниси) менен тааныштыруу, элдик кийимге болгон сый-урматты тарбиялоо.	тууралуу түшүнүктөрдү калыптандыруу, ошону менен баарлашуу маданиятын көтөрүү.
		4-апта. ***Суу дүйнөсү.***	***Менин биринчи суу менен оюндарым*** Суу менен өз ара аракеттенүүдөн балада позитивдүү эмоцияларды ойготуу жана оюн аракеттери аркылуу аны эң жөнөкөй сезүү касиеттери (ным, куюу) менен тааныштыруу.	***Суу оюндары*** Балдарды сезүү оюндары аркылуу суунун касиеттери менен тааныштыруу (ысык-муздак, куюу), тактилдик сезимдерди өнүктүрүү.	***Сууну кайдан алабыз жана ал эмне үчүн керек?*** Сууну кайдан алабыз (ичүү, жууп-тазалоо, сугаруу) жана анын кантип чыгаары (кран, жамгыр) жөнүндө түшүнүктөрдү кеңейтүү, анын баалуулугун үйрөтүү.	***Табияттагы суу: дарыялар, көлдөр, деңиздер. Деңиздердин жана океандардын жашоочулары.*** Суу объектилеринин негизги түрлөрү (дарыялар, көлдөр, деңиздер) жана алардын айырмачылыктары менен тааныштыруу, алардын географиялык түшүнүгүн кеңейтүү. Ири деңиз жаныбарларынын көп түрдүүлүгү, алардын өзгөчөлүктөрү жана жаратылыштагы ролу жөнүндө түшүнүк берүү, кызыгууну туудуруу.	***Суунун жаратылышта айлануусу жана аны коргоо. Суу түбүндөгү дүйнө: ал жакта ким жашайт?*** Суунун жаратылышта айлануусу жөнүндө комплекстүү түшүнүктү калыптандыруу жана сууну сактоо жана аны булгануудан коргоо зарылдыгын аң-сезимдүү түшүнүү. Суу жашоочулары (медузалар, осьминогдор, кораллдар) жана “экосистема” түшүнүгүн киргизүү.

Апрель	***Адам жана ал жараткан дүйнө***	1-апта ***Айланабыздагы кесиптер***	***Ким бизге күн сайын жардам берет*** Тааныш кесиптерди (ашпозчу, дарыгер, мугалим) үйрөнүп, чоңдордун жумушуна кызыгуусун арттыруу.	***Бизде иштеген адамдар*** Байкоо жана оюн аркылуу кесиптер жөнүндө түшүнүктөрүн кеңейтүү, эмгекти сыйлоо сезимин тарбиялоо.	***Чоң адам эмне кылып жатат?*** Ар кандай адамдардын эмгегин айырмалай билүүгө жана эмгектин коом үчүн маанисин түшүнүүгө үйрөтүү.	***Жашообуздагы кесиптер*** Ар түрдүү кесиптер менен тааныштыруу, кесип тандоого кызыгуусун арттыруу, эмгекчилерди урматтоого тарбиялоо.	***Ар бир иш маанилүү*** Эмгек адамдарды бириктирет деген аң-сезимдүү түшүнүктү калыптандыруу жана кесиптердин өз ара байланышын көрө билүүгө үйрөтүү.
		2-апта ***Адам жана космос***	***Биз асманды карайбыз*** Балдарды асман, күн, ай, жылдыздар менен тааныштыруу; таң калуу жана байкоо сезимин өнүктүрүү.	***Асманда эмне жаркырап учат*** Күн, ай, жылдыздар, учактар, ракеталар жөнүндө түшүнүктөрдү кеңейтүү; сүйлөө жана элестетүүнү өнүктүрүү.	***Биздин үй – Жер планетасы*** Адамдар жашаган планета катары Жер жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу.	***Космоско саякаттоо*** "Космонавт" жана "ракета" түшүнүктөрү менен тааныштыруу, изилдөөлөргө жана эксперименттерге когнитивдик кызыгууну өнүктүрүү.	***Адам- ааламды изилдөөчү*** Илимий билимдер, адамдын космосту изилдөөгө кошкон салымы, билимге болгон кызыгуу жана урматтоо түшүнүгүн өнүктүрүү.
		3-апта ***Тиричилик техникасы: Электрондук аппараттар, гаджеттер, санариптик аппараттар***	***Эмне айланат?*** Жөнөкөй тиричилик жана электрондук приборлор менен тааныштыруу, кызыгууну жана этияттыкты тарбиялоо.	***Техника*** Турмуш-тиричилик, электрондук жана санариптик түзүлүштөрдүн максаты жана алардын айланасындагы коопсуз жүрүм-турум жөнүндө түшүнүктү өнүктүрүү.	***Акылдуу үй жардамчылары*** Балдарды турмуш-тиричилик, электрондук жана санариптик жабдууларды таанууга үйрөтүү, алардын функцияларын түшүндүрүү, маалыматтык сабаттуулуктун элементтерин (белгилер, баскычтар, үндөр) өнүктүрүү.	***Техника кантип иштейт?*** Турмуш-тиричилик, электрондук жана санариптик түзүлүштөрдүн иштөө принциптери жөнүндө билимди кеңейтүү жана аларды колдонууда коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн бекемдөө.	***Технология жана адам*** Технологиянын адам жашоосундагы маанисин түшүнүү, критикалык жана чыгармачыл ой жүгүртүүнү, маалыматтык сабаттуулукту жана коопсуздукту өнүктүрүү (адам аны кантип башкарат, маалыматты кантип алат, кантип тандоо керек).

		4-апта ***Биздин үйдөгү эмерек жана идиш-аяктар***	***Биздин үйдө*** Эмерек жана идиш-аяк менен тааныштыруу, сенсордук кабылдоону өнүктүрүү (катуу-жумшак, жылмакай).	***Менин бөлмөм, менин отургучум*** Негизги тыкандык көндүмдөрүн өрчүтүү: өзүнүн артынан тазалоо, буюмдарды өз ордуна коюу.	***Идиш-аяк жана эмерек*** Буюмдарын максаты менен тааныштыруу, нерселерге кылдат мамиле жасоо.	***Эмерек жана идиш-аяк эмнеден жасалган?*** Материалдар (жыгач, айнек, металл) жөнүндө билимдерин кеңейтүү, коопсуз иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүү.	***Эмерек жана идиш-аяк кантип жаралат?*** Усталардын эмгектери жөнүндө түшүнүктү калыптандыруу, буюмдарды жасоо процессине кызыгуусун жана негизги когнитивдик көндүмдөрүн калыптандыруу.
Май	***Жаз***	1-апта	***Майрамдар***				
		2-апта ***Достук***	***Мен жана менин досум*** Биргелешип ойноо көндүмдөрүн өнүктүрүү жана башка балдарга карата оң көз карашты тарбиялоо.	***Достор чогуу ойношот.*** Достукту өнүктүрүү, бөлүшүүгө, кайрымдуулукка жана башкаларга жардам берүүгө үйрөтүү.	***Достук деген эмне?*** Достук түшүнүгүн кеңейтүү жана баарлашуу жөндөмүн өнүктүрүү.	***Сыпайылык жана жардамдашуу достукка алып баруучу жол.*** Адеп-ахлактык баалуулуктарды өнүктүрүү, чыр-чатактарды чечүү жөндөмүн өнүктүрүү, досторду колдоо.	***Кантип достукту сактоо керек?*** Достук түшүнүгүн бекемдөө, башкалардын сезимдерин сыйлоого тарбиялоо жана компромисске үйрөтүү.
		3-апта ***Курт-кумурскалар***	***Гүлдүн үстүндө эмне сойлоп жүрөт?*** Курчап турган дүйнөгө болгон кызыгууну, курт-кумурскаларды байкоо аркылуу визуалдык кабылдоону жана көңүл бурууну өнүктүрүү.	***Айланкөчөк*** Курт-кумурскалардын аттары жана көрүнүшү менен тааныштыруу,	***Курт-кумурскалар*** Балдардын курт-кумурскалар жөнүндөгү билимдерин кеңейтүү, аларга камкор мамилени калыптандыруу, байкоо жүргүзүү жөндөмүн өнүктүрүү.	***Пайдалуу курт-кумурскалар*** Курт-кумурскалардын жаратылыштагы ролун терең түшүнүү, ырааттуу сүйлөөнү жана логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү.	***Курт-кумурскалар жаратылыштын бир бөлүгү*** Экологиялык аң-сезимди өнүктүрүү жана курт-кумурскалар менен айлана-чөйрөнүн байланышын аныктоого үйрөтүү.

		4-апта ***Акча деген эмне?***	***Копилка*** Балдарда объектилер жана сатып алуулар жөнүндө негизги түшүнүктү калыптандыруу	***Сатуучу жана сатып алуучу*** Акчаны предмет катары, нерселердин баалуулугу бар экенин түшүнүүнү өнүктүрүү.	***Акчанын функциялары жана алардын ролу*** Акчанын алмашуу каражаты, нарктын өлчөмү, төлөм каражаты кандайча иштээрин жана мунун күнүмдүк жашоого кандай таасир тийгизерин түшүндүрүү.	***Акчанын түрлөрү*** Акчанын ар кандай формаларын (накталай, накталай эмес, санариптик) түшүнүү, “банк” жана “бюджет” түшүнүктөрүн киргизүү.	***Жеке бюджет жана накталай/накталай эмес башкаруу)*** Каржылык жүрүм-турумдун жана жоопкерчиликтин негизги көндүмдөрүн өнүктүрүү. Бюджетти эффективдүү пландаштырууну үйрөтүү.
Июнь **Июль** **Август**	**Жайкы ден соолукту чыңдоо мезгили жүрөт** **Табигый факторлор - күн, аба жана суу аркылуу жүргүзүлүүчү иш-чаралар** **Ар кандай көңүл ачуулар, спорттук оюндар өткөрүлөт.** **Окуу жылында өтүлгөн материалдар, анын ичинде балдар менен жекече сабактар бышыкталат.**						

*Эскертүү:
Календарлык-тематикалык планда “Бешик ыры” темасындагы элдик бешик ырларын жатар алдында ар бир теманын мазмунуна ылайык колдонуу сунушталат.

Финансылык сабаттуулук (жөнөкөй эсептөөлөр, бөлүшүү, эмгектин баалуулугу ж.б.) жана жашыл көндүмдөр (тазалыкты сактоо, өсүмдүктөргө кам көрүү, жаратылышка кам көрүү ж.б.) чөйрөлөрүндөгү түшүнүктөр ар бир темада колдонулуп, системалуу түрдө берилди.

2-тиркеме

Мектепке чейинки курактагы балдардын негизги компетенцияларынын деңгээлинин калыптануусундагы күтүлүүчү натыйжалары.

Окутуунун жана баалоонун натыйжаларын пландаштырууда жана мектепке чейинки курактагы балдардын өнүгүүсүн баалоодо эске алынууга тийиш болгон негизги компетенциялардын үч деңгээли бар:

1) репродуктивдүү деңгээл балдардын үлгүгө (аракетти аткаруунун берилген алгоритмине) таяну жөндөмдүүлүгү менен мүнөздөлөт;

2) продуктивдүү деңгээл жөнөкөй иш-аракетти аткара билүү жана өздөштүрүлгөн иш-аракет алгоритмин жаңы жагдайда колдонуу жөндөмдүүлүгү менен мүнөздөлөт.

3) креативдүү деңгээл —татаал түзүлүштөгү иш-аракетти өз алдынча түзүү жана негиздөө элементтери менен аткарууну камтыйт.

Күтүлүүчү натыйжалар:	
3 жаш	**6 жаш**
1. Эмоционалдык- инсандык компетенттүүлүк	
Эмоционалдык жыргалчылык, эмоционалдык интеллект	
Индикатор: Өзүнүн жана башка адамдардын сезимдерин жана эмоцияларын түшүнүү, башкалардын сезимдерине боорукердик көрсөтүү.	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Алар өздөрүнүн негизги эмоцияларын (кубануу, кайгыруу, коркуу) чоңдор түрткү бергенде же көрсөтмөлөр аркылуу аташат. ● Алар: “Сен ачууланып жатасыңбы?”, “Сен жыргап жатасыңбы?” деп түз сураганда гана сезимдерин айта алышат. ● Башкалардын сезимдерин көп түшүнүшпөйт; башка балдардын эмоционалдык абалын байкашбайт. ● Алар чоң кишини туурашат, чоң киши айтса гана боорукердикти көрсөтүшөт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Сезимдерин өз алдынча жөнөкөйлөтүп айтышат: “Мен ачууланып жатам”, “Мен коркуп жатам”, “Мен кубанып жатам”. ● Башка балдардын эмоционалдык абалын байкап: «Ыйлап жатасыңбы?» деп сурашы мүмкүн. ● Кээде өзү эле боор ооруп кучактап, оюнчук сунуштайт. ● Алар эмоцияны себеп менен байланыштыра билишет: «Мен кулап түшкөнүм үчүн ыйладым” **Креативдүү деңгээл:** ● Балдар өздөрүнүн эмоцияларын аңдай алышат жана сүрөттөп бере алышат, эмнени эмнеден улам сезип жатканын түшүндүрө алышат. ● Өз алдынча эмоционалдык жоопкерчиликти көрсөтөт: кайгырып жаткан	● Чоңдордун өтүнүчү же суроосу боюнча өзүндөгү жана башкалардагы эмоцияларды (кубануу, кайгыруу, коркуу, ачуулануу) аныкташат. ● “Мен ачууланып жатам”, “Мен кубанып жатам” деп сезимдерин айта алышат, бирок себебин түшүндүрүшпөйт. ● Чоң кишинин көрсөтмөсү менен боор толгоп башкаларга жардам беришет («ая», «кучакта»). ● Татаал эмоцияларды (таарынуу, айыптоо, тынчсыздануу) жана сезимдер ачык билинбеген жагдайларды түшүнүүдө кыйынчылыктары бар. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Сезимдерин айтып, сүрөттөп, себебин түшүндүрө алышат: «Досум мени ойногонго ээрчитпегени үчүн таарындым». ● Башкалардын эмоцияларын мимика, интонация жана жүрүм-туруму менен айырмалайт. ● Түрдүү кырдаалдарда боорукердикти жана камкордукту көрсөтүшөт: капаланган балага барып жардам беришет. ● Топто эмоциясын кармана билет: таарынтпайт, кечирим сурайт, ыраазычылык билдирет. ● Башкалардын сезимдерин алдын ала айта алат: "Мен аны менен бөлүшсөм, ал бактылуу болот". **Креативдүү деңгээл:**

балага барат, сылап аяйт, жардамын сунуштайт. ● Башкалардын сезимдерин алдын ала айтууга жөндөмдүү: "Эгер мен ага бербесем, ал капа болуп калат". ● Эмоционалдык жактан бай оюн сюжеттерин түзө алат, сезимдерин интонация, мимика, куурчактардын кыймыл-аракети аркылуу жеткирет. ● Сезимдерди жөнгө салуучу сүйлөмдөрдү колдонот: "Мен мындан ары ачууланбайм" же "Келгиле, жарашалы" деп айта алат.	● Балдар өздөрүнүн эмоцияларын билишет жана айырмалай алышат, өз башынан өткөргөн окуяларды жана алардын себептерин так сүрөттөй алышат. ● Туруктуу эмоционалдык жооп кайтара алат: кимдир бирөөнүн кайгырып, тынчсызданып, зериккенин ал айтпаса да сөзсүз байкайт. ● Эмоционалдык колдоону сунуштайт: сооротот, кубаттайт, оюнчуктарды бөлүшөт. ● Чыр-чатакты чечүүгө катышат, жакшы мамилени калыбына келтирүүгө умтулат. ● Өзүн башка бирөөнүн ордуна коюп, анын атынан сүйлөй алат, эмпатиясын жана жеткиликтүү эмоционалдык түшүнүгүн көрсөтө алат: “Кимдир бирөө менин калемимди алып кетсе, мен да капа болмокмун”.
Индикатор: Өзүнүн эмоциясын башкара билүү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоңдордун өтүнүчү боюнча тынчтана алышат, көңүлүн башка нерсеге бурушат («дем алабыз», «терезеге карайбыз»). ● Чыңалуудан арылуунун ыкмаларын колдонот (ыйлайт, апасын чакырат, оюнчугун кучактайт). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Эмоцияларын сөз менен билдире баштайт: «мен ачууланып жатам», «мен коркуп жатам». ● Чоңдордун сунушу боюнча көңүлүн башкага бура алат. ● Чоң кишинин колдоосу менен кыймыл-аракетин көзөмөлдөй алат (чуркабайт, дароо ала койбойт, кезегин күтөт). **Креативдүү деңгээл:** ● Кээде тынчтануунун жолдорун издейт (оюнчукту алат, тарбиячынын жанына отурат, кыжырданткан нерседен алыстайт). ● Оюн учурунда эмоцияларды жөнгө салуу үчүн аракеттерди колдонот («куурчак ыйлап жатат — аны сооротуу керек»). ● Өзүнө «жеңилдөөчү» аракетти жасайт («ачууланбаш үчүн сүрөт тартам»).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Балдар эмоциялардын көп түрүн билишет жана атай алышат (кубануу, кайгыруу, ачуулануу, капа болуу, коркуу, таң калуу, сыймыктануу). ● Чоңдордон өзүн-өзү жөнгө салуунун жөнөкөй ыкмаларын билет (терең дем алуу, санап чыгуу, алысырак туруу). ● Нускама боюнча тынчтандыруучу аракетти аткара алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өзүнүн эмоцияларын айтып, себебин түшүндүрөт (« мени чакырышпагандыктан, мен капа болдум»). ● Эскертүүсүз эле өзүн-өзү жөнгө салуу ыкмаларын колдоно алат (алысырак туруу, жардам суроо, бешке чейин саноо). ● Келишпестик учурунда импульсивдүү аракеттерин токтото алат (урбоо, кыйкырбоо, сөз менен түшүндүрүү). ● Оюнда каармандардын жүрүм-турумун аңдап, жөнгө салат (сооротот, тынчтандырат). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Негизги деңгээлде бала өзүнүн эмоционалдык реакциялары айланадагыларга таасир этерин түшүнө баштайт (мисалы, мен жылмайсам, башкалар да жылмайышат). **Креативдүү деңгээл:** ● Эмоцияларды жеңүүнүн жаңы жолдорун ойлоп табат («күлкүлүү кыймылдар», коркууну кетирүү үчүн ыр ойлоп табат).

	● Эмоцияларын жөнгө салуудагы өз тажрыйбасын теңтуштары менен бөлүшөт («келгиле, чогуу дем алабыз»). ● Эмоцияларды башкарууну чыгармачылык иш-аракеттерге айландырат (жомоктор, оюндар, сүрөттөр аркылуу «кантип ачууланбай коюу керек», «кантип чогуу кубана алабыз»).
Индикатор: Кубанычта болуу, өзүнө ишенүү, эмоционалдык туруктуулук жана стресске чыдамкайлык	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Өзүн ыңгайлуу сезгенде көбүрөөк жылмаят жана күлөт. ● Оюндарга жана сабактарга кызыгуусу артат . ● Сейрек гана ыйлайт (мисалы, ачка болгондо, чарчаганда, ооруганда). ● Эгер чоң киши жанында болуп колдосо белгилүү иш-аракеттерди аткарат (мисалы, кашык менен тамак жейт, мунара курат). ● Кичине таарынычтан же кулап түшкөндөн кийин чоң кишинин жардамы менен (кучактоо, алаксытуу) тынчтана алат. ● Эгер кайтып келерин билсе ата-энесин бир аз убакытка кое бере алат. ● Кичинекей өзгөрүүлөргө (мисалы, оюн бүтсө) беймаза болбойт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өз алдынча же башкалардын маанайын көтөрүү үчүн кызыктуу оюндарды же иш-аракеттерди баштай алат (мисалы, ырдоо, бийлөө, кызыктуу оюн сунуштоо). ● Көңүлсүз жагдайларда да бактылуу же шайыр болуу үчүн себептерди табат (мисалы, жамгыр жаагандан кийин “О, карачы, көлчүк! Келгиле, секирели!”). ● Башкалар менен өзүнүн жаркын маанайын активдүү бөлүшөт, аларды оюнга же сөзгө тартууга аракет кылат. ● Капаланганда тынчтануу үчүн жөнөкөй стратегияларды өз алдынча колдоно баштайт (мисалы, сүйүктүү оюнчугун алат, чоң кишини кучактоого барат, эмоцияны көрсөтүү үчүн "Ачууландым" дейт). ● Эгер башка бала ыйласа же капа болсо, ага боор толгойт (мисалы, башын сылайт, оюнчукту алып келет, кучактайт, «ыйлаба» деп айтат). ● Эгер кызыктуу иш сунушталса же көңүлүн башка нерсеге бурса, терс эмоциядан оң эмоцияга салыштырмалуу тез өтө алат жана жаңы ишке активдүү катышат.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Баары пландалгандай болуп, өзүн ыңгайлуу сезгенде көп учурда жакшы маанайда болот. ● Башкалардын тамашаларына же кызыктуу оюндарына жооп кылып жылмайып күлөт. ● Эгер чоң киши же башка балдар сунуш кылса, жаңы оюндарга же сабактарга кызыгуусун көрсөтөт. ● Эрежени сактоо менен топтордо ойнойт. ● Кайгы-капаны жеңүүгө аракет кылат, бирок чоң кишинин жардамына же көрсөтмөсүнө муктаж болушу мүмкүн (мисалы, пазл туура тизилбей калса капа болушу мүмкүн, албетте, түшүндүрмө же жардамдан кийин тынчтанат). ● Эгер сураса, эмоцияларын айта алат (мисалы, "Менин ачуум келип турат", "Мен кайгырып турам"). ● Эгер чоңдор кийлигишип же эрежелерди эскертип койсо, башка балдар менен конфликтте өз реакциясын көзөмөлдөй алат. ● Оюнда утулгандан кийин чоң кишинин жардамы же көңүл буруусу менен өзүн көзөмөлдөй алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Көп учурда жакшы маанайда болот, активдүү ойнойт жана сабактарга катышат. ● Башкалар менен кубанычын бөлүшө алат. ● Жаңы иш-аракеттерге кызыгуусун жана шыктануусун көрсөтөт. ● Өз алдынча күнүмдүк иштерди аткарат (кийинет, оюнчуктарды жыйнайт) ● Оюндарды өзү баштап, өз эрежелерин сунуштайт. ● Бир аз теңтуштарынын же чоң кишилердин алдына чыгып аткаруу жөндөмдүүлүгүн көрсөтө алат (мисалы, ыр айтып берет). ● Жаңы нерсени билүү үчүн суроолорду берет. ● Өз алдынча кайгы-капаны жеңүүгө аракет кылат (мисалы, пазл туура тизилбей калганда),

● Себебин так түшүндүрүшсө, кыска убакытка кезегин күтүүгө же каалоосун кечиктирүүгө жөндөмдүү. **Креативдүү деңгээл:** ● Күнүмдүк күтүүсүз өзгөрүүлөргө салыштырмалуу оңой көнүп кетет (мисалы, жаандан улам сейилдөө токтотулса, үйдө ойноону сунуштайт). ● Эгер жакын жерде чоң киши болуп, ишене алса, бейтааныш адамдардын алдында тынч ойной берет. ● Жаңы, бейтааныш нерселерге же кубулуштарга коркуунун ордуна, кызыгуусун көрсөтөт (мисалы, тааныш эмес жаныбарды алыстан карап, суроолорду берет). ● Кичине капа болсо (мисалы, кубиктен курулган мунара бузулганда) узакка ыйлабай, тез жаңы оюнга же мунараны оңдоо аракетине өтүп кетет.	жардам сурашы мүмкүн, бирок беймазага түшпөйт. **Креативдүү деңгээл:** ● Өзүнүн позитивдүү маанайын башка балдарга жана чоңдорго активдүү “жугузат”. ● Учур эң ыңгайлуу болбосо да, жагдайдан кубаныч жана күлкү табууга аракет кылат. ● Кызыктуу оюндар жана сабактар үчүн идеяларды сунуштайт. ● Оюнда лидерлик сапаттарын көрсөтүп, жаңы сценарийлерди сунуштайт. ● Эгер аныкы туура болбосо кечирим сурай билет. ● Өзгөрүүлөргө ыңгайлаша билет жана жаңы абалда позитивдүү жагдайларды издей алат
Индикатор: Кубаныч, жакшы иштерден канааттануу, эрежелер бузулганда кабатыр болуу.	

<table>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Жөнөкөй, өзүнө түшүнүктүү «жакшы аракетти» (мисалы, оюнчукту берип, чоң кишинин суранычы боюнча кубиктерди чогултуу) аткаргандан кийин чоң кишинин мактоосуна же позитивдүү реакциясына жооп катары канааттанууну (жылмайуу, күлүү, кучактоо) көрсөтөт.
Продуктивдүү деңгээл:
● Өзүнүн иш-аракети бирөөлөргө пайданы жана канааттанууну алып келгенин көргөндө кубанат. Мисалы, оюнчукту берип, баланын жылмаюусунан ырахат алат. Ошондой эле, чоңдорго жардам берип (бир нерсени берүү, жыйноо) өзүнүн пайдалуулугунан ырахатка ээ болот.
Креативдүү деңгээл:
Чоң адам түздөн-түз реакция кылганга чейин, анын иш-аракети "туура эмес" экенин түшүнөт. Мисалы, ал бир нерсени сындыргандан кийин, ыңгайсыз абалда болушу мүмкүн же дароо кырдаалды оңдоого аракет кылышы мүмкүн (бөлүктөрдү чогултуу). Бул али терең сезим эмес, бирок натыйжаларды алдын ала сезүү (же күтүү) байкала баштайт.</td>
<td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Өзүнө белгилүү «туура» аракеттерди аткарганда кубанычын ачык көрсөтөт, мактоону же ыраазычылыкты күтөт. Мисалы, оюнчуктарын чогултуп, столду даярдоого жардам берип, чоң кишинин позитивдүү баасын күтө турганын ачык көрсөтөт. Жакшы иш аткаруудан алган ырахат, сунушталган абалга жооп катары болот.
Продуктивдүү деңгээл:
● Тааныш кырдаалда жакшы жүрүм-турумду тандайт.
● Эч кимдин көрсөтмөсү жок эле башкаларга жардам берүүдөн ырахат алат.
● Эмне үчүн өзүн жакшы алып жүрүү маанилүү экенин айтат.
● Анын иш-аракеттери эмне үчүн туура эмес болгонун түшүндүрө алат.
Креативдүү деңгээл:
● Жакшы иштер тууралуу окуяларды ойлоп таап айтып берет.
● Бала жардам берүү жана жакшылык кылуу демилгесин көрсөтөт.
● Топто жакшы жүрүм-турум эрежелерин түзөт.
● Катаны оңдоонун жолдорун сунуштайт.
● Жакшы иштер темасында сүрөттөрдү, аңгемелерди же оюндарды ойлоп табат.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Индикатор: Өзүн-өзү сыйлоо жана башкалардын кадыр-баркын сыйлоо</td></tr>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Күзгүдөн өзүн таанып, атын айта алат.
● Чоңдордун мактоолоруна жана эскертүүлөрүнө эмоционалдуу жооп берет.
● Адилетсиз мамиле болгондо жабыркап же нааразы болот.
Продуктивдүү деңгээл:
● Өз каалоолорун билдире баштайт: «Мен муну каалайм», «Мага бул керек».
● Өз алдынча болууга умтулат («мен өзүм»).
● Эгер анын чек арасын бузушса, коргоону же жардамды сурай алат.
● Башкаларды жөнөкөй деңгээлде сыйлай алат: оюнчукту бөлүшөт, чоңдордун эскертүүсү менен кезегин күтөт.
Креативдүү деңгээл:</td>
<td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Өзүн адам катары тааныйт: сапаттарын атайт («Мен боорукермин», «Мен сүрөт тарта алам»).
● Мактоого жана сынга сезимтал, кыймыл-аракеттин жакшы же жаман болушу мүмкүн экенин түшүнөт.
● Башкалардын да укугу бар экенин билет («бул анын оюнчугу», «бул анын орду»).
Продуктивдүү деңгээл:
● Өзүнүн оюн айтып, укугун эмоция менен гана эмес, сөз менен да коргой алат.
● Топтун (бала бакчанын же оюндун) эрежелерин кабыл алып, өзүнүн жана башкалардын пайдасы үчүн сактай алат.
● Жаш курагы бирдей балдарга урмат көрсөтөт: атын атап кайрылат, кечирим сурайт, ыраазычылык билдирет.</td></tr>
</table>

● Өз ара мамиле эрежелерин сунуштайт («кел, кезек менен ойнойбуз») ● Өзүн гана эмес, курдашын да коргоого аракет кылат («аны урба») ● Оюн учурунда башка балдардын кызыкчылыгын эске алуу менен ролдорду бөлүштүрөт. ● Өзүнүн жана досторунун жетишкендиктерине сыймыктанат («ал да жакшы жасады»).	● Адилеттүүлүктүн маанисин түшүнө баштайт («бардыгы үчүн бирдей») **Креативдүү деңгээл:** ● Бардык катышуучулардын кызыкчылыгын эске алып, келишпестиктерди өз алдынча чечүүнүн жолдорун сунуштайт. ● Башкалардын кадыр-баркын колдоодо демилгелүүлүгүн көрсөтөт (алсыздарды жактайт, таарынгандарды сооротот). ● Оюн жана чыгармачылык аркылуу сый-урматты жана баалоону билет (достору үчүн «майрам» уюштурат, башкаларды мактайт) ● Өзүнүн өзгөчөлүгүн жана башкалардын баалуулугун түшүнөт, муну сөз жана аракет менен көрсөтөт («Биз ар кандай болгонубуз менен досторбуз»)
Индикатор: Кооздукка болгон эмоционалдык сезимталдык, чыгармачылыктагы активдүүлүк	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Кооздукка (ачык түстөр, жагымдуу үндөр, оюнчуктар, жаратылыш) мимика, ишараттар, кыска фразалар (мисалы, “кооз экен!”, “оо!”) менен жооп берет. ● Үлгү боюнча же чоңдордун жетекчилиги астында жөнөкөй чыгармачылык аракеттерди (чаптоо, боёо, шарларды жасоо) аткарат. ● Чектүү сандагы материалдарды колдонот, көп аракеттерди кайталайт. ● Туруксуз, күтүлбөгөн эмоциялар . **Продуктивдүү деңгээл** ● Бала өзүнө тарткан эстетикалык объекттерге эмоционалдык кызыгуу менен карайт жана көз карашын: "мага жагат", "бул сулуу экен" деген сөздөр менен билдире алат. ● Чыгармачылык иштерге кызыгуу менен катышат, сунушталгандардын ичинен түстөрдү жана материалдарды тандап алат. ● Чоңдордун сунушу менен баштаган ишин аягына чыгара алат (сүрөтүн тартып бүтөт, чаптап бүтөт) ● Жөнөкөй сүрөттөрдү (күн, үй, адам), өзүнүн элементтерин кошуу аркылуу жарата алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Көрктүү нерселерди жаратууга кызыгат, чыгармачылык ишмердүүлүктү өзү демилгелейт (мисалы, боёкту өзү алып, сүрөт тартууну сунуштайт). ● Түстөр, формалар менен ар кандай материалдарды айкалыштырууну эксперимент кылат (бир эле убакта сүрөт тартат жана клей	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоң кишинин демилгеси менен сүрөттөрдү караганда, музыка угууда же табиятка караганда кубанат. ● Чоң кишинин көрсөтмөсү же үлгүсү боюнча чыгармачылык иш-чараларга катышат. ● Даяр ыкмаларды колдонот, чоң кишиден же теңтуштарынан көрүп кайталап жасайт. ● Эмоциялар туруктуу эмес, тез-тез өзгөрүп турат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Курчап турган дүйнөнүн кооздугуна жана искусство чыгармаларына туруктуу эмоционалдык реакцияны көрсөтөт. ● Чоңдордун сунушу менен чыгармачылыкка аралашып, баштаган ишин өз алдынча бүтүрө алат. ● Ар кандай техникаларды жана материалдарды колдонот, чыгармачылыкка өзүнүн элементтерин кошот. ● Натыйжага болгон мамилесин билдире алат: «мага жагат, анткени... », «мен муну ушундай кылып жасадым, анткени ...». **Креативдүү деңгээл:** ● Чыгармачылык ишмердүүлүктү өзү колго алып, терең эмоционалдык катышууну көрсөтөт. ● Адаттан тышкаркы чечимдерди колдонот, ар кандай билдирүү аркылуу ойлорун айкалыштырат. ● Көрктүү нерселерге болгон мамилесин өзгөчө жол менен билдирет, тандоолорун жана аракеттерин түшүндүрүп берүүдө аргументтерди колдонот.

менен чаптайт, адаттан тышкаркы фигураларды айкелдейт). ● Өз иштериндеги өзгөчөлүктөрдү көрсөтөт жана айтып берет: «мен бул даракты тарттым, анткени ал чоң экен». ● Өзүнүн жана башкалардын иштеринин жыйынтыгы боюнча күчтүү оң эмоцияларды билдирет.	● Биргелешкен чыгармачылык ишмердүүлүктө лидерликти жана демилгелүүлүктү көрсөтөт.
Индикатор: Кыймылдуу активдүүлүккө болгон муктаждыкты жана кызыгууну көрсөтүү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоңдордун суранычы боюнча кыймыл-аракеттерди жасайт (жүгүрөт, секирет, чыгат). ● Өзүнө тааныш чөйрөдө кыймылдоого кыска убакытка гана кызыгуу көрсөтөт. ● Дайыма чоңдордун колдоосун жана көзөмөлүн талап кылат. ● Активдүү катышкандан көрө байкоону жактырат . **Продуктивдүү деңгээл:** ● Активдүү оюндарга кызыгат, кыймылдуу иштерге чын дили менен катышат. ● Чоңдорду же теңтуштарын карап тааныш кыймылдарды өз алдынча жасай алат. ● Чуркап, секирип, оюнга кошулууну сунуштап демилге көтөрөт. ● Кыймыл оюндарынын жөнөкөй эрежелерин түшүнөт жана аны сактоого тырышат. **Креативдүү деңгээл:** ● Кыймылдуу активдүүлүктүн жаңы формаларын колго алат, кыймылдарды жана оюндарды өз вариантында сунуштайт (мисалы, “кел, бакалардай секиребиз”). ● Кыймылдуу оюндарга өжөрлүгүн, активдүүлүгүн жана эмоционалдык байланышын көрсөтөт. ● Белгилүү кыймылдарды өзгөртө алат, темп, ритм жана багыт менен эксперимент жасайт. ● Кыймылды сюжеттик оюнга кошот, аны фантазия жана элестетүү менен байланыштырат (мисалы, «мен – машинамын , мен бара жатам»)	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоңдордун көрсөтмөсү менен кыймылдуу көнүгүүлөрдү жасап, оюндарга активдүү катышат. ● Этияттык менен, ишенимсиз аракеттенет, татаал кыймылдардан же милдеттерден качат. ● Эгерде узак убакытка физикалык жактан активдүү жүктөм болсо, тез чарчайт, кызыгуусу жоголот. ● Эгер теңтуштары ойноп жүрсө, көбүнчө ошолорго кошулат да демилге көрсөтпөйт. . **Продуктивдүү деңгээл:** ● Активдүү оюндарга жана физикалык көнүгүүлөргө кызыгат жана тааныш кыймылдуу машыгууларга катышууну жактырат. ● Ар кандай кыймылдарды (чуркоо, секирүү, чыгуу, ыргытуу ж.б.) ишенимдүү аткарат, оюндардын эрежелерин сактайт. ● Өз алдынча кыймылдуу активдүүлүктү уюштура алат (досторун чакырып, оюнду сунуштайт). ● Кыймылдуу активдүүлүккө оң мамилени көрсөтүп, кыймыл-аракет кубаныч жана пайда алып келерин түшүнөт. **Креативдүү деңгээл:** ● Ар дайым кыймылда болуу муктаждыгын сезет, ар түрдүү шарттарда кыймылдуу активдүүлүк үчүн мүмкүнчүлүктөрдү жигердүү издейт. ● Өз алдынча кыймылдуу оюндарды ойлоп табат жана демилгелейт, жаңы эрежелерди сунуштайт, кыймылдуу активдүүлүк үчүн колдо бар буюмдарды колдонот. ● Лидерлик сапаттарын көрсөтөт, теңтуштардан турган топ уюштуруп, макулдашуу жана өзүнүн идеясын айтып түшүндүрүп берүү жөндөмүнө ээ. ● Кыймыл-аракетте өзүнүн эмоциясын, фантазиясын, чыгармачылыгын билдирет (мисалы, бий ойлоп табат, кыймыл-аракет аркылуу каармандарды туурайт)

<table>
<tr><td></td><td>● Кыймылын өзгөрүп турган шарттарга ылайыкташтыра алат (мисалы, оюн учурунда, чектелген мейкиндикте, ар түрдүү тегиздикте ж.б.).</td></tr>
<tr><td colspan="2" align="center">Ден соолук маданияты</td></tr>
<tr><td colspan="2">Индикатор: Маданий-гигиеналык жана өзүн-өзү тейлөө көндүмдөрүн өздөштүрүү.</td></tr>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Маданий-гигиеналык иш-аракеттерди чоңдор эскерткенде же алардын жардамы менен аткарат (жуунат, мурунду аарчыйт, кол жууйт).
● Өзүнө кам көрүү боюнча ырааттуу демилге көрсөтпөйт.
● Көбүнчө гигиеналык процедуралардан качан же эскертпесе унутат.
● Ашкана приборлорун кыйынчылык менен же жарым-жартылай колдонот, тамак менен ойнойт.
Продуктивдүү деңгээл:
● Бала негизги гигиеналык көндүмдөрдү өз алдынча аткарат (колун, бетин жууйт, сүлгү менен аарчынат), бирок кээде жардамга муктаж.
● Өзү кийинип, чечинүүгө аракет кылат, кыйынчылыкка (сыдырма, топчу) дуушар болгондо жардам сурайт.
● Тазалыкка жана тартипке кызыгат, оюнчуктарды тазалап, төгүлгөн жерлерди сүртө алат.
● Кашыкты, вилканы жана чыныны колдоно алат жана дасторкондогу адепти сактайт.
● Гигиеналык көндүмдөрдүн себептерин түшүнөт: "колдорум кир, демек аларды жууш керек."
Креативдүү деңгээл:
● Бала гигиеналык жана турмуш-тиричилик иштерин өз алдынча ырахаттануу менен аткарат, тазалык жана өзүнө кам көрүү маселелеринде активдүү болот.
● Башка балдарга гигиенаны сактоо зарылдыгын эскерте алат («колуңду жууганды унутуп калдың»).
● Ишенимдүү кийинет, чечинет, кийимдерин бүктөйт, башкаларга (кичүү балдарга же чоңдорго) жардам бере алат.
● Тандай алат жана ишине так: кийимдердин тазалыгына көз салат, үй буюмдарын кылдаттык менен колдонот.</td><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Чоңдордун эскертүүсү менен бала гигиеналык процедураларды аткарат (жуунат, тиштерин жууйт, чачын тарайт).
● Өз алдынчалуулугу туруктуу эмес. Кийинүү тартибин алмаштырат, топчуланууну унутуп калат.
● Дайыма өзүн тыкан кармабайт, кийиминин, чачынын кирине көңүл бурбайт.
● Күнүмдүк жашоодо жардамга муктаж: дайыма дасторконду тыкан жайып же өзү жыйнай албайт.
● Күнүмдүк тапшырмаларды көбүнчө талап кылганда гана аткарат, төмөнкү демилгелүүлүктү көрсөтөт,
Продуктивдүү деңгээл:
● Гигиеналык жана тиричилик иштерин өз алдынча жана акыл-эс менен аткарат (тишти, колду, бетти жууйт, чачты тарайт).
● Ишенимдүү кийинип, чечинип, кийимдерди бүктөп, бут кийимин таза кармайт.
● Дасторкондогу жүрүм-турумду сактайт жана ашкана шаймандарын колдонууну билет.
● Өзүн тейлөө иштерин дайыма аткарат (төшөктү, оюнчуктарды жана идиштерди жыйнайт).
● Жеке гигиенаны жана тартипти сактоо эмне үчүн маанилүү экенин түшүнөт.
Креативдүү деңгээл:
● Гигиена жана өзүн-өзү тейлөө маселелеринде туруктуу көз карандысыздыкты жана демилгелүүлүктү көрсөтөт.
● Башкаларга тазалык жана тартип керек экенин эскертет, теңтуштарына үлгү көрсөтөт.
● Өзүнүн ишин жана оюн аянтын уюштурат, чоңдорго же башка балдарга үй жумуштарында жардам бере алат.
● Гигиеналык адаттардын маанилүүлүгүн түшүндүрөт: "Көчөдөн келгенибиз үчүн колумду жуудум, көчөдө микробдор бар", "Мага баары таза жана кооз болгондугу жагат."</td></tr>
</table>

● Гигиеналык көндүмдөрдүн максатын түшүнөт, аң-сезимдүү мамиле жасайт: “Менин тиштерим бекем болсун үчүн аларды жуудум”	
Индикатор: Маданий-гигиеналык көндүмдөрдү калыптандыруу процессинде эрежелерди билүү/түзүү жана аракеттердин алгоритмин сактоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоң адамдын өтүнүчү боюнча жөнөкөй гигиеналык иш-аракеттерди жасайт, бирок алардын иретин билбейт. ● Кээ бир эрежелерди билет, бирок дайыма эскертүүлөрдү жана айтып турууну талап кылат (мисалы, “колуңду жуу”, “мурдуңду сүрт”). ● Көбүнчө жарым-жартылай иш-аракеттерди жасайт (колдорду суулап, бирок самындаганды унутуп коюшу мүмкүн). ● Эмне үчүн эрежелерди сактоо керектигин түшүндүрө албайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Эскерткен учурда белгилүү бир тартипте жөнөкөй гигиеналык аракеттерди жасайт (мисалы, колду нымдоо, самындоо, чайкоо). ● Чоңдордун колдоосу менен эрежелерди эстеп, сактоого аракет кылат. ● Иш-аракеттердин ырааттуулугунун зарылдыгын түшүнө баштайт. ● Эрежелерди кайталоодо демилгени колго ала алат (мисалы, “колуңду жуу” дегенди кайталайт). **Креативдүү деңгээл:** ● Гигиеналык көндүмдөрдү аткарууда иш-аракеттердин тартибин сактоого аракет кылат, кээде өзүнө же башкаларга эрежелерди эскертет (мисалы, « колду биринчи жууп, анан аарчыйбыз»). ● Жаңы эрежелерге кызыгуу көрсөтүп, аларды кайталай алат. ● Жөнөкөй эрежелерди өзү түзө алат (мисалы, “кир колду кармаба”). ● Эрежелерди сактаса баары туура жана таза болорун түшүнөт.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Гигиеналык иш-аракеттерди чоңдордун көрсөтмөсү боюнча аткарат, дайым эле иш-аракеттердин тартибин сактабайт (мисалы, алгач колду аарчыйт, анан жууйт). ● Жеке эрежелерди билет, бирок аларды эскертүүсүз колдонууну унутат. ● Ырааттуулукту сактабайт (мисалы, кранды жаппайт, колду аарчыбайт, тиш щетканы кайра ордуна койбойт). ● Ойлонбостон иш-аракеттерди жасайт жана аларды эмне үчүн жасап жатканын түшүндүрө албайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Гигиеналык көндүмдөрдүн ырааттуулугун билет жана аткарат (мисалы: “адегенде колду суулап ал, самында, анан чайка, анан аарчы”). ● Жеке гигиенанын жалпы эрежелерин жана өзүн тыкан алып жүрүүнү эскертүүсүз сактайт. ● Ар кандай кырдаалдарда (үйдө, бакчада, конокко барганда) алгоритмди колдонот. ● Иш-аракеттердин тартибин жана алардын маанисин түшүндүрө алат: «Адегенде кирди жана микробдорду кетириш үчүн колду самындаш керек». **Креативдүү деңгээл:** ● Гигиеналык аракеттердин алгоритмин жаңы же өзгөчө шарттарда аң-сезимдүү колдонуп жана ылайыкташтыра алат (мисалы, самын жок болсо, сурайт же салфетка сунуштайт). ● Өзүнүн эрежелерин же иш-аракеттердин иретин түзүп, аларды үн чыгарып айтып, башка балдар менен бөлүшөт: «Мен ар дайым адегенде куртканы чечем, анан бут кийимди чечем». ● Башкаларды үйрөтүүдө демилге көрсөтөт: теңтуштарына эскертип, аракеттердин иретин эстеп калууга жардам берет. ● Эгер бир нерсени туура эмес кылса, өзүнүн аракеттерин талдап, оңдой алат: «Ой, мен колумду сүртүүнү унутуптурмун, азыр сүртөм».
Индикатор: Гендердик стереотиптерге таянбастан эмгектенүү көндүмдөрүнө ээ болуу	

Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоңдордун өтүнүчү боюнча же көзөмөлү астында жөнөкөй жумуштарды жасайт (мисалы, оюнчуктарды тизүү, чаңды сүртүү). ● Өзүнө көрсөтүлгөн же сунушталган аракеттерди жактырат, тапшырмаларды тандоодо өз алдынчалыкты көрсөтпөйт. ● Көбүнчө кадимки иш-аракеттер менен чектелет, айлана-чөйрө таңуулаган стереотиптерге ээрчийт (мисалы, балдар буюмдарды көтөрөт, кыздар жыйнашат). ● Тапшырмаларды аткаруу үчүн жардам жана колдоо керек. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй жумуштарды гендердик маселени эске албастан өз алдынча аткарат, ар кандай иш-аракеттерге кызыгуу көрсөтөт. ● Жумуштун ар кандай түрлөрү менен алектене баштайт (мисалы, эркек бала үй жыйноого, кыз бала ашканада жардам берүүгө аракет кылат). ● Жумуштун ар түрдүү жана жынысына карабастан ар бир адам үчүн жеткиликтүү болушу мүмкүн экенин түшүнөт жана кабыл алат. Тапшырмаларды аткарууда туруктуулукту жана жоопкерчиликти көрсөтөт. **Креативдүү деңгээл:** ● Ар кандай тапшырмалардын ичинен эркин тандоо менен эмгек ишмердүүлүгүнүн жаңы түрлөрүн демилгелейт жана сунуштайт. ● Жумушту тандоодо жана аткарууда гендердик стереотиптердин жоктугун активдүү көрсөтөт, курбуларын эмгекте бирдей болууга үндөйт. ● Лидерлик сапаттарды көрсөтөт: биргелешкен ишти уюштурат, идеяларды сунуштайт жана милдеттерди бөлүштүрөт. ● Эмгек ишмердүүлүгүн өзүн көрсөтүүнүн жана чыгармачылыктын каражаты катары колдонот. ● Кайсы жыныста болбосун, ар бир адам каалаган жумушту аткарышы эмне үчүн маанилүү экенин түшүндүрө алат.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоңдордун көрсөтмөлөрү боюнча жөнөкөй жумуштарды аткарат, көбүнчө салттуу гендердик ролдорго басым жасайт (мисалы, балдар бир нерселерди көтөрүү жана жылдыруу иштери менен, кыздар үстөлдү жыйноо жана даярдоо иштери менен алектенишет). ● Чектелген иш-аракеттерди көрсөтөт, жынысы үчүн "тиешеси болбогон" тапшырмалардан качат же каалабай аткарат. Тынымсыз көрсөтмөнү, эрежелерди жана аракеттердин ырааттуулугун эскертүүнү талап кылат. ● Көп учурда жумушта теңчилик идеясын түшүнбөйт же кабыл албайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Салттуу гендердик ролдорго карабастан ар кандай иш- аракеттерди, тапшырмаларды аткарат. ● Иштин жаңы түрлөрүнө кызыгууну көрсөтөт, иштин ар кандай түрлөрү менен эксперимент жүргүзүүгө даяр. ● Эмгек кылуу адамдын жынысына көз каранды эмес экенин түшүнөт жана кабыл алат, стереотиптерге карабастан теңтуштарына жардам берүүгө аракет кылат. ● Эрежелерди жана аракеттердин ырааттуулугун сактоо менен тапшырмаларды өз алдынча аткарууга жөндөмдүү. **Креативдүү деңгээл:** ● Гендердик чектөөсүз эмгек ишмердүүлүгүн уюштурат, тапшырмаларды аткаруунун жаңы жолдорун сунуштайт. ● Гендердик стереотиптерге активдүү каршы чыгып, теңтуштардын тең укуктуулугун кубаттайт. ● Биргелешкен ишти уюштурууда лидерлик сапаттарды көрсөтөт, ролдорду жана милдеттерди адилеттүү бөлүштүрөт. ● Чыгармачылыкты чагылдыруунун жана кызматташуунун каражаты катары эмгекти колдонот. ● Эмгектенүүгө бардыгынын бирдей катышуусунун маанилүүлүгүн түшүндүрүп, далилдей алат.
Индикатор: Үйдө жана ар кандай ишмердүүлүктө коопсуздук эрежелерин билүү жана сактоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоңдор көрсөткөндө же эскерткенде коопсуздук эрежелерин сактайт (мисалы, ысык нерселерге тийбе, эмеректердин жанына чуркаба).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоң адам эскерткенде коопсуздук эрежелерин билет жана сактайт (ысык нерселерге тийбөө, курч нерселер менен ойнобоо)

● Эрежелердин себебин унутуп коет же түшүнбөйт. ● Кооптуу иш-аракеттердин жүрүшүндө туруктуу көзөмөлдү талап кылат. ● Чоңдорду жана теңтуштарын туурап, алардын катышуусунда эрежелерди сактайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Бала күнүмдүк жашоодо жөнөкөй коопсуздук эрежелерин байкап, сактайт (мисалы, учтуу нерселерди албайт, кылдат ойнойт). ● Жөнөкөй деңгээлде эмне үчүн коркунучтуу иштерди кылбоо керектигин түшүндүрө алат: "ысык", "оорутат". ● Өз алдынча этияттуулукту сактайт, эстейт. **Креативдүү деңгээл:** ● Бала коопсуздукту сактоого аң-сезимдүү кызыгууну көрсөтөт жана чоңдорго же теңтуштарына эрежелерди эскертет. ● Коркунучтан сактануунун жөнөкөй жолдорун сунушташы мүмкүн (мисалы, "качпа, жыгылып калышың мүмкүн") ● Коопсуз чөйрөнү түзүүгө демилге көтөрөт (жыгылып калбоо үчүн оюнчуктарды жерден алып салат). ● Оюн, сүйлөө же жүрүм-турум аркылуу коркунучту түшүнөт. ● Өзүнүн жана башкалардын коопсуздугунун маанилүүлүгүн түшүнө баштайт.	● Чоң адам жок болсо, эрежени унутуп же бузуп коёт. ● Эрежелер эмне үчүн керек экенин дайыма эле түшүнө бербейт. ● Дайыма көзөмөлдү жана эскертүүлөрдү талап кылат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Тааныш кырдаалдарда (үйдө, көчөдө, мектепте) коопсуз жүрүм-турум эрежелерин аң-сезимдүү түрдө сактайт. ● Эрежелердин себептерин түшүндүрө алат: "Мен мешке тийбейм, анткени ысык." ● Коркунучту алдын алууну билет, мисалы, учтуу нерселерди алып салат же чоңдорго айтат. ● Өзүнүн жана башкалардын коопсуздугу үчүн жоопкерчиликти мойнуна алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Жаңы кырдаалдарда коопсуздук эрежелерин өз алдынча колдонот жана ылайыкташтырат (мисалы, башка балдарга чоочун жерде өзүн кандай алып жүрүү керектигин түшүндүрөт). ● Коркунучтарды алдын алууда демилгени көрсөтөт, өзүн жана башкаларды коргоонун өз жолдорун сунуштайт. ● Топто же үй-бүлөдө коопсуз жүрүм-турумдун эрежелерин талкуулоого жана түзүүгө катышат. ● Эрежелерди бузуунун кесепеттерин талдап, тажрыйба бөлүшүп, теңтуштарына жардам бере алат. ● Өзү үчүн гана эмес, башкалар үчүн да камкордукту жана жоопкерчиликти көрсөтөт.
Индикатор: Жөнөкөй сергек жашоо нормаларын сактоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоңдордун талабы же эскертүүсү боюнча негизги гигиеналык жана ден соолукту чыңдоочу иш-аракеттерди аткарат (жуунат, тиштерин жууйт, уктоонун тартибин сактайт). ● Себептерин түшүнбөстөн көзөмөлгө алган эрежелерди сактайт. ● Көбүнчө физикалык активдүүлүккө жана тамактанууга кызыгуунун туруксуздугун көрсөтөт. ● Процедуралар учурунда каршылык көрсөтүп же алаксып кетиши мүмкүн. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй адаттарды өз алдынча аткарат (жуунат, тиштерин жууйт, сейилдөө үчүн кийинет).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоңдор эскерткенде сергек жашоонун негизги эрежелерин сактайт (үзгүлтүксүз жуунуу, тиштерин тазалоо, уктоо тартибин сактоо). ● Бул эрежелердин себептерин жана маанилүүлүгүн дайыма эле түшүнө бербейт. ● Ден соолукту чыңдоо үчүн көзөмөлгө жана колдоого муктаж. ● Кыймылдуу активдүүлүккө жана тамактанууга кызыгуусу туруксуз болушу мүмкүн. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Сергек жашоо образынын негизги нормаларын сактайт (күн сайын жуунуу, тишти тазалоо, күн тартибин сактоо).

● Жөнөкөй себептерди түшүнө баштайт: “тишиңиз оорубашы үчүн жууп туруу керек”, “үшүп калбаш үчүн пальто кийүү”. ● Сейилдөөгө жана кыймылдуу оюндарга кызыгуу көрсөтөт. Чоңдордун колдоосу менен уйку жана тамактануу тартибин сактоого аракет кылат. **Креативдүү деңгээл:** ● Дени сак адаттарды сактоодо демилгени колго алып, чоңдорго жана теңтуштарына өзүнө кам көрүү керектигин эскертет. ● Кыймылдуу оюндарга жана сейилдөөлөргө катышууну жактырат, ырахат алат. ● Ден-соолукка пайдалуу адаттар эмне үчүн маанилүү экенин жөнөкөй деңгээлде түшүндүрө алат. Оюн жана баарлашуу аркылуу эс алуунун жана туура тамактануунун маанисин түшүнөт.	● Туура тамактануу, жетиштүү уктоо жана көнүгүү эмне үчүн маанилүү экенин түшүндүрө алат. ● Дене тарбия көнүгүүсүнө кызыгып, пайдалуу тамактарды тандайт. ● Тамактануу жана эс алуу тартибин өз алдынча сактоого аракет кылат. **Креативдүү деңгээл:** ● Өзүндө жана теңтуштарында дени сак адаттарды демилгелейт жана колдойт. ● Спортко, активдүү эс алууга жана туура тамактанууга болгон кызыгуусун көрсөтөт. ● Сергек жашоо адаттарын жана сергек жашоого байланыштуу оюндарды сунуштай алат. ● Өзүн жакшы сезиш үчүн жоопкерчиликти алат жана башкаларга ден соолугуна кам көрүүгө түрткү берет. ● Ден соолук, маанай жана оюндардагы жана окуудагы ийгиликтин ортосундагы байланышты тааныйт.
Өзүн-өзү таануу, өзүн - өзү уюштуруу, өзүн - өзү жөнгө салуу	
Индикатор: Өзүн-өзү таануунун негиздерине ээ болуу: өзүн- өзү аныктоо, өзүн көрсөтүү, өзүн өнүктүрүү, өзүн-өзү башкаруу, өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү талдоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоңдордун жардамы менен жөнөкөй эмоцияларды жана абалдарды (кубаныч, кайгы, чарчоо) тааныйт жана атайт. ● Көбүнчө сезимдерин жүрүм-туруму жана мимикасы аркылуу көрсөтөт, бирок эмне үчүн мындай сезимде болгонун дайыма эле түшүнө бербейт. ● Жөнөкөй суроо-талаптарды аткарат, бирок өз алдынча иш-аракеттерин аз көзөмөлдөйт. ● Каалоо жана тандоолорун билдире баштайт, бирок чоңдордон көз каранды. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өзүнүн сезимдерин жана каалоолорун жөнөкөй сөз менен атайт, алардын жүрүм-турум менен байланышын түшүнөт. ● Чоңдордун жардамы менен жөнөкөй эмоцияларды жөнгө сала баштайт (мисалы, капаланса, кучактоону суранат). ● Оюн, сүйлөө жана чыгармачылык аркылуу өзүн көрсөтүүнүн алгачкы аракеттерин көрсөтөт. ● Өзүнүн ишинин натыйжаларына канааттануусун же нааразычылыгын билдире алат. **Креативдүү деңгээл:**	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоңдордун айтуусу менен өзүнүн негизги сапаттарын жана эмоцияларын тааныйт жана атайт (мисалы, “Мен шайырмын”, “Мен чарчадым”). ● Жөнөкөй жүрүм-турум эрежелерин сактайт, бирок өз алдынча иш-аракеттерин жана эмоцияларын аз көзөмөлдөйт. ● Сөз же иш-аракет аркылуу өзүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгү чектелген. ● Чоңдордун колдоосунан көз каранды, өзүн негизинен башкалардын пикири аркылуу баалайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өз алдынча сезимдерин, каалоолорун жана сапаттарын атайт, алардын жүрүм-турумуна тийгизген таасирин түшүнөт. ● Өзүн-өзү башкара алат: чоң киши суранса токтоно алат, эмоцияларды жөнгө сала баштайт. ● Чыгармачылык жана оюн кырдаалында сүйлөө, сүрөт тартуу, кыймыл аркылуу өз оюн көрсөтөт. ● Өзүн-өзү сыйлоо сезими калыптана баштайт, өзүнүн ийгиликтерин жана каталарын баамдайт. ● Жөнөкөй өзүн-өзү талдоо жөндөмдүүлүгү: "Мен жакшы кылдым,

● Сезимдерин жана каалоолорун билдирүүдө көз карандысыздыкты көрсөтөт, сөз менен иш-аракетти колдонот. ● Чоңдорду туурап же түшүндүрүү аркылуу өзүнүн жүрүм-турумун көзөмөлдөөгө аракет кылат. ● Чыгармачылыкта жана оюнда демилгени көрсөтөт, өзүнүн индивидуалдуулугун көрсөтөт. ● Эмоцияларынын жана аракеттеринин жөнөкөй себептерин түшүнө баштайт. ● Өзүнө жана башкаларга кызыгууну көрсөтөт, өзү жана башкалар жөнүндө суроолорду берет.	анткени...", "Мен дагы бир жолу аракет кылышым керек". **Креативдүү деңгээл:** ● Өзүнүн сезимдерин, ойлорун жана иш-аракеттерин билет, аларды талкуулап, талдай алат. ● Туруктуу өзүн башкара алат жана жүрүм-турумун жана эмоциясын өз алдынча оңдой алат. ● Чыгармачылыктын жана баарлашуунун ар кандай формаларында өзүн активдүү көрсөтөт. ● Өзүнүн күчтүү жана алсыз жактарын эске алуу менен жаркын маанайда жана реалдуу өзүн-өзү сыйлоо сезимин өрчүтөт. ● Рефлексияга жана өзүн-өзү өнүктүрүүгө жөндөмдүү: максаттарды коёт, өзүнүн жөндөмүн жана жүрүм-турумун өркүндөтүүнү пландайт. ● Өзүн-өзү өнүктүрүүдө демилгени көрсөтүп, жеке өсүүгө умтулат.
Индикатор: Өзүн-өзү жөнгө салуу жөндөмү, өз күчүнө ишенүү, стресске туруштук берүү боюнча негизги көндүмдөрдү колдонуу	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Кыйынчылыктарга кабылганда эмоционалдык тең салмактуулукту тез жоготот, көп ыйлайт, ● кыжырданат. ● Кыйынчылыкты өз алдынча жеңе албайт, сооронуу үчүн чоңдордун жардамын талап кылат. ● Биринчи жолкусунда максатына жетпесе, тапшырманы аткаруудан баш тартат. ● Жаңы кырдаалдарда ишенимдүүлүгү жок , кыйынчылыктардан качууга аракет кылат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өзүн-өзү жөнгө салуунун алгачкы белгилерин көрсөтөт: чоңдордун талабы боюнча тынчтанат, ыйлабаганга аракет кылат. ● Бир нерсе дароо оюнан чыкпаса да, тапшырманы кылдаттык менен аткарат. ● Ийгиликсиз болгон иш-аракетин чоңдордун колдоосу менен кайра аткарууга макул. ● Чоңдор менен кызматташууга даяр, тааныш шарттарда көбүрөөк ишеним көрсөтөт.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Ийгиликке жетпей калганда тез капа болот, дайыма чоңдордун колдоосуна муктаж. ● Күчтүү эмоцияларын башкарууну билбейт, ыйлап, аткарбай коюу же тапшырмадан баш тартуу менен жооп берет. ● Өз жөндөмүнө ишене албай, ката кетирүүдөн коркот. ● Өзүнө жардам берүү же тынчтанууну калыбына келтирүү стратегияларын чанда колдонот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Кыйынчылыктарды өз алдынча көтөрүүгө аракет кылат, өжөрлүгүн жана эрктүүлүгүн көрсөтөт. ● Тааныш тапшырмаларды аткарууда ката кетиргенден кийин кайра аракет кылат. ● Кыйынчылыкта жардам сурайт, тапшырмаларды аткаруудан качпайт. ● Сезимдерди башкара аларын түшүнө баштайт жана ошого аракет кылат. **Креативдүү деңгээл:** ● Өзүн-өзү жөнгө салуу стратегияларын өз алдынча колдонот: терең дем алат, жалгыздыкка умтулат, өз сезимдери тууралуу сүйлөйт, тынчсыздануу менен күрөшүүнүн жолдорун табат.

<table>
<tr>
<td>● Өзүн тынчтандыруу үчүн жөнөкөй ыкмаларды колдонот: терең дем алуу, колдоо суроо («жардам берчи»).
Креативдүү деңгээл:
● Кыска мөөнөттүү кыйынчылыктарды өз алдынча жеңе алат, өзүн-өзү колдоо үчүн сүйлөө кебин же иш-аракеттерди колдонот.
Өз күчүнө ишенет, жаңы нерселерди кызыгуу менен кабыл алат.
● Каталардан коркпойт, ийгиликсиздикти оюндун же окуунун бир бөлүгү катары кабыл алат.
Толкунданууну же таарынычты жеңүү үчүн өзүнүн ыкмаларын колдоно баштайт (башкаларга кошулбайт, башка иш-аракетке алаксыйт, терең дем алат).
● Чоңдордун эскертүүлөрү болбосо да, тапшырмаларды аткара алат.</td>
<td>● Өзүнө болгон ишенимди көрсөтөт, жаңы же оор кырдаалдарда да токтоо жана ишине кызыктар.
● Каталардан коркпойт, аларды үйрөнүүнүн бир бөлүгү катары кабыл алат:
"Мен ката кетирдим, эми кайсы туура экендигин билем".
Кыйын кырдаалда башка балдарды колдойт, жардам сунуштайт же аларды сооротот.
● Туруктуулукту жана стресске чыдамкайлыкты көрсөтөт, кыйынчылыктарга карабай ишти аягына чейин чыгарат.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Индикатор: Жаңы шарттарга көнүү жана өзгөрүү жөндөмдүүлүгү</td>
</tr>
<tr>
<td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Көнүмүш чөйрөнү өзгөрткөндө тынчсыздануу жана кооптонуу сезими пайда болот, ыйлайт, өз ара аракеттенүүдөн баш тартат.
● Жаңы адамдардан жана жаңы кырдаалдардан качат, тааныш адамдарына жакын болот.
● Дайыма көзөмөлдү жана эмоционалдык колдоону талап кылат.
● Акырындык менен жаңы тартипке, чөйрөгө же топко каршылык көрсөтүү менен көнөт.
Продуктивдүү деңгээл:
● Жаңы шарттарды чоңдордун жардамы менен кабыл алып, акырындап тынчып, аралашат.
● Башка балдарды байкайт, кыймыл-аракетти кайталоого аракет кылат, тууроо аркылуу ыңгайлашат.
● Жардам сурайт, кайрылат.
● Жаңы күн тартибин аткарууга аракет кылат, бирок дагы эле адашып калышы же эскертүүгө муктаж болушу мүмкүн.
Креативдүү деңгээл:
● Жаңы жерге, адамдарга жана күн тартибине бат көнүп, кызыгуу жана демилгени көрсөтөт.
● Бейтааныш чөйрөдө да оюндарга жана иш-аракеттерге катышып, жаңы нерселерди ишенимдүү түрдө сынайт.</td>
<td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Тааныш чөйрөнү өзгөртүү кыйынга турат, тынчсыздануу, обочолонуу сезимдери болуп, башкалар менен тил табыша албайт.
● Акырындык менен жаңы иштер менен алектенет, колдоого жана тааныш чоңдорго муктаж.
● Өзгөрүүлөр ыңгайсыздыкты жаратып, ишенимди жоготуп, эмоционалдык “жарылууларды жаратат.
● Көнгөн адаттарга, (көнгөн жерине) кайтууга умтулат жана жаңыдан качат.
Продуктивдүү деңгээл:
● Жаңы шарттарга чоңдордун аз колдоосу менен, көрсөтмөлөр, түшүндүрмөлөр жана байкоолор аркылуу ыңгайлашат.
● Чөйрө жакшы болсо, жаңы нерселерди сынап көрүүгө кызыгуусун жана даярдыгын көрсөтөт.
● Жаңы чөйрөнүн эрежелерин кабыл алып, акырындык менен өзүн ишенимдүү сезет.
● Убактылуу тынчсыздануу пайда болушу мүмкүн, бирок аны жеңүүгө жана иштерге катышууга аракет кылат.
Креативдүү деңгээл:
● Жаңы шарттарга өз алдынча жана ийкемдүү ыңгайлашат, демилгени жана өзгөрүүлөргө ачыктыгын көрсөтөт.
● Бейтааныш иштерге бат аралашып, эрежелер же тапшырмалар өзгөрсө, аларга оңой эле ыңгайлашат.</td>
</tr>
</table>

● Олуттуу стресске кабылбай ыңгайлаша алат, чоңдор жана теңтуштар менен активдүү аралашат. ● Башка балага колдоо берип, жаңы кырдаалда кантип иш-аракет кылуу керектигин көрсөтө алат. ● Жаңы нерселерди кызыктуу жана маанилүү нерселер катары кабыл алып, ийкемдүүлүктү жана позитивдүү маанайды көрсөтөт.	● Ой- жүгүртүүнүн жана жүрүм-турумдун ийкемдүүлүгүн көрсөтөт, жаңы кырдаалдарда чечимдерди сунуштайт. ● Башка балдарга жаңы кырдаалдарда адаптация алууга, активдүү жана колдоочу катышуучу болууга жардам бере алат. ● Өзгөрүүнү стресс катары эмес, өсүү жана жаңы тажрыйбалар үчүн мүмкүнчүлүк катары кабыл алат.
2. Таанып-билүүчүлүк-ишмердүүлүк компетенттүүлүгү	
Экологиялык сабаттуулук	
Индикатор: Жаратылыштагы жүрүм-турум эрежелерин жана нормаларын билүү жана сактоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Жөнөкөй табигый объектилерди (дарак, гүл, куш) тааныйт. ● Чоңдордун айтуусу менен негизги эрежелерди сактайт: ашыкча гүлдөрдү үзбөө, бутактарды сындырбоо, таштанды ыргытпоо. ● Чоңдорду туурап камкордук көрсөтүүчү аракеттерди кайталайт («жалбыракты сылоо», «канаттууларга жем берүү»). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өзү табиятта тааныш жүрүм-турум эрежелерин сактайт (таштандыларды таштанды челекке ыргытат, бөлмөнүн ичиндеги өсүмдүктү сугарат). ● Өсүмдүктөргө жана жаныбарларга кызыгат, аларга байкоо жүргүзөт. ● Жөнөкөй эрежени сөз менен түшүндүрө алат: "сындырганга болбойт, анткени гүл ооруп калат". **Креативдүү деңгээл:** ● Оюнда жаратылышка болгон камкордукту чагылдырат (оюнчук жаныбарларга тамак берет, «дарактарды отургузат»). ● Жөнөкөй кам көрүү аракеттерин сунуштайт ("топурагы кургап кетпеши үчүн сугаруу керек"). ● Жаныбарлар жана өсүмдүктөр тууралуу аңгемелерди ойлоп табат («гүлдү үзбөсөк жылмаят»).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Жаратылышта өзүн алып жүрүүнүн негизги эрежелерин билет (таштанды таштабоо, өсүмдүктөрдү жана жаныбарларды коргоо, сууга аяр мамиле кылуу). ● Жаратылышка эмне пайдалуу, эмне зыян экенин санап бере алат. ● Чоңдордун сунушу боюнча экологиялык туура иш-аракеттерди жасайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жаратылыштагы жүрүм-турум эрежелерин өз алдынча сактайт (гүлдөрдү үзбөйт, өзүнүн артындагы таштандыларды тазалайт, сууга аяр мамиле жасайт). ● Эрежелердин себебин түшүндүрөт: «гүлдөрдүн баарын үзсөк, айлана кооз болбойт», «таштанды ыргытсак, жаныбарларга жаман болот». ● Курбуларынын туура жүрүм-турумуна колдоо көрсөтөт («кагазды ыргытпа, таштанды челекке сал»). **Креативдүү деңгээл**: ● Жаратылышты коргоодо демилге көтөрөт (таштандыларды чогултууну, бак-даракты сугарууну, канаттууларга жем салгыч жасоону сунуштайт). ● Жаратылышка кам көрүү менен байланышкан биргелешкен оюндарды же иш-чараларды уюштурат. ● Жаратылышка болгон камкордукту чыгармачылыкта чагылдырат (сүрөт тартуу, ойноо, жомок айтуу) жана аны коргоонун жаңы ыкмаларын ойлоп табат. ● Башка балдарга эрежелерди түшүндүрүп, “кичинекей жаратылышты коргоочунун” ролун аткара алат.
Индикатор: Жаратылыш кубулуштарынын себеп-натыйжа байланыштарын аныктоо	
Репродуктивдүү деңгээл:	**Репродуктивдүү деңгээл:**

● Жөнөкөй жаратылыш кубулуштарын билет: жамгыр, күн, кар, шамал. ● Кубулушту натыйжасы менен байланыштыра алат («жамгыр жаап жатат — жер нымдуу», «күн жаркырап турат — жылуу»). ● Ачык-айкын өзгөрүүлөрдү туурап атайт («кар эрип жатат, көлчүк пайда болот»). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй байланыштарды оозеки түшүндүрө баштайт («шамал болуп жаткандыктан дарактар кыймылдап жатат»). ● Оюн ойноодо кубулуштарды жана алардын кесепеттерин чагылдырат («жамгыр жаагандыктан куурчак суу болуп калды»). ● Жакынкы жыйынтыкты алдын ала айта алат («кар жааса, кар киши жасайбыз»). **Креативдүү деңгээл:** ● Жаратылыш кубулуштары тууралуу аңгемелерди ойлоп табат («күн чыкса, гүлдөр жылмаят»). ● Элестетүүнү колдонуп түшүндүрө алат («жамгыр ыйлап жатат, ошол себептен жер нымдуу»). ● Кубулуштарга карата аракеттерди сунуштайт («жамгыр жаап жатат, сага кол чатыр керек»).	● Табияттын ар кандай кубулуштарын (күндүн күркүрөшү, күн желеси, туман, кар, үшүк) билет жана атайт. ● Жөнөкөй байланыштарды билет («күн жылыса карды эритет», «суу куйбаса гүл соолуйт»). ● Жылдын ар кайсы мезгилдеринде эмне болорун тизмектей алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Себеп-натыйжа байланыштарын кененирээк түшүндүрөт («жамгыр жааса чөп өсөт», «күн жылыса кар эрип, көлчүктөр пайда болот»). ● Жөнөкөй тыянактарды чыгара алат: "даракты сындырсаң көлөкө болбойт", "канаттууларга жем бербесең, алар учуп кетишет". ● Божомолдоо үчүн байкоо жүргүзөт (мисалы, «кара булут каптаса жамгыр жаайт»). **Креативдүү деңгээл:** ● Жаратылыш кубулуштары жөнүндө өз алдынча түшүндүрмөлөрдү жана аңгемелерди ойлоп табат (“Күн желеси пайда болду, себеби күн менен жамгыр жолугушту”). ● Жаратылыштын себеп-натыйжа байланышын чагылдырган оюндарды ойлоп табат («жамгыр жаады — козу карындар өстү»). ● Жаратылышты изилдөөдө демилге көтөрөт: “Эмне үчүн?” деген суроолорду берет жана өз оюн сунуштайт. ● Жаратылыш кубулуштарын адамдын жүрүм-туруму менен байланыштырат («таштанды көп болсо, канаттуулар жашай албайт»).
Индикатор: Келечекти жакшыртууда өз милдетин түшүнүү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Жөнөкөй кыймыл-аракетте чоңдорду туурайт (оюнчуктарды чогултат, таштандыны чакага ыргытат). ● Туура жасаган иш-аракеттери үчүн мактоолорго кубанат ("Мен жыйнадым эле таза болуп калды"). ● Кээ бир аракеттер башкалар үчүн “пайдалуу” экенин түшүнөт ("Гүлдү сугардым, эми ал өсөт"). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй пайдалуу иш-аракеттерди өзү жасайт (гүлдөргө суу куят, канаттууларга жем берет, аймакты тазалоого жардам берет).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Адам жаратылышка кам көрүш керек экенин билет («Эл таштандыларды тазалайт, бак отургузушат»). ● Курчап турган дүйнөнү жакшыртуунун бир нече жолдорун атай алат (таштандыны тазалоо, бактарды сындырбоо, канаттууларды багуу). ● Келечек адамдардын иш-аракетинен көз каранды экенин түшүнөт («кам көрсөң, көркүнө чыгат»). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй экологиялык иш-аракеттерди өз алдынча колдонот (таштанды таштабайт, сууну үнөмдөйт, өсүмдүктөргө кам көрөт).

<table>
<tr><td>● Жөнөкөй нерселерди сөз менен түшүндүрө алат: "Таза болушу үчүн жыйноо керек."
● Кылган иштери пайда алып келерин түшүнө баштайт («Мен жардам бердим эле көркүнө чыга түштү»).
Креативдүү деңгээл:
● Оюн ойноодо келечекке болгон камкордукту чагылдырат (“Куурчак дарак отургузду, ал көлөкө берет”).
● "Жардам берүү" үчүн жөнөкөй аракеттерди ойлоп табат (жаныбарларды сугарууну, тазалоону, тоюттандырууну сунуштайт).
● Демилге көтөрөт: тартип тууралуу башкаларга эскертет («таштанды таштабаш керек»).</td><td>● Ишмердүүлүктүн маанисин түшүндүрөт («гүлдү сугарбасаң, куурайт, ал эми сугарсаң - өсөт»).
● Теңтуштарын туура иш кылууга көндүрө алат («тегерек таза болсун үчүн, кел, чогуу тазалайлы»).
Креативдүү деңгээл:
● Келечекке кам көрүүгө багытталган демилгелерди көтөрөт (канаттууларга жем салгыч жасоо, бак отургузуу, ишембилик уюштуруу идеясы).
● Оюн ойноодо же өз чыгармачылык жумуштарында кыялдагы келечекти жаратат («дарактарды көп отургузсак, кооз парк болот»).
● Жаратылышты коргоо боюнча биргелешкен иш-чараларда лидерликти көрсөтөт.
● Өз иш-аракеттерин узак мөөнөттүү натыйжа менен байланыштыра баштайт («эгер сууну үнөмдөсөк, ал барына жетет»).</td></tr>
<tr><td colspan="2" align="center">Функционалдык сабаттуулук</td></tr>
<tr><td colspan="2">Индикатор: Курчап турган нерселерге/ объекттерге кызыгуу көрсөтүү жана алар менен активдүү өз ара аракеттенүү</td></tr>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл
● Чоңдордун көрсөтмөлөрүнө жооп берет, нерселерди көрсөткөндө же алар жөнүндө айтканда карайт/угат.
● Жөнөкөй нускамаларды аткарат, көрсөтүлгөн аракеттерди кайталайт жана буюмдарды өз максатына ылайык колдонот.
Продуктивдүү деңгээл
●Жаңы/өзгөчө объекттерди өз алдынча байкап, суроолорду берет: "Бул эмне?", "Бул кандай иштейт?"
● Объекттердин касиеттерин активдүү изилдейт (карайт, кармайт, ажыратат) жана натыйжага жетүү үчүн алар менен эксперимент жасайт.
● Бир буюмду бир нече жол менен колдоно алат.
● Белгилүү бир натыйжага жетүү үчүн объекттерди кураштырат (мисалы, схема боюнча чогултуу).
Креативдүү деңгээл
● Белгилүү бир тармактарга терең, туруктуу кызыгуу көрсөтөт, гипотеза түзөт жана адаттан тышкаркы байланыштарды издейт.
● Колдо бар каражаттардан жаңы объекттерди/конструкцияларды түзөт жана бар объекттерди өзгөртөт.</td><td>Репродуктивдүү деңгээл
● Чоң адам көрсөткөн жаңы объекттерге/буюмдарга көңүл бурат жана алар жөнүндө окуяларды көңүл коюп угат.
● Майда-чүйдөсүнө чейин көңүл бурууну талап кылган жөнөкөй тапшырмаларды аткарат, буюмдарды өз максатына ылайык колдонот (эгер тартиби көрсөтүлсө), чоң адамдын аракеттерин кайталайт жана кыймылдарды туурап, жөнөкөй ролдук оюндарга катышат.
Продуктивдүү деңгээл
● Жаңы объекттерге/кубулуштарга өз алдынча кызыгуу көрсөтөт, тактоочу суроолорду берет («Кантип?», «Эмне үчүн?»), кошумча маалымат издейт.
● Ар кандай кыймыл-аракеттер аркылуу объекттердин касиеттерин өз алдынча изилдейт жана жөнөкөй эксперименттерди жүргүзөт.
● Бир объектти колдонуунун түздөн-түз максатынан бөлөк дагы аны колдонуунун бир нече жолун табат.
● Орточо татаалдыктагы курулуш топтомдорун же пазлдарды максаттуу чогултат.
Креативдүү деңгээл
●Жөнөкөй буюмдардан өзгөчө мүмкүнчүлүктөрдү көрөт (мисалы, машинаны жасаш үчүн капкакты дөңгөлөк катары колдонуп, кутуну машинанын корпусу кылып коёт).</td></tr>
</table>

● Жаңы тапшырмалар үчүн тааныш объекттерди колдонуунун оригиналдуу жолдорун табат. ● Тапкычтыгын көрсөтүп өз алдынча "эксперименттерди" өткөрөт, алган билимдерин маселелерди чечүү үчүн колдонот.	● Ар кандай материалдарды айкалыштырып, уникалдуу буюмдарды жана оюндарды чогултат, оюнчуктун жаңыча иштеши үчүн аны жакшыртат (мисалы, машинаны “учуруш” үчүн ага канат ойлоп табат). ● Маселени чечүү же жаңы бир нерсени жаратуу үчүн тааныш буюмдарды колдонуунун жаңы ыкмаларын табат (мисалы, өйдө жакта турган нерсеге жетиш үчүн кутуну тепкич катары колдонот же кутулардан "сеп" курат). ● Өз алдынча «изилдөөлөрүн» пландап жүргүзөт: шарттарды өзгөртүп, эмне болуп жатканын кунт коюп байкайт. Андан кийин натыйжаларын талдап, эмнеге мындай болгонун же аны кантип колдонсо болорун түшүнөт. ● Зиректик жана тапкычтыкты көрсөтүп, билген нерселерин күнүмдүк жашоодогу ар түрдүү маселелерди чечүүгө колдонот (мисалы, өзгөчө деталдарды колдонуп, сынган оюнчукту оңдоп коёт). ● Өзүнүн ийгиликтүү табылгаларын бир оюндан же кырдаалдан таптакыр жаңы оюнга же кырдаалга колдонот жана жаңы, өзгөчө ойлорду ойлоп табат.
Индикатор: Иш-аракетти тандоо жана өз алдынча ишке ашыруу, пландалган иштерди жүзөгө ашыруу, процесстен жана натыйжадан ырахат алуу	
Репродуктивдүү деңгээл ● Сунушталган 2 варианттын ичинен тандап, чоңдордун өтүнүчү боюнча тааныш аракеттерди аткарат (мисалы, эгер суранса, калемди алат). ● Чоңдор жанында болуп, жетектеп же дайыма эстетип турганда жөнөкөй тапшырмаларды же оюндарды аткарат. ● Күнүмдүк тааныш иш-аракеттерди минималдуу кийлигишүү менен бүтүрө алат (мисалы, бир оюнчукту алып коёт). ● Чоңдордун жардамы менен жасалган жыйынтыкты көргөндө, же оюн процесси жагымдуу болуп, кыйынчылык жаратпаса кубанат. **Продуктивдүү деңгээл** ● Ишти же оюнду демилгелейт жана тандайт, тааныш аракеттерди эскертпей эле аткара баштайт (мисалы, китепти алып "окуйт"). ● Тапшырмаларды 5-10 мүнөттүн ичинде бүтүрөт жана өз алдынча аткарат, көңүл бөлөт, 2-3 кадамдан турган жөнөкөй аракеттерди чоң адамдын катышуусу жок аткарат (мисалы, 3-4 пазлдын бөлүкчөлөрүн өз алдынча чогултат).	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Сунушталган 3-4 иш вариантынын ичинен тандап (мисалы, "Эмне кылуу керек: сүрөт тартуубу, чаптообу же окуубу?"), чоң адамдын өтүнүчү же так көрсөтмөсү боюнча аракеттерди жасай баштайт. ● Эгер чоң адам жакын жерде болсо жана процессти көзөмөлдөсө же дайыма эскертип/жардам берип турса, жөнөкөй, кыска тапшырмаларды улантат жана аткарат. ● Күнүмдүк тааныш иштерди аткаруу үчүн минималдуу жардам талап кылат (мисалы, кийинүү, оюнчуктарды жыйноо). ● Эгерде иш кызыктуу жана жөнөкөй болсо, даяр натыйжаны көрүп кубанат, өзгөчө чоңдор жардам берсе же мактаса, процесстен ырахат алат. **Продуктивдүү деңгээл.** ● Көнүгүүлөрдү тандап, эскертүүсү жок эле жаңы оюндарды баштайт (мисалы, "Мен чоң мунара кургум келет" же "Кел, дүкөн ойнойлу"), тандоосун түшүндүрөт. ● Чоңдор жанында болбосо да, өз алдынча тапшырмаларды аткарат, пландаган нерсеге жетүү үчүн иш-аракеттердин ырааттуулугун

● Өз аракеттериндеги каталарды оңдоого аракет кылат (мисалы, туура эмес коюлган кубикти туура кылып коёт). ● Тапшырманы аткаруу же оюн ойноо процессинен ырахат алат, көңүлүн топтоп, натыйжага сыймыктанып, аны сүйүнүү менен көрсөтөт. Ырахат алуу үчүн аракеттерди кайталай алат. **Креативдүү деңгээл.** ● Оюндар же кол өнөрчүлүк боюнча өздөрүнүн адаттан тышкары идеяларын түзөт (мисалы, "Жаздыктардан жаныбар үчүн үй курабыз!"). Оюн үчүн бурч таап, керектүү оюнчуктарды чогултуп, көп баскычтуу иш-аракеттерди өздөрү тандап, оюнду баштайт. ● Тандалган ишке 10-15 мүнөткө өз алдынча көңүл бурат жана идеясынын үстүндө шыктануу менен иштейт. Кичинекей кыйынчылыктар болсо да, ар кандай ыкмаларды сынап же альтернативдүү чечимдерди табуу менен (мисалы, керектүү түстөгү карандаш жок болсо, ошого окшош карандашты алат) баштаган ишин аягына чейин чыгарат. ● Өз идеяларын ишке ашыруу үчүн буюмдарды башка максатта колдонот (мисалы, кутуну керебет катары). ● Керектүү нерселердин бардыгын чогултуу жана негизги ишке кайтып келүү үчүн иш-аракеттердин ар кандай түрлөрүнө өтө алат. ● Өзүнүн иштөө процессинен терең канааттануу алып, ага толугу менен сүңгүп, оригиналдуу натыйжага кубанат жана сыймыктануу сезимин ачык билдирет да, аны активдүү көрсөтөт. ● Жетишкендиктерин көрүп, өзүн мактай алат. Мындан да чоң ийгиликке жетүү үчүн пландагандарын кайталоого же аны жакшыртууга жана жаңы ийгилик жаратууга умтулат.	(мисалы, адегенде фон, андан кийин деталдарды) пландаштырат. ● Орточо кыйынчылыктагы тапшырмаларды (15-20 мүнөт) өз алдынча бүтүрөт, кыйынчылык пайда болсо аны чечүү жолдорун издейт (мисалы, мунара кулап кетсе курулушту өзгөртөт). ● Кичинекей кыйынчылыктарга карабастан, процесстен ырахат алат. Даяр натыйжасы менен сыймыктанат, аны көрсөтө алат жана эмнеге жетишкенин , эмнени аткарбай калганын өзү баалайт, жакшыртууга умтулат. **Креативдүү деңгээл.** ● Татаал, оригиналдуу долбоорлорду ойлоп табат (мисалы, эрежелери бар жаңы оюн же учуучу унаа). ● Долбоордун үстүндө узак убакыт иштеп, процессти жана керектүү материалдарды өз алдынча уюштурат. ● Кыйынчылыктарга туш болгондо креативдүү чечимдерди таап, өз алдынча деталдуу иш планын иштеп чыгат, материалдарды тандоо жана ийкемдүү түрдө өзгөртөт. ● Шыктанып, олуттуу тоскоолдуктарга карабай долбоорлорду аягына чыгарат. ● Оригиналдуу натыйжага жетүү үчүн тааныш материалдарды колдонуунун жаңы, адаттан тышкары жолдорун ойлоп табат жана ишке ашырат (мисалы, жөнөкөй кутулардан жана таякчалардан татаал механизмди жасайт). ● Жаратуу жана эксперимент процессине терең кызыгууну көрсөтөт. ● Өзүнүн "ойлоп табуусунан" канааттануу сезимин алып, өз тажрыйбасын жана натыйжаларын башкалар менен бөлүшүп, аларды шыктандырат. ● Ошондой эле процессти жана натыйжаны өз алдынча талдап, өз идеясын андан ары өркүндөтүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү табат.
Индикатор: Бизди курчап турган дүйнөнү билүүгө кызыгуу	
Репродуктивдүү деңгээл ● Чоңдор көрсөткөн нерселерге же кубулуштарга көңүл бурат (мисалы, "Бул кушту кара!") жана чоң адамдын көз карашын же жаңсоосун карап, алар жөнүндө аңгемелерди угат. ● Тааныш объектилерди билген жол менен башкарат (мисалы, унааны жылдырат) жана чоңдор көрсөткөн жөнөкөй аракеттерди кайталайт (мисалы, үлгү боюнча мунара курат).	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Чоңдор көрсөткөндө же жаңы нерселерди атаганда, аларга көңүл бурат. ● Чоңдордун дүйнөнүн түзүлүшүн түшүндүрүп жатканын угат жана маалымат кызыктуу берилсе кызыгат (мисалы, оюн же түстүү сүрөттөр аркылуу). ● Объекттерди изилдөө үчүн жөнөкөй нускамаларды аткарат (мисалы, "курулуш топтомун бөл", "карма") жана объекттердин касиеттерин изилдөө үчүн көрсөтүлгөн

● Жаңы объектти карап чыгат, бирок чоңдордун уруксатысыз же колдоосусуз аны кармагандан тартынышы же коркушу мүмкүн. **Продуктивдүү деңгээл** ● Суроолорду берет, жаңы нерселерди байкайт жана жигердүү жөнөкөй суроолордон берет (мисалы, "Бул эмне?", "Эмне үчүн?"), байкоо аркылуу маалымат издейт (коңуздарды карайт, машинанын үнүн тыңшайт). ● Объекттердин касиеттерин жана функцияларын түшүнүү үчүн алар менен максаттуу түрдө өз ара аракеттенет (мисалы, такылдатат, ачууга аракет кылат, сууну куюштурат). ● Өзүнүн иш-аракетинин натыйжасын көрүү үчүн буюмдар менен эксперимент жасайт. ● Буюмдарды өз максаты боюнча колдонот, бирок башка варианттарды да байкап көрөт, ошондой эле оюндагы чоңдордун аракеттерин туурайт (мисалы, "тамак даярдайт", "дарылайт"). **Креативдүү деңгээл** ● Бир нерсе кантип жана эмне үчүн болуп жатканын түшүнүү үчүн жөнөкөй "эмне үчүн-суроолорду" берет (мисалы, "Кар эмне үчүн эрийт?"). ● Объекттерди же кубулуштарды өз алдынча изилдей баштайт (мисалы, көлмөдө эмне калкып жатканын көрүү үчүн көлмөгө жакын барат). ● Жаңы тажрыйбаларды учурдагы билимдер менен байланыштырат (мисалы, "Бул ит китептеги итке окшош!"). ● Шарттарды өзгөртүү жана натыйжаларга байкоо жүргүзүү аркылуу өздөрүнүн жөнөкөй "эксперименттерин" (мисалы, ар кандай нерселерди сууга ыргытат) өткөрүшөт. ● Оюн же жөнөкөй тапшырмалар үчүн тааныш буюмдарды колдонуунун адаттан тышкаркы жолдорун ойлоп табат (мисалы, кашыкты күрөк, отургучтарды "үй" катары колдонот). ● Алган билимин оюн ойногондо жаңы нерсе түзүү үчүн колдонот (мисалы, унаалар үчүн татаал жол курат). ● Жооп таба албаса же көйгөйдү дароо чече албаса да, өжөрлүгүн көрсөтөт.	аракеттерди кайталайт (мисалы, суу кайда агаарын билүү үчүн сууну куят). ● Чоңдор нерселерди кантип колдонууну сунуштаса жана көрсөтсө, жөнөкөй байкоо куралдарын (мисалы, чоңойтуучу айнекти) колдоно алат. ● Чоңдор көңүлүн балага буруп турса гана кыска убакытка объектти изилдөөгө көңүл бурат. **Продуктивдүү деңгээл** ● Айланадагы адаттан тышкаркы нерселерди байкап, "Кантип?", "Эмне үчүн?", "Кандай максатта?" деген суроолорду берет (мисалы, "Самолёттор эмне үчүн учат?"). ● Маалымат издөөдө демилге көтөрөт, кызыккан тема боюнча китептерди окууну же видео көрүүнү суранат (мисалы, космос жөнүндө). ● Объекттерди өз алдынча жана максаттуу изилдейт, алардын кандайча иштерин түшүнүү үчүн аларды курамдап чыгат (мисалы, оюнчукту бөлүктөргө ажыратат). ● Шарттарды өзгөртүү менен натыйжага байкоо жүргүзүп, жөнөкөй эксперименттерди жүргүзөт (мисалы, реакцияны көрүү үчүн суюктуктарды аралаштырат). ● Алынган маалыматты жалпылап, объекттердин же кубулуштардын түзүлүшү жөнүндө жөнөкөй тыянактарды чыгарат (мисалы, "Бардык оор нерселер чөгөт"). ● Билимин кеңейтүү үчүн ар кандай маалымат булактарын (китептерди, чоңдордун жардамы менен интернетти, өздөрүнүн байкоолорун) колдонот. **Креативдүү деңгээл** ● Татаал темаларга кызыгууну көрсөтөт жана ар кандай булактардан алынган карама-каршылыктарды талдап, өз алдынча маалымат издейт. ● Жооп алуу үчүн өз "долбоорлорун" же "изилдөөлөрдү" пландаштырат, түзөт (мисалы, жанар тоонун моделин курат). ● Маалымат алуунун же объекттерди изилдөөнүн адаттан тышкары жолдорун табат (мисалы, жабык кутучаны кантип кароо керектигин ойлоп табат). ● Өзүнүн изилдөөсү үчүн объекттерди бириктирүү же өзгөртүү менен жаңы куралдарды түзөт (мисалы, курт-кумурскаларды кармоо үчүн капас жасайт). ● Жашоодогу же оюндагы белгисиз маселелерди чечүү үчүн алган билимин жана көндүмдөрүн ойлоп табуучулук менен колдонот.

	● Бул билимдерге кантип жеткенин түшүндүрүп, башкалар менен өзүнүн “ачылыштарын” жана корутундуларын активдүү бөлүшөт.
Индикатор: Гендердик стереотиптерге карабастан, активдүү болуу, импровизациялоо жана ар кандай иш-аракеттердин түрлөрүндө эксперимент жүргүзүү	
Репродуктивдүү деңгээл ● Сунушталган оюндарга жана иш-аракеттерге катышат, чоңдордун жөнөкөй аракеттерин кайталайт жана топтук оюндарда сюжетке карайт. ● Чоңдор көргөзсө, оюнчуктарды өз максатына ылайык колдонот (мисалы, куурчакты тамактандырат) жана чоңдордон көргөн күнүмдүк аракеттерди кайталайт (мисалы, "тамак жасайт"). ● Жаңы буюмдарды берсе, карап чыгат, бирок аларды дайыма эле өз алдынча изилдебейт. ● Кызыкчылыктарына жараша колдо болгон бардык оюнчуктар (машиналар, куурчактар) менен ойнойт. **Продуктивдүү деңгээл** ● Оюндарды жана иш-аракеттерди тандайт, жөнөкөй оюндарды сунуштайт («Кел, гараж курабыз!») жана башкаларды чогуу ойноого чакырат. ● Буюмдарды стандарттуу эмес ыкмалар менен колдонот (мисалы, кубикти телефон катары колдонот) жана “ А эгер мындай болсочу?” деген суроону колдонуп, материалдар менен өз ара аракеттенүүнүн ар кандай жолдорун (боёкторду аралаштыруу сыяктуу) сынап көрөт. ● Жаңы элементтерди кошуу менен тааныш оюндардын эрежелерин өзгөртөт жана стереотиптерге байланбастан оюн ролдорун эркин тандайт. ● Ар кандай иш-чараларга (куруу, сүрөт тартуу, спорт) активдүү катышып, ага кызыктуу оюнчуктарды өз алдынча тандайт. **Креативдүү деңгээл** ● Ар кандай идеяларды жана материалдарды айкалыштыруу аркылуу татаал оюн сюжеттерин же долбоорлорун ойлоп табат жана аларды ишке ашырууда өжөрлүгүн көрсөтүп, башкалар үчүн "идеянын генератору" болуп саналат. ● Оюндардын жаңы эрежелерин түзөт, материалдар менен максаттуу эксперимент жүргүзөт, алар үчүн жаңы колдонууну ойлоп табат жана адаттан тышкаркы функциялары бар импровизацияланган каражаттардан татаал курулуштарды курат.	**Репродуктивдүү деңгээл.** ● Чоңдор же теңтуштары сунуштаган жаңы оюндарга жана иш-чараларга кошулат жана буга чейин жүрүп жаткан оюнга катышуу каалоосун билдириши мүмкүн. ● Башкалар көрсөткөн жөнөкөй аракеттерди кайталайт (мисалы, схема боюнча учакты курат), объектилерди өз максатына ылайык колдонот, бирок сунуш кылынса, башка ыкмаларды сынап көрүүгө даяр. ● Алган билимдерин тааныш жагдайларда колдонот. ● Эгерде чоңдор колдосо, гендердик стереотиптерге карабастан, ар кандай иш-чараларга катышат. Сырттан кысым болбосо, оюнчуктарды өз кызыкчылыктарына карап тандайт. **Продуктивдүү деңгээл** ● Ар кандай оюндарды өз алдынча тандап, демилгелейт, жаңы идеяларды активдүү сунуштайт, башкаларды тартат жана күч-аракетти талап кылса дагы (мисалы, эки дөңгөлөктүү велосипед тебүүнү үйрөнгүсү келсе) жаңы көндүмдөрдү үйрөнүүдө демилгени колго алат. ● Тааныш оюндар үчүн жаңы эрежелерди же сценарийлерди ойлоп табат, алардын касиеттерин түшүнүү үчүн материалдар менен эксперимент жасайт (мисалы, боёкторду аралаштырат) жана бир буюмду колдонуунун бир нече стандарттуу эмес жолдорун табат. ● Ар кандай ыкмаларды колдонуп, оюн же иш учурунда көйгөйлөрдү чечүү жолдорун издейт. ●Гендердик стереотиптерди эмес, жеке каалоосуна ылайык ар кандай иш-аракеттердин түрлөрүн жана оюнчуктарды эркин тандап, салттуу түрдө карама-каршы жыныска таандык иш-чараларга катышат. **Креативдүү денгээл.** ● Иш-аракеттин ар кандай түрлөрүн жана материалдарды бириктирип, көп баскычтуу долбоорлорду иштеп чыгып, аны ишке ашырат, оюндар же долбоорлор үчүн оригиналдуу идеяларды түзөт. ● Ар кандай элементтерди айкалыштырган оюндар үчүн таптакыр жаңы эрежелерди же сюжеттерди түзүп, уникалдуу натыйжа алуу үчүн материалдар менен өзүнүн "эксперименттерин"

● Жаңы пайда болгон гендердик стереотиптерге таптакыр көңүл бурбай, ар кандай иштин түрлөрүн, оюнчуктарды жана ролдорду эркин жана ишенимдүү тандайт. Башкаларга тандоосун түшүндүрө алат (мисалы, "Кыздар да футбол ойной алат!"). ● Аралаш гендердик ролдор менен оюндарды жана ошол оюндарга жашоонун ар кандай чөйрөлөрүнүн ар түрдүү элементтерин жынысына бөлбөстөн активдүү камтыйт (мисалы, ашкана жана унаа тейлөөсүн бир оюнга айкалыштырат).	өткөрүп жана стандарттуу эмес тапшырмалар үчүн буюмдарды колдонуунун оригиналдуу жолдорун табат. ● Кадимки материалдарды уникалдуу жана функционалдык нерсеге айландырат. ● Жынысы кандай болбосун, жигердүү жана ишенимдүү түрдө каалаган ишти тандайт.
Индикатор: Гендердик чектөөлөрсүз билим алууга болгон алгачкы негиздердин болушу (жөнөкөй математикалык түшүнүктөр, окууга кызыгуу, грамматикалык жактан туура сүйлөө).	
Репродуктивдүү деңгээл ● Чоңдордун жардамы менен 3–5ке чейин санайт, «бир» жана «көп» түшүнүктөрүн айырмалайт, 1–3 негизги түстү атайт, жөнөкөй сүйлөмдөрдү (2–3 сөздөн турган) колдонот жана бир кадамдуу көрсөтмөлөрдү аткарат. ● Чоңдордун окуганын кызыгуу менен угат, сүрөттөрдү карайт жана барактарды ачып, окууга окшош аракеттерди жасайт. ● Каалаган окуу оюндарына катышат жана жыныска байланышкан стереотиптик тапшырмалардан баш тартпайт. **Продуктивдүү деңгээл** ● 5–7ге чейин буюмдарды санайт, топторду саны боюнча салыштырат, 3–4 геометриялык фигураны айырмалайт жана мейкиндикте багыт ала алат (жогору/төмөн). ● Китептерге туруктуу кызыгуусун көрсөтөт, сүрөттөр боюнча суроо берет, 5–10 тамганы билет жана тааныш сөздөрдү «окууга» аракет кылат. ● Жөнөкөй, бирок кеңейтилген сүйлөмдөрдү түзөт, суроолорду берет («Кайда?», «Ким?»), окуяларды сүрөттөп айтып берет жана эки кадамдуу көрсөтмөлөрдү аткарат. ● Өзүнүн кызыгуусуна жараша каалаган өнүктүрүүчү оюнчуктарды жана материалдарды эркин тандайт, тапшырмалардын жыныстык таандыктыгына карабастан бирдей ынтызарлыгын көрсөтөт. **Креативдүү деңгээл** ● Өз алдынча эсепке байланышкан оюндарды баштайт, жөнөкөй «маселелерди» ойлоп табат, бир нече белгилери боюнча буюмдарды салыштырат жана классификациялайт,	**Репродуктивдүү деңгээл** ● 10го чейин санайт, негизги геометриялык фигураларды айырмалай алат. ● Чоңдордун жардамы менен буюмдардын топторун саны боюнча салыштырат жана 1ден 10го чейинки сандарды билет. ● Чоңдордун окуганын угат, айрым тамгаларды билет жана кыска ырларды жаттап айтып берет. ● Үлгү боюнча жөнөкөй сүйлөмдөрдү түзөт, негизги сөз түркүмдөрүн туура колдонот жана грамматикалык жактан туура сүйлөмдөрдү кайталап алат. ● Жөнөкөй эки кадамдуу көрсөтмөлөрдү түшүнүп, аткара алат. ● Каалаган өнүктүрүүчү оюндарга жынысына карабастан катышат жана өз жынысына “жат эмес” болуп көрүнгөн тапшырмалардан баш тартпайт. **Продуктивдүү деңгээл** ● 20га чейин жана андан көп санашат, жөнөкөй арифметикалык аракеттерди аткарат, предметтерди 2–3 белгиси боюнча классификациялайт жана мейкиндикте туура багыт ала алат. ● Күнүмдүк сүйлөөдө математикалык түшүнүктөрдү колдонот. ● Китептерге туруктуу кызыгуусун көрсөтөт, өз алдынча муундап окууга аракет кылат, мазмуну боюнча суроолорду берет жана жөнөкөй окуяларды кайра айтып бере алат. ● Татаалыраак сүйлөмдөрдү түзөт жана өз каталсын өзү оңдойт. ● Өз каалоосу боюнча өнүктүрүүчү материалдарды же тапшырмаларды эркин тандайт, талкууларга катышат жана ар кандай билим тармактарына бирдей кызыгуу менен

математикалык түшүнүктөрдү оюнда колдонот. ● Сүрөттөр боюнча «окуйт», окуяларды ойлоп табат, китептер боюнча талкууларды баштайт, өз окуяларын түзөт жана «тамгаларды» тартууга аракет кылып, жазуу процессине кызыгуусун көрсөтөт. ● Себеп–натыйжа байланыштары бар татаал сүйлөмдөрдү түзөт, сөз түркүмдөрүн ар түрдүү колдонуп, ырларды ойлоп чыгарат жана окуяларды ирeттүү сүрөттөп, маанилүү диалог жүргүзөт. ● Өзүнүн жынысына көз каранды болбогон кызыгууларын көрсөтүп, өнүктүрүүчү материалдарды активдүү жана аң-сезимдүү тандайт. ● Эгер кимдир- бирөө ага жыныстык-стереотиптик иш-аракетти таңууласа, өз оюн ачык билдире алат жана оюндарда жыныска байланышы жок ар түрдүү ролдорду колдонот.	мамиле кылат, жыныстык стереотиптерге көңүл бурбайт. **Креативдүү деңгээл** ● Өз алдынча «маселелерди» ойлоп табат жана чыгарат, табышмактарды чечүүнүн башкача жолдорун таап, өзүнүн классификация системаларын түзөт. ● Сүрөттөр боюнча «тарыхтарды окуп», сюжет ойлоп табат, китептердин мазмунуна сынчыл көз караш менен карап, өзүнүн окуяларын, жомокторун же ырларын жаратат. ● Пикирин далилдөө үчүн татаал грамматикалык түзүлүштөрдү колдонот. ● Логикалык ой жүгүртүп, каалаган тема боюнча маектеше алат жана билген тамгалары аркылуу сөздөрдү жазууга аракет кылат. ● Стандарттуу эмес, стереотиптерден тышкаркы материалдарды аң-сезимдүү жана активдүү түрдө тандайт.
Индикатор: Көйгөйдү чечүүдө ар кандай жолдорду колдонуу	
Репродуктивдүү деңгээл ● Көйгөйдү башкалар көрсөтсө байкайт, нааразычылыгын билдирет, чоңдордон же башка баладан жардам сурайт. ● Чоңдор сунуштаган чечимди кабыл алып, аны аткарышат. ● Чоңдор башка жолду көрсөткөнгө чейин бир эле аракетти кайталай берет. ● Өзү эң туура деген бир эле аракетти колдоно берет. ● Даяр натыйжага ыраазы болот, бирок өзүнүн кошкон салымын дайыма эле түшүнө бербейт. **Продуктивдүү деңгээл** ● Оюндагы кыйынчылыктарды байкайт (мисалы, "Мен аны ача албайм!"). ● Көйгөй эмнеде экенин көрсөтүп же айта алат. ● Бир эле маселени чечүү үчүн бир нече тааныш ыкмаларды колдонуп көрөт (мисалы, түртөт, анан тартат). ● Туура келбесе аракеттерин өзгөртөт. ● Окшош маселелерди чечүү үчүн мурда чоңдордон көргөн иш-аракеттерди тууратанга аракет кылат. ● Тандалган чечимди ийгиликтүү колдонот жана маселени өз алдынча аягына чыгарат. ● Оор кырдаалдан чыгуунун жолун өзү тапканда сыймыктанат жана муну кантип	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Башкалар көрсөтпөсө да, көйгөйдү байкайт, нааразычылыгын билдирет жана чоңдордон жардам сурайт. ● Чоңдор сунуштаган чечимдерди кабыл алат жана ушул сыяктуу көйгөйлөрдү чечүү үчүн көрсөтүлгөн аракеттерди кайталайт. ● Эң айкын чечимди колдонот, чоңдор көйгөйдү чечүүгө жардам бергенде кубанат. **Продуктивдүү деңгээл** ● Оюндагы кыйынчылыктарга көңүл бурат (мисалы, "Бул бөлүк туура келбейт") жана көйгөйдү сөз менен түшүндүрө алат. ● Мурунку тажрыйбаны колдонуп, биринчи чечим иштебесе, башка дагы бир нече чечимдерди колдонуп көрөт. ● Эгерде алар натыйжа алып келбесе, өз аракеттерин өзгөртөт. ● Тандалган чечимди ийгиликтүү колдонот, өз алдынча тапшырманы аягына чейин жеткирет жана аны кантип ишке ашырганын түшүндүрө алат. ● Кайсы ыкма эң натыйжалуу болгонуна баа бере алат. **Креативдүү деңгээл** ● Ачык эмес көйгөйлөрдү алар пайда боло электе эле өз алдынча аныктап, алардын негизги аспектилерин талдайт.

жасаганын (сөзү же жаңсоо менен) түшүндүрө алышат. **Креативдүү деңгээл** ● Айкын эмес көйгөйлөрдү аныктап, жөнөкөй кыйынчылыктарды алдын ала көрө алат жана аларды айланып өтүүгө аракет кылат. ● Буюмдарды максатына ылайык эмес (мисалы, кутуну бир нерсе койгуч катары) колдонуп, өз алдынча, стандарттуу эмес чечимдерди ойлоп табат. ● Маселени чечүү үчүн бир нече варианттарды түзүп, эң ылайыктуусун тандайт. ● Жаңы ыкмаларды сынап көрүүдөн жана көйгөйлөрдү чечүүдөгү тажрыйбасын бир кырдаалдан экинчисине өткөрүүдөн коркпойт. ● Анын ою боюнча, жардам бере турган белгилүү бир объектилерди же куралдарды активдүү изденет. ● Бир нече аракеттерди талап кылса да, тандалган чыгармачыл чечимди өз алдынча ишке ашырат. ● Өздөрүнүн “ачылышына” ыраазы болушат, аны активдүү көрсөтүп, бул чечим эмне үчүн ийгиликтүү болгонун түшүндүрө алышат.	● Буюмдарды максатына ылайык эмес колдонуу менен өзүнүн оригиналдуу чечимдерин ойлоп табат жана бир көйгөйгө бир нече сапаттуу ар түрдүү ыкмаларды сунуштайт. ● Процесстин натыйжасыздыгын көрсө, стратегияны өзгөртөт, көйгөйлөрдү чечүү тажрыйбасын бир чөйрөдөн экинчи чөйрөгө өткөрөт, аларды айланып өтүүнү алдын ала пландаштырат. ● Чечим процессин талдап, келечектеги жагдайлар үчүн тыянак чыгарат жана башкаларга өзүнүн стандарттуу эмес чечиминин логикасын түшүндүрө алат.
Индикатор: Коомдук тажрыйбага, анын ичинде жеке тажрыйбага таянуу менен ишмердүүлүктүн ар кандай чөйрөлөрүндөгү жана түрлөрүндөгү көйгөйлөрдү өз алдынча чече билүү жөндөмдүүлүгү	
Репродуктивдүү деңгээл ● Көйгөйдү башкалар көрсөткөндө байкап, нааразычылыгын билдирет (ыйлайт, ыйламыш болот) жана чоңдордон же башка баладан жардам сурайт. ● Чоңдордун белгилүү бир көйгөйдү чечүү үчүн көрсөткөн аракеттерин кайталап, күнүмдүк кырдаалдарда тааныш аракеттерди жасайт (мисалы, бут кийимди кийүүгө аракет кылат). ● Көйгөй чечилгенде сүйүнөт, бирок муну дайыма эле өзүнүн аракети менен байланыштырбайт. **Продуктивдүү деңгээл** ● Кыйынчылыктарга көңүл бурат (мисалы, “Топ кетип калды!”) жана көйгөйдү сөз же жаңсоо менен түшүндүрө алат. ● Көйгөйдү чечүү үчүн мурда үйрөнгөн иш-аракеттерин өз алдынча колдонууга аракет кылат жана тааныш аракеттерди жаңы кырдаалдарга ылайыкташтырат.	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Көйгөйдү башкалар көрсөткөндө байкайт, кыйынчылыкты билдирип, чоңдордон же теңтуштарынан жардам сурайт. ● Тааныш көйгөйлөрдү чечүүдө чоңдор көрсөткөн иш-аракеттерди кайталайт, үйрөнгөн жүрүм-турум эрежелерин стандарттуу кырдаалдарда мурда үйрөнгөн жүрүм-турум эрежелерин колдонот. ● Акыркы, конкреттүү тажрыйбага таянат (мисалы, кечээ отургучка буту менен турган, бүгүн да ошондой кылат). ● Чоң адамдын жардамы же түздөн-түз сунушу менен көйгөйдү чечет. **Продуктивдүү деңгээл** ● Кыйынчылыктарды байкап (мисалы, "китеп жыртылган"), аны сөз менен түшүндүрүп бере алат. ● Окшош көйгөйлөрдү чечүү үчүн мурда үйрөнгөн көндүмдөрдү жигердүү колдонот, чоң адамдарда байкалган социалдык

<table>
<tr>
<td>● Биринчи колдонгон ыкмасы иштебесе, бир нече тааныш ыкмаларды колдонуп көрөт.
● Тааныш маселелерди өз алдынча же минималдуу жардам менен ийгиликтүү чечет, натыйжасын көрсөтүп, жетишкендиктери менен сыймыктанат.
Креативдүү деңгээл
● Айкын эмес көйгөйлөрдү өзү аныктап, алардын иш-аракеттеринин жөнөкөй кесепеттерин алдын ала көрө алат.
● Буюмдарды максатына ылайык эмес колдонуп (мисалы, китепти бир нерсе койгуч катары), жөнөкөй, бирок оригиналдуу чечимдерди ойлоп табат.
● Көйгөйдү чечүү үчүн ар кандай аракеттерди же буюмдарды бириктирет.
● Өз алдынча эксперимент жасап, ар кандай варианттарды сынап көрөт жана көйгөйдү чечүү тажрыйбасын бир кырдаалдан экинчисине өткөрөт.
● Тапкычтыгын көрсөтүп, жаңы көйгөйлөрдү ийгиликтүү чечет.
● Көйгөйдү түшүнүп, аны кандайча чечкендигин түшүндүрө алат.Өзүнүн «ачылыштары» менен сыймыктанат.</td>
<td>тажрыйбаларды ыңгайлаштырат жана биринчи ыкма иштебесе, бир нече белгилүү ыкмаларды колдонуп көрөт.
● Керектүү маалыматты же ресурстарды издейт.
Креативдүү деңгээл
● Тааныш көйгөйлөрдү өз алдынча ийгиликтүү чечет жана жетишкендиктери менен сыймыктанат, кандай кадамдарды жасаганын түшүндүрөт.
● Мүмкүн болгон көйгөйлөр пайда боло электе аларды өз алдынча аныктап, негизги аспектилерин бөлүп көрсөтүү менен аларды талдайт.
● Жаңы көйгөйлөрү үчүн тажрыйбаны чыгармачылык менен айкалыштырат.
● Оригиналдуу ыкмаларды ойлоп табат (мисалы, китепти көпүрө катары колдонот) жана ар кандай ыкмалар менен өз алдынча эксперимент жасайт.
● Бир тармактагы окшоштуктарды башка тармактагы көйгөйлөрдү чечүү үчүн колдонот жана жаңы маалымат булактарын же ыкмаларды активдүү издеп табат.
● Татаал маселелерди чечип, келечекте колдонула турган тыянактарды чыгарат жана башкаларга алардын адаттан тышкаркы чечилиш логикасын түшүндүрө алат.</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2" align="center">Сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүү</td>
</tr>
<tr>
<td colspan="2">Индикатор: Салыштыруу, топторго бириктирүү, буюмдарды белгилүү бир белгилери жана мүнөздөмөлөрү боюнча классификациялоо, ашыкчасын бөлүп көрсөтүү, бөлүктөрдөн бир бүтүндү чогултуу билгичтиги</td>
</tr>
<tr>
<td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Тааныш буюмдарды тааныйт жана атайт, чоң адамдын активдүү жардамы менен бир өзгөчөлүгү (түсү, формасы) боюнча айырмалай алат.
● Буюмдарды топторго туруксуз бириктирет, көп учурда муну аң-сезимдүү белгиге караганда сырткы көрүнүшүнө жараша бөлөт.
● «Артыкча» буюмду ажыратууда кыйналат.
● Бөлүктөрдөн (мисалы, жөнөкөй пазлдан) үлгү жана көрсөтмөлөр менен гана бир бутун нерсе чогултат.
● Иш-аракеттерди, негизинен, тууроо аркылуу жасайт.
Продуктивдүү деңгээл:
● Буюмдарды 1-2 мүнөздөмөсү боюнча салыштырат (чоңураак - кичинерээк, узунураак - кыскараак, тегерек - чарчы).</td>
<td>Репродуктивдүү денгээл:
● Буюмдарды берилген өзгөчөлүгү боюнча салыштырат, бирок жардамга муктаж: "Кайсынысы чоңураак? Кызылы кайда?"
● Окшоштуктун белгилери байкалбаса, топтоштурууда ката кетирет.
Көбүнчө “ашыкча” буюмду кокусунан тандайт, себебин түшүндүрө албайт.
● Үлгү боюнча бөлүктөрдөн (пазлдар, курулуш комплекттери) бир бүтүндү чогултат, бирок аны татаалдантса кыйналат.
● Ой-жүгүртүү операциялары калыптанбаган же туруксуз, кырдаалга жараша иш-аракеттерди жасайт.
Продуктивдүү деңгээл:
● Буюмдарды 2-3 мүнөздөмөсү (формасы, түсү, өлчөмү, максаты) боюнча ишенимдүү салыштырат.
● Берилген критерийлер боюнча буюмдарды классификациялайт жана өз тандоосун түшүндүрөт.</td>
</tr>
</table>

● Тааныш буюмдарды түсү, формасы, өлчөмү боюнча ишенимдүү түрдө топтойт. ● Башкалардан ачык айырмаланып турган болсо, ашыкча буюмду бөлүп көрсөтө баштайт. ● Үлгү аркылуу бир нече бөлүктөрдөн (сүрөттрдн, курулуш комплектиси) бир бүтүн чогулта алат. ● Процессте колдоого муктаж, бирок иш-аракеттерди билүү жана пландаштыруу элементи пайда болот. **Креативдүү деңгээл:** ● буюмдарды ар кандай белгилери боюнча өз алдынча классификациялайт жана топтойт, өзүнүн тандоосун түшүндүрө алат. ● "Ашыкчаны" таап, негиздейт: "Бул – жашылча эмес, а бул – оюнчук." ● Бөлүктөрдөн бүтүн түзүүгө кызыгууну көрсөтөт, импровизациялай алат (стандарттык эмес конструкцияларды, чиймелерди курайт). ● Оюн ишмердүүлүгүндө көндүмдөрдү колдонот: чоңдордун көрсөтмөсү жок сорттойт, курат, топторду түзөт. ● Ой жүгүртүү жана изилдөө каалоосун көрсөтөт: суроолорду берет, бириктирүүнүн ар кандай жолдорун байкап көрөт.	● Логикалык ой жүгүртүүнүн негизинде ашыкча буюмду тандайт: "Баары- жаныбар, ал эми бул - машина." ● Үлгү же жөнөкөй план боюнча бөлүктөрдөн бүтүндү чогулта алат. ● Билимди жаңы кырдаалдарда (оюндарда, тапшырмаларда, күнүмдүк иштерде) колдонот. **Креативдүү деңгээл:** ●Классификация үчүн критерийлеринди белгилейт, буюмдарды татаал же айкалыштырылган мүнөздөмөлөргө ылайык бириктирет же топтойт. ● Ашыкча нерселерди ар кандай көз караштан (маниси, максаты, материалы боюнча) тандап алууну негиздей алат. ● Логикалык операцияларда демилгени жана ийкемдүүлүктү көрсөтөт, топтоонун стандарттуу эмес ыкмаларын сунуштайт. ● Бөлүктөрдөн жаңы бүтүндү жаратып, фантазиясын көрсөтөт (мисалы, конструкциялык комплексти үлгү боюнча эмес, өзүнүн оюндагысы боюнча чогултат). ● Сүйлөө, оюн жана билим берүү иш-чараларында талдоо, куруу, жалпылоо, көндүмдөрүн колдонот.
Индикатор: Өз ара байланышкан коомдук жана жаратылыш кубулуштарында себеп-натыйжа байланыштарын жана мамилелерин түзүү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Айрым көрүнүштөргө реакция кылат, бирок өз алдынча себеп- байланышын билбейт. Чоң адамдардын түшүндүрмөсүн кайталай алат, бирок анын маңызын түшүнбөйт: «Эмнеге нымдуу?» — «Жамгыр жаады» деп эске тутуусу боюнча гана айтып коёт. ● Аракет менен натыйжанынын ортосундагы байланышты түшүнбөй эле, шартка жараша аракет кылат. ● Көп учурда көрүнүштөрдү бири-бирне байланыштырбай эле, жекече кабыл алат. **Продуктивдүү денгээл:** ● Тааныш учурларда себеп менен натыйжаны жөнөкөй түрдө байланыштырып баштайт: «Чыны сынды, анткени кулап кетти», «Ыйлады, себеби ооруп калды». **Креативдүү деңгээл:** ● Себептерге жана натыйжаларга кызыгууну көрсөтөт, суроолорду берет: «Ал эмнеге кетти?», «Эмнеге шамал согуп жатат ?».	**Репродуктивдүү денгээл:** ● Жеке кубулуштарды жана окуяларды (жамгыр, шамал, чыр-чатак, достук) тааныйт, бирок алардын өз ара байланышын дайыма эле түшүнө бербейт. ● Кырдаал түшүнүктүү жана тааныш болсо, бирок түшүндүрмөлөрү жөнөкөй болсо, "Эмне үчүн?" деген суроого жооп бере алат: "Жамгыр жаап жатат, анткени булуттар бар." ● Себеп-натыйжа байланыштары көбүнчө кыйынчылык менен чоң адамдардын жетекчилиги астында түзүлөт. ● Көрүнүштөрдү бөлүп-жарып талдоосуз кабыл алууга жакын. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Кубулуштардын жана натыйжалардын ортосундагы байланышты түшүнөт, окуялардын тизмегин сүрөттөй алат. ● Байкалып жаткан кырдаалдарды талкуулоого катышат, тажрыйбанын негизинде жыйынтык чыгарат. **Креативдүү деңгээл:** ● Көзгө көрүнбөгөн же кечиктирилген кесепеттерди кошкондо, татаал себеп-

● Туура эмес болсо да логикалык структурасы менен окуяларды өз ою менен түшүндүрөт. ● Бир нече бөлүмдөрдөн турган окуяларды өз алдынча тизмектеп сүрөттөй алат: «Алгач жамгыр жаады, анан көлчүктөр пайда болду, анан биз өтүк кийип жүрдүк». ● Сюжеттик оюндарда билгичтигин көрсөтөт: логикалык окуяларды ойлоп табат, каармандардын аракеттерин негиздейт. ● Сөздөр, аракеттер жана байкоолор аркылуу аналитикалык ой жүгүртүүнүн алгачкы белгилерин көрсөтөт.	натыйжа байланыштарын өз алдынча орното алат:"Эгер гүлдү сугарбасаң, ал куурап калат, анан өлүп калышы мүмкүн". ● Кубулуштарды талдоодо демилгени колго алып, суроолорду берип, түшүндүрмөлөрдү сунуштайт. ● Бир кубулуштун бир нече себептери жана натыйжалары болушу мүмкүн экенин түшүнөт. ● Билимди ар кандай кырдаалдарда колдонот: ой жүгүртүүдө, ролдук оюндарда жана окуяларды талкуулоодо. ● Себептерди кайра карап чыгып, альтернативдик тыянактарды чыгара алат, бул логикалык ой жүгүртүү жана байкоо жөндөмдүүлүгүнүн өнүккөндүгүн көрсөтөт.
Индикатор: Жөнөкөй сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүү жөндөмүнө ээ болуу	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Белгилүү иш-аракеттерди жана чечимдерди кайталайт, чоңдорду туураганга басым жасайт. ● Үлгү боюнча иш алып барат, варианттарды сунуштабайт: " Апам ушундай деген", "Мен дайыма ушундай кылам". ● Стандарттуу эмес кырдаалдарда кыйналат, колдоо күтөт. ● Оюн ойноодо буюмдарды өз максаты боюнча гана колдонот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй маселелерди, анын ичинде оюн маселелерин чечүүнүн өз жолдорун сунуштай баштайт. ● Эки вариантты салыштырып, ыңгайлуусун тандап алат, өзүнүн тандоосун түшүндүрөт. ● Сынчыл ой жүгүртүүнүн башталышын көрсөтөт: "Бул туура эмес", "Мындай болбойт". ● Оюндарда буюмдарды окшоштуруу элементтери менен колдонот (кашык – бул телефон, кубик – бул машина). ● Чечимдерди табууга кызыгууну көрсөтөт, суроолорду берет. **Креативдүү деңгээл:** ●Өз алдынча көйгөйлөрдү чечүүнүн же кырдаалдан чыгуунун оригиналдуу жолдорун ойлоп табат. ● Ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгүн көрсөтөт, варианттарды оңой алмаштырат, буюмдарды, аракеттерди, идеяларды айкалыштырат.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● ·Тапшырмаларды үлгү боюнча так аткарат, сунушталган ыкманын чегинен чыкпайт. ● Даяр чечимдерди жактырат, ката кетирүүдөн коркот. ● Суроолорду сейрек берет, жаңы жолдорду издөөдө демилге көтөрбөйт. ● Кыйынчылыкка кабылганда чоң адамдардан жардам күтөт, өз алдынча талдоо жүргүзүүгө аракет кылбайт. ● Оюнда буюмдарды фантазиясын көрсөтпөстөн, өз максаты боюнча гана колдонот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өзүнүн чечимдерин сунуштайт, ар кандай ыкмаларды колдонот. ● Катаны (өзүнүн же башка бирөөнүн катасын) эмне үчүн болгонун түшүндүрө алат. ● Тандоодо же ой жүгүртүүдө логиканы жана салыштырууну колдонот. ● Жаңы маселелерди чечүүдө демилгени көрсөтөт, жөнөкөй корутундуларды чыгарат. ● Сюжетте же конструктивдүү оюнда стандарттуу эмес комбинацияларды жаратат, жаңы нерсени сынайт. **Креативдүү деңгээл:** ● Оригиналдуу идеяларды жаратат, бир маселени чечүүнүн бир нече варианттарын оңой жана ырахаттануу менен издейт.

● Күмөн санайт, текшерет, талкуулайт, тактоочу суроолорду берет: «Эгерде биз башкача аракет кылсакчы?», «Эмне үчүн ушундай?». ● Оюнда буюмдарды чыгармачылык менен символикалуу колдонот, жаңы сюжеттерди түзөт. ● Ой жүгүртүүдө жана фантазияда көз карандысыздыкты көрсөтөт, күтүлбөгөн нерселерди сунуштайт, башкалардын пикирине кызыгат.	● Сынчыл ой жүгүртөт: талдайт, салыштырат, баалайт, аргументтерди келтирет. ● Суроолорду түзөт, тактайт, маалыматты күмөн санатуучу суроо бере алат: “Эгер андай болбосочу?”, “Эмне үчүн ал мындай чечимге келди?”. ● Өз ишмердүүлүгүндө логика менен фантазияны активдүү айкалыштырат, жаңы эрежелерди, идеяларды, ыкмаларды ойлоп табат. ● Стандарттуу эмес кырдаалдарда ишенимдүү аракеттенет, өз оюн түшүндүрөт жана далилдей алат.
Индикатор: Долбоордук жана илимий иш-чараларга катышуу	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Жөнөкөй изилдөөчүлүк аракеттерди тууроо менен аткарат (суу куят, кум чачат, буюмдарды «сүзөт/чөгөт» дейт). ● Чоң адамдар тарабынан демилгеленген долбоордук иш-чараларга катышат («үрөн себебиз», «мунара курабыз»). ● Педагогдун аракеттерин кайталайт, жыйынтыгын байкайт. ● Натыйжасына эмоционалдуу жооп кайтарат: («оо, өстү!», «жыгылды»). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Кызыгууну көрсөтөт: "Эгерде ... болсо, эмне болот?" ● Жөнөкөй гипотезаны баланын тили менен сунуштай алат («сугарсаң гүл өсөт»). ● Мини-долбоорлорго активдүү катышат: канаттууларга жем берет, өсүмдүктөрдү сугарат, бир нерсе курууга, сорттоого жардам берет. ● Жөнөкөй тыянактарды айта баштайт: «суу нымдуу», «эгерде куйса, ал көбөйөт». **Креативдүү деңгээл:** ● Катышуу үчүн өз жолдорун ойлоп табат («Кел, чоң суу куйгучтан сугаралы», «Кел, биринчи нан берели, андай кийин буудай беребиз»). ● Оюндарда изилдөө иштерин чагылдырат («Куурчак дарак отургузуп жатат»). ● Натыйжалары туурасында кыялданат («Момпосуйлары бар чоң дарак өсөт»). ● Долбоор үчүн жаңы тапшырманы сунуштай алат («Кел, дагы отургузалы»).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Изилдөө ишинин жөнөкөй кадамдарын билет (байкоо → салыштыруу → айтып берүү). ● Долбоордук тапшырмаларды нускама боюнча аткарат (өсүмдүктөрдүн өсүшүн байкайт, чоң адамдардын жардамы менен жөнөкөй жазууларды жүргүзөт, буюмдарды салыштырат). ● Үлгүгө негизделген экспериментти же аракетти кайталай алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Изилдөө үчүн суроолорду берет («Эмне үчүн кар эрийт?», «Сугарбаса эмне болот?»). ● Божомол (гипотеза) жасап, аны эксперимент аркылуу текшерет. ● Балдар жана чоңдор менен бирге жыйынтык чыгарат («Сугарсаң өсөт, сугарбасаң соолуп калат»). ● Жыйынтыгын өз сөзү менен түшүндүрүп, мисал менен көрсөтө алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Мини-долбоор үчүн идея ойлоп табат («Келгиле, канаттууларга үй салабыз», «Кайсынысы бат тоголонот, келгиле,текшеребиз»). ● Текшерүүнүн жолдорун сунуштайт («Кел, салыштырабыз, кел, өлчөйбүз»). ● Өзүнүн жыйынтыктарын чыгарат, кээде оригиналдуу же күтүлбөгөн жыйынтыктар болот («Күн ысык болгондуктан кар эрип кетет»). ● Биргелешкен изилдөө же оюн- долбоору үчүн курдаштарын топтойт. ● Натыйжаларды чыгармачылыкта колдонот (сүрөт тартат, аңгеме айтат, эмне үйрөнгөнү тууралуу сюжеттик оюн ойнойт).

Индикатор: Изилдөөдө демилгелүүлүктү көрсөтүү, эркек балдардын жана кыз балдардын жөндөмдүүлүгү же кызыгуусу тууралуу стереотиптерге негизделбеген, чектөөлөрсүз жүзөгө ашырылуучу иш-аракеттердеги көйгөйлөрдү өз алдынча чечүүгө умтулуу	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Жаңы буюмдарга жана кырдаалдарга кызыгууну көрсөтөт (кармайт, сынап көрөт, текшерет). ● Изилдөө иштеринде чоң адамдардын же теңтуштарынын аракеттерин туурайт (суу куят, мунара курат, кнопканы басууга аракет кылат). ● Тышкы чектөө жок болсо, «балдар үчүн» же «кыздар үчүн» деп бөлбөстөн, ар кандай оюнчуктар жана материалдар менен ойноого аракет кылат. **Продуктивдүү деңгээл**: ● Изилдөөнү өз алдынча баштайт: "Эгерде... болсо, эмне болот?" (суу куюу, оюнчукту ажыратуу). ● Чоң адамдардын көрсөтмөсү жок жөнөкөй маселени чечүүгө аракет кылат (таяк менен оюнчукту алуу, бийик мунара куруу). ● Оюнда гендердик стереотипке эмес, кызыгууга жараша буюмдарды тандайт (бала «тамак жасайт», кыз «куруучу болот»). ● Бири ыкма иштебей калса, иш-аракеттин ар кандай башка ыкмасын колдонот (“бул мунара кулады, мен эми аны башкача жасайм”). **Креативдүү деңгээл:** ● Оюндун же изилдөөнүн жаңы ыкмаларын ойлоп табат («Мен үйдү кубиктерден эмес, кутулардан курам»). ● Маселени чечүү үчүн ар кандай материалдарды бириктирет (суу + кум = "шорпо"). ● Гендердик чектөөсүз оюндагы ролдордун баарын камтыйт (“Мен автобустун айдоочусу болом”, “Мен капитан болом” – эркек бала да, кыз бала да). ● Мүмкүн болгон натыйжалар жөнүндө кыялдана баштайт («Унаа учуп кетсечи?»).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Изилдөө ишинин жөнөкөй ыкмаларын билет (салыштыруу, аракет кылуу, өлчөө, чогултуу/ажыратуу). ● Чоң адамдардын өтүнүчү боюнча изилдөө иштерин жүргүзөт жана натыйжасын түшүндүрөт («суу куюшту, ошого оор болуп калды»). ● «балдар/кыздар» деп бөлүнбөй ойнойт жана аракет жасайт (бала куурчакты багат, кыз курулуш комплектиси менен ойной алат). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Изилдөө үчүн жөнөкөй тапшырма коёт («Кулап калбоо үчүн эмне кылууга болот?», «Аягына чейин кантип жетсе болот?»). ● Ар кандай чечимдерди өз алдынча сынап көрүп, эң ийгиликтүүсүн тандайт. ● Өзүнүн иш-аракеттерин түшүндүрө алат: «Мен чоң бөлүктү алдым, анткени бул бекем болот». ● Бирдей урмат көрсөтүү менен оюндарда жана иш-аракеттерде ар кандай ролдорду аң-сезимдүү түрдө кабыл алат (жынысына карабастан «Мен дарыгермин, сен болсо айдоочусуң»,). **Креативдүү деңгээл:** ● Өзүнүн изилдөө тапшырмалары менен келет («Эмне калкыйт, эмне чөгөт, кел, ошону текшерели»). ● Буюмдарды колдонуунун жаңы ыкмаларын сунуштайт («кирпич көпүрө болот», «куту — бул кеме»). ● Стереотиптерге ишенбестен өзү үчүн кызыктуу иштерди тандап алат («Мен оңдогум келет, бийлегим келет»). ● Башка балдарды биргелешип чечүү жолдорун издөөгө уюштурат, адаттан тышкаркы идеяларды жана варианттарды сунуштайт.
3. Социалдык жана коммуникативдик компетенттүүлүк	
Кызматташтык	
Индикатор: Командада өз ара аракеттенүү, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү жана биргелешкен иш-чараларда максаттарга жетүү билгичтиги	

Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоң адамдын таасири астында башка балдар менен биргелешкен оюндарда жана башка иш-аракеттерде өз ара аракеттенүү жөндөмүнө ээ болот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● башка балдар менен өз ара аракеттенүүнүн эң жөнөкөй көндүмдөрүн аткарат жана теңтуштарына, алардын иш-аракеттерине кызыгат, аларды туурайт жана алар менен жакын ойноого умтулат. **Креативдүү деңгээл:** ● Өз курдаштары менен биргелешкен оюндарда алардын иш-аракеттерин моделдейт.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Чоң адамдын таасири астында башка балдар менен биргелешкен оюндарда жана башка иш-аракеттерде өз ара аракеттенүү көндүмдөрүнө [illegible] жетүү **Продуктивдүү деңгээл:** ● Курдаштары менен иш алып барат, [illegible] алат. ● Эмпатия көрсөтөт: [illegible] байкайт, сооротот, жардам берет. ● Чоң адамдардын кичине жардамы менен чыр-чатакты чече алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Биргелешкен иш-аракетте (оюндарда, чыгармачылыкта, долбоорлордо) лидерлик жана өнөктөштүктү көрсөтө алат. **Репродуктивдүү деңгээл:** ● Алар [illegible] **Продуктивдүү деңгээл:** ● Алар сүйлөшүүнү, компромисске келүүнү жана эрежелерге ылайык [illegible] ● Алар боорукердик көрсөтүшөт - боор ооруйт, сооротуп, жардам беришет. ● Чоңдордун аз жардамы менен конфликттерди чече алышат. **Креативдүү деңгээл:** ● Биргелешкен иш-чараларда (оюндарда, чыгармачылыкта, долбоорлордо) лидерлик жана өнөктөштүк сапаттарды көрсөтүү.
Индикатор: Ар кандай социалдык ролдорду өзүнө кабыл алуу жөндөмдүүлүгү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Чоң адамдарды тууран, "апа", "ата", "дарыгер", "сатуучу" ж.б. болуп ойноп баштайт. ● Ролдук оюндар жөнөкөй, көбүнчө байкоолорго негизделген: "Мен энемин, куурчакты багам", "Мен дарыгермин, мен сени угам". ● Чоң адамдардан уккан стереотиптик аракеттерди жана сөздөрдү колдонот. ● Өзү ролго кирип ойнойт, бирок анын функцияларын жана милдеттерин дайыма эле түшүнө бербейт. ● Көбүнчө жалгыз ойнойт же кыска убакытка башкалар менен алектенет. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Роль тандайт жана аны ырааттуу ишке ашырат: эгерде "куруучу" болсо, анда ал кыялданбастан, куруу менен алектенет. ● Структураланган аракеттерди жакшы көрөт - "Мен дарыгермин, мен азыр сени тыңшайм, сага дары берем, рецепт жазам". ● Оюнда жөнөкөй болсо да ролдун "эрежелерин" сактоого аракет кылат: "Апасы тамак берет- баласы жейт". ● Башкалар да оюндун эрежелерин сактоосун талап кыла алат. **Креативдүү деңгээл:**	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Сюжеттүү- ролдук оюндарда аң-сезимдүү түрдө ар кандай ролдорду тандап, ойнойт (апа, дарыгер, сатуучу, мугалим). ● Тандалган ролго туура келген оюн эрежелерин сактайт. ● Оюн учурунда сюжетке ылайыкташып, ролдорду алмаштыра алат. ● Ар кандай кырдаалдарда өзүн ар кандай алып жүрүү керек экенин түшүнөт. ● Чоң адамдардын үмүтүн актаганга аракет кылат (мисалы, бала бакчада өзүн «чоң» же даярдоо тобунда «окуучу» сыяктуу алып жүрөт). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Оюн ролдорун активдүү ойнойт. ● Өзүн ар кандай социалдык топтордун (үй-бүлө, бала бакча, ийрим) мүчөсү катары тааный баштайт. ● Келечекте ким болушу мүмкүн экенине кызыгууну көрсөтөт (мисалы, өрт өчүргүч, дарыгер болгусу келет ж.б.). **Креативдүү деңгээл:** ● татаал ролдук образдарды мотивация, эмоциялар аркылуу түзөт: ● Бүтүндөй сюжеттерди иштеп чыгат: оюндун башталышы, ортосу, аягы болот, анда драмалык, юмордук жана интрига элементтери бар.

● Ролдук ойноо үчүн өз варианттарын ойлоп табат («Мен сыйкырчы апамын »). ● Кыялындагы каармандар менен ойнойт (жаныбарлар, фантастикалык жандыктар). ● Бир эле учурда бир нече каармандарды ойноп, ролдорду тез алмаштыра алат. ● Үндөр, мимикалар, кыймылдар менен эксперимент жасап, уникалдуу каармандарды жаратат. ● Тапкычтык менен алмаштыруучу буюмдарды алмаштыра алат (таяк - микрофон, куту - машина).	● Ролдорду жана реалдуулукту аралаштырат: чыныгы жана фантастикалык социалдык ролдорду айкалыштырат (мисалы, "космос кемесиндеги мугалим"). ● Лидерликти жана ийкемдүүлүктү көрсөтүп сценарийди өзгөртө алат, башка балдарды тарта алат, импровизациялай алат.
Индикатор: Коомдук турмушта себеп-натыйжа байланышын түзө билүү билгичтиги	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Күнүмдүк айкын себеп-натыйжа байланыштарын түшүнөт: «Оюнчук ыргытсаң, ал кулап түшөт»,"Эгер тамак жебесең, ачка каласың", "Эгерде кирдетсең, аны сүртүү керек" ● Мурун көргөн нерселеринин негизинде жүрүм-турумунун себептерин түшүндүрөт. Мисал: "Балдар апасы кетип калгандыктан ыйлап жатышат" — мурун ушундай болгон жана ал ушуну эстеп калат. ● Өзү жаңы тыянак чыгарбайт, бирок буга чейин үйрөнгөн себеп-натыйжа байланыштарын көрсөтөт. ● Эгер бөлүшпөсө, башкалар таарынып калаарын түшүнөт, бирок бул чоңдор менен талкууланышы керек ● Башкалардын себептери жөнүндө сейрек жыйынтык чыгарат. ● Белгилүү бир кырдаалда гана жүрүм-турумун жана натыйжаларын байланыштырат, жалпылаштырбайт. Мисалы: "Ал жыгылды, анткени ал тез чуркады" (конкреттүү бир учурда, эреже катары). **Продуктивдүү деңгээл:** ● Жөнөкөй кырдаалдарга таянып, кимдир бирөө башкача эмес, а ушундай жасады деп болжолдуу түрдө түшүндүрө алат: - "Алар жыгылганы үчүн ыйлап жатышат" - "Алар оюнчуктарын алып кетишкени үчүн ачууланып жатышат" ● Өзүнүн иш-аракеттери башкалардын реакциясына себеп болорун түшүнө баштайт: "Мен аларды урсам, мага “андай кылса "болбойт" дешет" "Мен аларга оюнчук берсем, алар мага жылмайышат"	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● тажрыйбадан же чоң адамдардын түшүндүрмөлөрүнөн алынган тааныш себеп-натыйжа байланыштарын көрсөтөт. ● Себептерди жана натыйжаларды биринчи кезекте белгилүү, тааныш кырдаалдарда түшүнөт. ● Фразалардын үлгүлөрүн жана даяр түшүндүрмөлөрдү колдонот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Коомдогу жүрүм-турумдун негизги эрежелерин билет (сылык мамиле, сыйлоо, иреттүүлук). ● Жаңы себеп-натыйжа байланыштарын өз алдынча түзө алат. ● Өз иш-аракеттеринин кесепеттерин түшүнөт. Башкалардын пикирин, тандоо укугун сыйлайт. ● Оюндарда жана башка аракеттерде эрежелерди кабыл алат жана аткарат. ● Адамдардын иш-аракеттери өздөрүнүн каалоолору, эмоциялары, социалдык нормалары жана жагдайлары менен байланышкан себептерден келип чыгарын түшүнөт. ● Башкалардын жүрүм-турумун логика жана адеп-ахлак жагынан түшүндүрүп, талдай алат. ● Тайпадагы айрым аракеттердин кесепети кандай болорун алдын ала көрөт: "Эгер кимдир -бирөө башкаларды таарынтса, эч ким аны менен дос болгусу келбейт". "Оюндун эрежелери сакталбаса, аны эч ким ойнобойт." ● Альтернативдүү себептерди карап чыгып, эң мүмкүн болгондорун тандай алат. ● Кандайдыр бир окуянын эмне үчүн белгилүү бир жол менен болгонун логикалык ой жүгүртүү жана социалдык байланыштар аркылуу мисал келтирип түшүндүрүп бере алат. ● Талкууларга катышат, аргументтерди келтирет.

● Өз алдынча, жөнөкөй фразалар менен болсо да, окуялардын себептерин түшүндүрө алат, бирок азырынча ачык, конкреттүү кырдаалдардын алкагында гана. ● Башкалар менен бөлүшпөсө, алар капа болушат же алар мени менен ойнобой калышат деп ойлошу мүмкүн. ● Көз карандысыз корутундусу али аз, бирок чоң адамдардан көргөнүн өзүнүн оюнунда жана жүрүм-турумунда активдүү колдонот. **Креативдүү деңгээл:** ● Жүрүм-турум жана окуялар үчүн стандарттуу эмес түшүндүрмөлөрдү ойлоп табат. ● Себептер реалдуу фактыларга гана эмес, фантастикалык элементтерге да байланыштуу болушу мүмкүн. Мисал: «Алар оюнчугу кайгырып калгандыктан, ыйлап жатышат» же «Күн чыкпаса, баары уктайт». ● Бир эле кырдаалды түшүндүрүүнүн ар түрдүү варианттарын байкап көрөт, алардын ортосунда алмашуу жүргүзө алат. ● Көп учурда реалдуу жана ойдон чыгарылган себептерди аралаштырат. ● Ролдук оюндарда жана жомоктордо татаал, фантастикалык байланыштарды түзөт: «Ханбийке ыйлап жатат, анткени каардуу ажыдаар анын жылмаюусун уурдап алды». ● Социалдык кырдаалдарды кыялдануу аркылуу кабыл алат. ● Чыныгы себеп-натыйжа байланыштарын ойдон чыгарылгандардан айырмалайт, бирок ал чыгармачыл өңүттө, толук логикалык ой жүгүртүүнү чагылдырбайт.	● Эрежелер эмне үчүн керек экенин жана аларды сактоо эмне үчүн маанилүү экенин түшүнөт. ● Калыстык жана нормаларды бузуунун кесепеттери жөнүндө ой жүгүртө алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Кадимки калыптан тышкары жаңы, стандарттуу эмес себеп-натыйжа мамилелерин активдүү түзөт. ● Чыныгы социалдык себептерди фантазия жана кыялдануу элементтери менен айкалыштыра алат. ● Социалдык кырдаалдарды түшүнүүдө образдуу салыштырууларды жана чыгармачыл түшүндүрмөлөрдү колдонот. ● Окуялардын өнүгүшүнүн ар кандай варианттары менен гипотезаларды жана эксперименттерди чыгара алат.
Коммуникация	
Индикатор: Өз оюн жана пикирлерин эркин билдирүү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Көбүнчө чоңдордон же теңтуштарынан укканын кайталайт, даяр фразаларды жана пикирлерди айтат. ● Ойлор тааныш жагдайлар жана үлгүлөр менен чектелет. ● Алар өз ойлорун айтуу үчүн жардамга жана колдоого муктаж. ● Баяндамалар көбүнчө абстрактуу ой жүгүртүү менен эмес, түздөн-түз тажрыйба же оюн кырдаалы менен байланышкан болот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Сөз байлыгын жана тажрыйбасын колдонуп, ойлорун өз алдынча айта баштайт.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Тааныш, чоң адамдардан же теңтуштарынан үйрөнгөн ой-пикирлерди жана идеяларды кайра көрсөтөт. ● Баяндамалар шаблондук фразалардын кайталанышына жана даяр пикирлерге негизделген. ● Жаңы идеяларды жана пикирлерди өз алдынча калыптандырат. ● Көбүнчө ойлорду эрежелерди, нормаларды жана жалпыга белгилүү фактыларды кайталоо түрүндө билдирет. ● Талкууланып жаткан идеялардын тереңдигин же логикасын дайыма эле түшүнө бербей, аларды жөн гана кайра айтат.

● Ойлорду эркин билдирүү жөнөкөй, көбүнчө бир муундуу же фрагменттүү формада болот. ● Жөнөкөй жана майда-чүйдөсүнө чейин ой жүгүртүү аркылуу ойлорду жана пикирлерди билдирет. ● Иш-аракетинин себептерин түшүндүрүп, өз пикирин билдирүүгө биринчи аракеттерди жасайт. ● Алган таасирлерин жана сезимдерин реалдуу окуялар менен байланыштыра алат. Билдирүүлөрү ырааттуураак, бирок дагы эле кыска жана жөнөкөй болушу мүмкүн. **Креативдүү деңгээл:** ● Күнүмдүк тажрыйбанын чегинен ашкан жаңы идеяларды жана адаттан тышкары түшүндүрмөлөрдү ойлоп табат. ● Оригиналдуу ойлорду жана окуяларды түзүү үчүн кыялдарын колдонот. ● Сөздөр көбүнчө фантазия, метафора жана образдуу салыштыруу элементтерин камтыйт. Чыныгы байкоолорду ойдон чыгарылган деталдар менен айкалыштыра алат. ● Сүйлөшүүдө демилгени колго алат, суроолорду берет жана окуяларды өнүгүшүнүн адаттан тышкаркы варианттарын сунуштайт.	**Продуктивдүү деңгээл:** ● Өз оюн, идеяларын жана пикирлерин ырааттуу жана түшүнүктүү формада айта алат. ● Өз пикиринин билдирип, анын себептерин түшүндүрө алат. ● Окуяларга, адамдарга жана кырдаалдарга өзүнүн мамилесин билдире алат, ошондой эле ар кандай көз караштарды талкуулай алат. ● Сөз байлыгын жана жөнөкөй логикалык конструкцияларды кенениреэк колдонот. ● Диалогдорго жана талкууларга катышып, суроолорду берип, аларга жооп бере алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Ой-пикирлерин чыгармачыл ыкма менен билдирип, өзгөчө жана стандарттуу эмес идеяларды, тыянактарды активдүү жаратат. ● Ойлорун түшүндүрүү үчүн элестетүүнү, метафораны, салыштырууну колдонот. ● Жаңы окуяларды, адаттан тышкаркы түшүндүрмөлөрдү түзүп, альтернативдүү көз караштарды сунуштай алат. ● Суроо берет жана таң калганын билдирет, бул теманы андан ары талкуулоого жана өнүктүрүүгө түрткү берет. ● Уникалдуу пикирлерди түзүү үчүн ар кандай билимдерди жана тажрыйбаларды айкалыштыра алат.
Индикатор: Баарлашуунун вербалдык жана вербалдык эмес формаларын колдонуу	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Айлана-чөйрөдөн жана чоңдордон үйрөнгөн баарлашуунун тааныш формаларын кайра айтат. ● Жөнөкөй сөздөрдү, сөз айкаштарын жана жаңсоолорду колдонуп, укканын кайталайт. ● Оозеки баарлашуу кыска сүйлөмдөр, сөздөр жана жөнөкөй туюнтмалар менен гана чектелет. Сөздөрдү бекемдөө же алмаштыруу үчүн вербалдык эмес каражаттар (мимика, ишараттар, позалар) кызмат кылат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Өз ойлорун жана каалоолорун билдирүү үчүн сөздөрдү жана сөз айкаштарын активдүү колдонуп, өз алдынча жөнөкөй билдирүүлөрдү жана сүйлөмдөрдү түзөт. ● Вербалдык байланыш каражаттары ар түрдүү жана аң-сезимдүү болуп калат. ● Кептин маанисин жана эмоционалдык түсүн күчөтүү үчүн вербалдык эмес формалар (жаңсоо, мимика, интонация) колдонулат. ● Башкалар менен баарлашуу үчүн кепти колдоно баштайт, диалогго активдүү катышат.	**Репродуктивдүү деңгээл**: ● Көбүнчө стереотиптик жана шаблондук байланыш формаларын колдонуп, үйрөнгөн сүйлөө үлгүлөрүн жана жаңсоолорду колдонот. ● Вербалдуу билдирүүлөр терең жеке чечмелөөсүз тааныш фразалар, эрежелер жана стандарттуу туюнтмалардан турат. ● Вербалдык эмес каражаттар (жаңсоо, мимика) үйрөнүлгөн үлгүлөргө ылайык, адат катары колдонулат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Ойлорун, сезимдерин жана каалоолорун билдирүү үчүн ар кандай вербалдык каражаттарды (сөздөрдү, сүйлөмдөрдү) ишенимдүү жана аң-сезимдүү колдонот. ● Диалогдук баарлашуу көндүмдөрүн активдүү колдонот, баарлашууну улантууну, суроолорду берүүнү жана аларга жооп берүүнү билет. ● Сөзүнүн маанисин күчөтүү жана тактоо үчүн ар кандай вербалдык эмес каражаттарды (мимика, жаңсоолор, интонация) активдүү колдонот. ● Жагдайга жана маектешүүгө жараша баарлашуу стилин ийкемдүү түрдө ыңгайлаштыра алат. **Креативдүү деңгээл:**

<table>
<tr><td>● Сөз менен өз пикирин билдирүүгө жана жардам суроого биринчи аракеттер пайда болот.
Креативдүү деңгээл:
● Ойлорду жана сезимдерди билдирүүнүн жаңы, стандарттуу эмес формаларын түзүп, сөздөрдү, жаңсоолорду жана мимиканы чыгармачылык менен айкалыштырат.
● Оригиналдуу сөздөрдү, үндөрдү жана вербалдык эмес белгилерди ойлоп табуу үчүн кыялданууну колдонот.
● Маанайды жана маанини жеткирүү үчүн интонация, мимика жана жаңсоолор менен активдүү эксперимент жасайт.</td><td>● Ойлорун, эмоцияларын жана идеяларын билдирүү үчүн тилди жана вербалдык эмес каражаттарды чыгармачылык менен эркин колдонот.
● Интонация, мимика, жаңсоолор менен активдүү эксперимент жүргүзүп, баарлашуунун көркөм жана оригиналдуу формаларын түзөт.
● Кепти оюндарда жана көркөм иш-аракеттерде чыгармачылык менен колдоно алат - окуяларды, өзгөчө сөз айкаштарын жана метафораларды ойлоп табат.
● Баарлашууда ийкемдүү болот, коммуникациянын стилин жана каражаттарын ар кандай кырдаалдарга жана маектешип жаткан адамына жараша ылайыктайт.
● Эмоционалдык байланыш түзүү жана көңүл бурдуруу үчүн вербалдык жана вербалдык эмес баарлашууну колдонушат.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Индикатор: Баарлашуу үчүн мамлекеттик, расмий жана башка тилдерди колдонуу</td></tr>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Үйрөнгөн жөнөкөй сөздөрдү жана сөз айкаштарын мамлекеттик же башка тилде, негизинен, чоңдордон укканын кайталоо менен айтат.
● Күнүмдүк баарлашууда жана негизги муктаждыктарда чектелген сөз байлыгын колдонот.
● Сөз айкаштары кыска, каталары менен жөнөкөйлөтүлгөн болушу мүмкүн.
● Тилдеги өз ара аракети негизинен кайталоо жана тууроо аркылуу болушу мүмкүн.
● Ар кандай тилдерди айырмалай баштайт жана айлана-чөйрөнүн таасири астында аларды алмаштыра алат.
Продуктивдүү деңгээл:
● Өз муктаждыктарын жана каалоолорун билдирүү үчүн мамлекеттик же башка тилде өз алдынча жөнөкөй сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү түзөт.
● Чектелүү болсо да, мамлекеттик же башка тилде ар түрдүү сөз байлыгын колдонот, сөздөрдү кыска сүйлөм менен айкалыштырууга аракет кылат.
● Тилди мамлекеттик же башка тилде кайталоо үчүн гана эмес, башкалар менен активдүү өз ара аракеттенүү үчүн да колдоно баштайт.
● Мамлекеттик же башка тилде баарлашуунун негизги нормаларын (саламдашуу, коштошуу, сылык сөздөр) өз алдынча колдонот.

Креативдүү деңгээл:</td><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Үйрөнгөн сөздөрдү, фразаларды жана жөнөкөй сүйлөмдөрдү мамлекеттик, расмий же башка тилде, көбүнчө жаттап калган сүйлөө үлгүлөрүн колдонуу менен кайра айтат. Сүйлөө негизинен шаблондуу, өз алдынча жаңы сүйлөмдөрдү жана билдирүүлөрдү түзүү мүмкүнчүлүгү чектелген.
● Жаңы, бейтааныш кырдаалдарда тилди колдонууда кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн.
●Мамлекеттик, расмий же башка тилде сылык баарлашуунун негизги эрежелерин (саламдашуу, коштошуу, өтүнүч) түшүнөт жана колдонот.
Продуктивдүү деңгээл:
● Ар кандай лексика жана грамматикалык түзүлүштөрдү колдонуу менен мамлекеттик, расмий же башка тилде деталдуу билдирүүлөрдү эркин жана аң-сезимдүү түрдө түзөт.
● Турмушта, оюндарда жана билим берүү кырдаалдарында ж.б. кырдаалдарда баарлашуу үчүн мамлекеттик, расмий же башка тилди активдүү колдонот.
● Мамлекеттик, расмий же башка тилде расмий жана сылык баарлашуунун нормаларын түшүнөт жана колдонот, кепти контекстке ылайыкташтыра билет.
● Диалогду өз алдынча жүргүзө алат, өз көз карашын далилдеп, талкууга катышат.
Креативдүү деңгээл:
● Мамлекеттик, расмий же башка тилди эркин жана чыгармачылык менен сөздүктү жана грамматиканы колдонуп, оригиналдуу билдирүүлөрдү түзүөт.</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td>● Мамлекеттик же башка тилдеги сөздөр менен чыгармачылык жана эркин эксперимент жүргүзүп, үйрөнүлгөн үлгүлөрдүн чегинен чыккан жаңы сөздөрдү, тыбыштарды жана сүйлөмдөрдү түзөт.
● Мамлекеттик же башка тилди жөнөкөй баарлашуу үчүн гана эмес, оюн, фантазия жана эмоцияларды билдирүү үчүн да колдонот.
● Ар кандай тилдердин, үндөрдүн жана интонациялардын элементтерин бириктирип, уникалдуу кеп структураларын түзөт.
● Мамлекеттик же башка тилди оюн жана көркөм формада колдонуп, өз аңгемелерин, жомокторун ойлоп таба алат.</td><td>● Мамлекеттик, расмий же башка тилде кептин ар кандай стилдерин, анын ичинде юморду, иронияны, метафораларды жана салыштырууларды активдүү түрдө эксперимент кылат.
● Бай лексиканы жана ар түрдүү тилдик түзүлүштөрдү колдонуп, өз алдынча аңгеме, жомок, поэма жарата алышат.
● Чыгармачылык маселелерди чечүү жана индивидуалдуулукту көрсөтүү үчүн мамлекеттик, расмий же башка тилди колдонот.</td></tr>
<tr><td colspan="2" align="center">Ар түрдүүлүктү кабыл алуу</td></tr>
<tr><td colspan="2">Индикатор: Башкалар менен баарлашуу, эч кандай басмырлоосуз көп түрдүүлүктү урматтоо</td></tr>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Башкаларга урмат-сый көрсөтүү менен үйрөнгөн байланыш үлгүлөрүн кайталайт жана көрсөтөт.
● Ар кандай адамдардын бар экенин, алардын өзгөчөлүктөрүн жана адаттарын ажыратат жана кабыл алат, бирок түшүнүү дагы эле үстүртөдөн болот.
● Саламдашуунун жана сылык кайрылуунун жөнөкөй формаларын колдонот, көбүнчө чоңдорду туурайт.
● Дискриминация түшүнүгүн түшүнбөйт, алардын жүрүм-турумунда башка адамдарга карата агрессиянын же баш тартуунун ачык көрүнүштөрү жок.
● Башка балдар менен биргелешип ойноонун жана кызматташуунун алгачкы көндүмдөрүн көрсөтөт.
Продуктивдүү деңгээл:
● Жөнөкөй сөздөрдү жана кыймыл-аракеттерди колдонуп, ар кандай адамдар менен болгон мамиледе өз алдынча сый-урмат жана боорукердикти көрсөтөт. Бөлүшүүгө жана кызматташууга даяр экенин көрсөтүп, жалпы оюндарга жана иш-чараларга активдүү катышат.
● Эмпатия жана камкордук көрсөтүү менен адамдардын ортосундагы айырмачылыктарды түшүнүп, кабыл ала баштайт.
● Урмат-сый, достук жана жардам берүүгө даяр экендигин көрсөтүп, жөнөкөй сөз айкаштарын жана жаңсоолорду колдонот.
● Чоңдордун колдоосу менен байланыштарды түзүүдө жана майда чыр-чатактарды чечүүдө демилгени колго алат.
Креативдүү деңгээл:</td><td>Репродуктивдүү деңгээл:
● Ар кандай адамдарга карата сый мамиленин жана достук жүрүм-турумдун үйрөнгөн үлгүлөрүн көрсөтөт.
● Адамдардын сырткы көрүнүшү, адаттары, тили ар кандай болушу мүмкүн экенин түшүнөт, бирок муну терең түшүнбөстөн, базалык деңгээлде гана түшүнөт.
● Баарлашуунун стандарттуу сылык формаларын колдонот жана тайпада жүрүм-турум эрежелерин сактайт.
● Чоңдорду жана педагогдорду кайталап, чыр-чатактарды жана агрессияны болтурбоо үчүн жөнөкөй эрежелерди сактайт.
● Адамдардын ортосундагы айырмачылыктарга байланыштуу татаал кырдаалдарды өз алдынча чечүүдө кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн.
Продуктивдүү деңгээл:
● Ар кандай сүйлөө жана жүрүм-турум формаларын колдонуп, адамдардын ортосундагы айырмачылыктарга урмат-сый жана сабырдуулукту активдүү түрдө билдирет.
● Ар биринин жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен балдар жана чоңдор менен өз алдынча достук жана жумушчу мамилелерди түзө алат.
● Ар кандай кырдаалдарда теңтуштарына жана чоңдорго боорукер болуп, колдоо көрсөтүүгө даяр болот.
● Теги, маданияты жана сырткы көрүнүшү ар башка адамдарга карата сый мамиленин маанилүүлүгүнүн себептерин түшүндүрүп, талкуулай алат.
● Биргелешкен чечимдерди кабыл алууну жана башкалардын пикирин урматтоону талап кылган жамааттык аракеттерге катышууга жөндөмдүү.</td></tr>
</table>

● Ар кандай адамдар менен баарлашууда бир гана сөз эмес, оюн, жаңсоо, мимика аркылуу сый-урматты жана жакшы ниетти чыгармачылык менен эркин билдирет. ● Өз ара аракеттенүүнүн ар кандай жолдорун активдүү эксперимент кылат, кызматташтыктын жана биргелешкен иш-аракеттердин жаңы формаларын ойлоп табат. ● Чыгармачылык аркылуу эмпатия көрсөтө алат: башкаларды урматтаган жана айырмачылыктарды кабыл алган сүрөттөрдү тартат, ойнойт, окуяларды айтат. ● Башкаларга болгон сезимдерин жана мамилесин билдирүү үчүн ар кандай байланыш каражаттарын колдонот. ● Оюн иш-аракеттеринде алар достук, өз ара жардам берүү жана кабыл алуу сыяктуу жагдайларды үлгү кылышат.	**Креативдүү деңгээл:** ● Ар түрдүү вербалдык жана вербалдык эмес баарлашуу каражаттарын колдонуу менен ар түрдүүлүккө урмат көрсөтүүнү жигердүү жана чыгармачылык менен билдирет. ● Өз ара аракеттенүүнүн оригиналдуу ыкмаларын түзөт, анын ичинде ар кандай маданияттагы жана жөндөмдүүлүктөгү балдар менен биргелешкен оюндарды, долбоорлорду жана чыгармачылык тапшырмаларды уюштурат. ● Толеранттуулуктун, достуктун жана башкаларды сыйлоонун маанилүүлүгү жөнүндө өз ойлорун жана ой жүгүртүүсүн түзө алат. ● Достук, кызматташтык жана кабыл алуу боюнча өз көз карашын билдирүү үчүн тилди жана чыгармачылыкты (аңгемелер, сүрөттөр, драмалар) колдонот. ● Чыр-чатактарды чечүүдө демилгени колго алат жана тайпада жагымдуу маанай түзөт.
Индикатор: Кыргыз Республикасынын улуттук баалуулуктарын, инсандын укуктарын жана милдеттерин бузбаган өлкөнүн этносторунун маданиятын, каада-салттарын жана үрп-адаттарын билүү жана сыйлоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Маданият, каада-салттар жана үрп-адаттар жөнүндө үй-бүлөсүнөн жана айлана-чөйрөсүнөн уккан жана көргөн жөнөкөй билимдерди жана идеяларды айта алат. ● Улуттук символдорду, кийимдин элементтерин, ырларды, жомокторду жана жөнөкөй салттык аракеттерди тааный баштайт. ● Маданият жана каада-салттарга байланыштуу жөнөкөй үрп-адаттарды жана эрежелерди сактоодо чоңдордун жүрүм-турумун туурайт. ● Тааныш фразаларды, ырым-жырымдарды жана кыймыл-аракеттерди кайталоо аркылуу улуттук баалуулуктарга урмат көрсөтөт. ● Каада-салттарды күнүмдүк жашоонун бир бөлүгү катары кабыл ала баштайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Алган билимдерин күнүмдүк баарлашууда жана оюнда колдонуу менен улуттук маданиятка жана салттарга өз алдынча кызыгуу жана урмат көрсөтөт. ● Жөнөкөй ырым-жырымдарга жана салттуу иш-аракеттерге активдүү катышат, алардын маанисин негизги деңгээлде түшүнөт.	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Кыргызстандагы ар түрдүү этностордун маданияты, каада-салты жана үрп-адаттары жөнүндө алган билимдерин кайталайт жана айтат. ● Коомдо кабыл алынган негизги улуттук символдорду, салттуу майрамдарды, кийимдерди, каада-салттарды жана негизги жүрүм-турум эрежелерин тааныйт. ● Үй-бүлөдөгү, бала бакчадагы жана айлана-чөйрөдөгү каада-салттарды жана нормаларды сактайт. ● Жөнөкөй ырым-жырымдарды жана эрежелерди туурап, аткаруу аркылуу маданий мурастарды урматтайт. ● Салттарды жашоонун маанилүү бөлүгү катары кабыл алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Кыргыз Республикасынын символдорун жана каада-салттарын сыйлайт, Кыргызстанда жашаган элдердин маданиятына жана үрп-адаттарына кызыгат, түрдүү улуттагы теңтуштары менен баарлашууда толеранттуу жүрүм-турум көрсөтөт. **Креативдүү деңгээл:** ● Кыргызстандын жана анда жашаган элдердин каада-салттары жөнүндө спектаклдерге катышып, аңгемелерди ойлоп таап, сүрөттөрдү, кол өнөрчүлүктү, аңгемелерди же ырларды түзүү аркылуу өлкөнүн улуттук баалуулуктарына жана маданий көп түрдүүлүгүнө урмат көрсөтүүнү өз алдынча жана чыгармачылык менен белгилейт.

● Этникалык өзгөчөлүктөрдүн жана маданияттардын көп түрдүүлүгүн таанып, аларга жакшы ниет жана урмат көрсөтөт. ● Кепте жана кыймыл-аракетте улуттук маданияттын элементтерин колдонот: жөнөкөй сөздөр, саламдашуу, ырлар, оюндар. ● Кызыгууну көрсөтөт, салттар, символдор жана үрп-адаттар жөнүндө суроолорду берет. **Креативдүү деңгээл:** ● Кыргызстанда жашаган элдердин маданиятын жана салттарын чагылдырган оюндарга, майрамдарга жана чыгармачылык иш-чараларга кызыгуу менен катышат; сүрөт, бий, ыр жана жөнөкөй диалогдор аркылуу урмат-сый билдирет.	● Биргелешкен маданий жана этникалык оюндарда сабырдуулукту жана башкалардын укуктарын урматтоо менен демилгени көрсөтөт.
Индикатор: Кыргыз Республикасында жашаганын билет, өз өлкөсүнүн символикасын жана маданий көп түрдүүлүгүн урматтайт	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Өз өлкөсүн (Кыргызстан) таанып, атайт. ● Кыргызстандын негизги мамлекеттик символдору: желеги, герби, гимни (жөнөкөй жана жеткиликтүү түрдө) менен тааныш, аларга кызыгат. ● Оюндар, жомоктор жана музыка, көркөм сүрөт искусствосу аркылуу түрдүү каада-салттар менен таанышат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Кыргыз Республикасы жөнүндө баарлашууга, китептерди жана сүрөттөрдү көрүүгө катышат. ● Өлкөнүн символикасына болгон сый-урматты көрсөтөт. ● Маданий салттарга байланыштуу жөнөкөй аракеттерди кызыгуу менен кайталайт. (мисалы, улуттук бийлер, саламдашуу, кийимдин элементтери). ● Өлкөдө жашаган элдердин ар түрдүүлүгүнө кызыгуу көрсөтөт. ● Маданияттын жөнөкөй элементтерин оюндар, сүрөттөр же аңгемелер аркылуу айтат же көрсөтө алат. **Креативдүү деңгээл:** ● Маданияттын салттуу элементтерин: улуттук кийимдерди, элдик жомокторду жана музыканы, оймо-чиймелерди активдүү үйрөнө баштайт. ● Майрамдарга жана маданий иш-чараларга оюндар, музыка, сахналаштыруу, сүрөт искусствосу аркылуу катышат. ● Чыгармачылык жана оюн-зоок менен достуктун маанилүүлүгүн жана улутуна	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Өз өлкөсүн Кыргыз Республикасы деп атайт, Кыргызстандын мамлекеттик символдорун (туу, герб, гимн) таанып, туура атайт. ● Кыргызстанда жашаган ар кыл элдердин тарыхын жана салттарын жакшы билет, өлкө көп улуттуу экенин жана бул анын байлыгы экенин түшүнөт. ● Өлкөдө ар кандай элдердин өкүлдөрү жашаарын билет, күнүмдүк турмуштан же билим берүү иш-чараларынан тааныш этностордун каада-салттарын жана маданий өзгөчөлүктөрүн мисал келтире алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Кыргызстандын негизги мамлекеттик символдорун (туу, герб, гимн) өз алдынча атап, сүрөттөп, алардын маанисин жөнөкөй сөз менен түшүндүрө алат. ● Кыргызстандын калкынын көп улуттуу курамы жөнүндө айтып, айрым элдерди санап, маданий өзгөчөлүктөргө: элдик кийимдерге, бийлерге, музыкага, өлкөдө жашаган ар түрдүү элдердин майрамдарына жана үрп-адаттарына урмат көрсөтүп, кызыгуу көрсөтө алат, маданий көп түрдүүлүктү сактоо эмне үчүн маанилүү экенин түшүндүрө алат. ● Оюнда жана тарбиялык иш-чараларда демилгени көрсөтүп, улуттук символдорго жана маданий баалуулуктарга арналган долбоорлорду же презентацияларды түзөт. ● Ар улуттун өкүлдөрүнүн ортосундагы өз ара урматтоонун жана достуктун маанилүүлүгүн түшүнөт, бул тууралуу өз түшүнүгүн жана ойлорун оюнда жана баарлашууда билдирет, бул тууралуу башкаларга айтып берүүгө даяр.

карабастан бардык адамдарды урматтоо керек экенин түшүнөт.	**Креативдүү деңгээл:** ● Маданиятка, улуттук символдорго жана каада-салттарга байланыштуу чыгармачылык жана таанып-билүүчүлүк иштерге активдүү катышат: өз өлкөсү жана анын символдору жөнүндө сүрөт тартат, ийлеп-чаптайт, ыр ырдайт, аңгеме же ыр жазат.
Индикатор: Калыстык жана сабырдуулук принциптерине негизделген инсандар аралык мамилелерди башкаруу	
Репродуктивдүү байланыш: ● Жөнөкөй баарлашуунун эрежелерин кайталайт: оюнчуктарды бөлүшөт, өз кезегин күтөт, “суранам” жана “рахмат” деп айта алат. ● «Адилет» жана «адилетсиз» түшүнүктөрүн күнүмдүк турмуштан жана оюндан мисалдар аркылуу үйрөнөт. ● Балдар ар кандай экенин, кимдир -бирөө өзүн башкача алып жүрсө да ал нормалдуу көрүнүш экенин билет. ● Жөнөкөй колдоо же өтүнүч сөздөрдү айтуу менен башкалардын сезимдерин урматтоого үйрөнөт. ● Башкаларды урматтоого жана достукка багытталган жүрүм-турум үлгүлөрүн кайталайт жана туурайт. ● Оюн кырдаалында, адилеттүү жүрүм-турум эрежелерин колдоно баштайт жана башкаларга сабырдуулук көрсөтөт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Башка балдарга өз алдынча боорукердик жана камкордук көрсөтөт: оюнчуктарды бөлүшөт, жардам сунуштайт, сооротот. ● Оюн кырдаалында "кел, чогуу ойнойлу" же "сенин кезегиң" деген сыяктуу негизги фразаларды колдонуп, жөнөкөй конфликттерди сөз же жаңсоо менен чечкенге аракет кылат. ● Адилет жүрүм-турумдун жөнөкөй эрежелерин өз алдынча кайталайт жана колдонот, мисалы, өз кезегин күтөт же оюнчуктарды тартып албайт. ● Достук, камкордук жана өз ара урматтоо түшүнүктөрүн чагылдырган оюндарга катышат жана жөнөкөй сүрөт тартат. ● Башкалардын сезимдерин байкап, аларга жооп берүү менен боорукердик көрсөтөт (мисалы, бала капаланса, аны сооротот). ● Биргелешкен оюндарды жана кызматташууну сунуштап, башка балдар менен достук мамилени баштайт. ● Өз сезимдерин билдирүү жана башкалардын сезимдерин түшүнүү үчүн	**Репродуктивдүү байланыш:** ● Адилеттүү жана урмат-сыйга негизделген баарлашуунун негизги эрежелерин билет: бөлүшөт, өз кезегин күтөт, башкаларды угат жана өз оюң сылыктык менен билдирет. ● Өз тажрыйбасынан же окуяларынан ар кандай кырдаалдарда адилет жана адилетсиз жүрүм-турумга мисал келтире алат. ● Толеранттуулуктун жөнөкөй түшүнүктөрүн түшүнөт: айырмачылыктарды урматтоо, мүнөзү, сырткы көрүнүшү же адаттары ар башка курбуларына болгон достук мамилеси. ● Чыр-чатакты тынчтык жолу менен чечүүгө багытталган жүрүм-турум үлгүлөрүн сөздөрдү жана жаңсоолорун колдонуу менен билдирет. ● Тайпада эмоцияларды жана жүрүм-турумду башкаруу боюнча чоңдордун кеңештерин кайталайт жана колдонот. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Күндөлүк турмуштан жагдайларды өз алдынча талдап, теңтуштарынын жана чоңдордун ортосундагы адилет жана адилетсиз жүрүм-турумдун мисалдарын талдайт. ● Оюнда жана окуу иш-чараларында калыс баарлашуу көндүмдөрүн жана толеранттуу мамилени активдүү колдонот, чыр-чатактарды чечүүгө жана достук мамилелерди сактоого жардам берет. ● Башкалар менен болгон мамиледе калыстыктын жана сабырдуулуктун маанилүүлүгүн түшүнөт, талкууларга жана оюндарга активдүү катышат. ● Калыстык, сый-урмат жана сабырдуулук баалуулуктарын чагылдырган өз окуяларын, сүрөттөрүн же аңгемелерин түзөт. ● Топтук оюндарда жана долбоорлордо демилгени көрсөтүп, өз ара урматтоо жана калыстык принциптерине негизделген чечимдерди сунуштайт. ● Башка адамдар менен болгон мамиледе калыстык жана сабырдуулук эрежелерин сактоо эмне үчүн маанилүү экенин жүйөлүү түрдө түшүндүрө алат.

жөнөкөй сөздөрдү жана жаңсоолорду колдонот (мисалы, “кел, бирге бололу”, “кайгырба”). **Креативдүү деңгээл:** ● Оюн учурунда достук атмосфераны түзүүдө чыгармачылыкты жана демилгени көрсөтөт, башка балдар менен биргелешкен оюндарды жана аракеттерди сунуштайт. ● Калыс жана боорукер мамиле кылуу принциптери көрсөтүлгөн оюн кырдаалын чыгармачылык менен ойлоп таап ойнойт (мисалы, «оюнчуктар менен бөлүшөбүз», «кезек күтөбүз»). ● Достук, урматтоо жана бири-бирине жардам берүү идеяларын сүрөттөр, ырлар же аңгемелер аркылуу чыгармачылык иш-аракеттерде көрсөтөт. ● Башка балдардын маанайына ыңгайлашып, алардын өзгөчөлүктөрүнө сабырдуулук менен мамиле кылып, баарлашууну импровизациялай алышат.	● Курдаштарына боор ооруп, активдүү колдоо көрсөтөт, жаңжалдуу кырдаалдарда камкордук жана түшүнүү менен мамиле кылат. **Креативдүү деңгээл:** ● Калыстык жана сабырдуулук принциптери көрсөтүлгөн оюндардын жана кырдаалдардын сценарийлерин өз алдынча ойлоп табат жана сунуштайт. ● Ролдук оюндарга активдүү катышып, ар кандай инсандар аралык чыр-чатактарды моделдөө жана аларды чечүүнүн чыгармачылык жолдорун табат. ● Окуяларды, сүрөттөрдү, кыска пьесаларды же презентацияларды түзүп, башкаларга карата адилет жана сый мамилени түшүндүрөт. ● Бардык катышуучулардын кызыкчылыктарын эске алган, достукка жана өз ара жардамдашууга багытталган өз ара аракеттенүүнүн жаңы эрежелерин тайпада сунуштайт. ● Ой жүгүртүү ийкемдүүлүгүн көрсөтөт, ар кандай көз караштарды эске алуу менен жүрүм-турумун ылайыкташтырат, сыйлоо жана сабырдуулук көрсөтөт.
Индикатор: Башкаларга урмат көрсөтүү, адамдар менен өз алдынча достук мамиле түзө билүү	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Жөнөкөй сылык фразаларды кайталайт: “салам”, “рахмат”, “суранам”, “кечириңиз”. ● Башка балдар менен оюнчуктарды жана материалдарды бөлүшүүгө даяр экенин көрсөтөт. ● Чоңдордун өтүнүчтөрүн аткарып, аларга жана башкаларга урмат көрсөтөт. ● Тайпада жүрүм-турумдун жөнөкөй эрежелерин сактайт: түртпөө, өз кезегин күтүү, сүйлөп жаткандарды угуу. ● Чоңдорду жана теңтуштарын туурап, достук жүрүм-турумдун үлгүлөрүн кайталайт. ● Жөнөкөй эмпатия көрсөтө баштайт - кимдир бирөө капаланып жатканын байкап, анын жанына келип, колдоо көрсөтө алат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Тааныш чоң адамдар жана балдар менен өз алдынча учурашып, коштошо алат. ● Оюнчуктарды бөлүшүүнү же бири-бирине жардам берүүнү сунуштап, башка балдар менен оюнду же биргелешкен иш-аракетти баштайт. ● Достук жана колдоо көрсөтүү үчүн баарлашууда жөнөкөй сылык сөздөрдү, фразаларды жана жаңсоолорду колдонот (мисалы, “суранам”, “рахмат”, жылмаю, кучактоо, жардам берүү).	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Баарлашууда сылык сөздөрдү жана жүрүм-турум нормаларын колдонот: саламдашат, ыраазычылык билдирет, кечирим сурайт. ● Тайпада белгиленген баарлашуу эрежелерин сактайт, кезек күткөндү билет, башкалардын пикирин угат, урматтайт. ● Үй-бүлөдө, бала бакчада же мектепте байкалган достук мамиленин мисалдарын кайталайт. ● Камкордук көрсөтүү жана көңүл бөлүү менен достук мамилени сактоо үчүн биргелешкен оюндарга жана иш-чараларга катышуу жөндөмүн көрсөтөт. ● Жөнөкөй чыр-чатактарды чечүүгө багытталган жүрүм-турумду сөздөрдү жана жаңсоолорду колдонуу менен белгилейт. ● Башкаларды сыйлоонун маанилүүлүгүн түшүнөт жана ар кандай турмуштук кырдаалдарда мындай мамиленин негизги принциптерин кайталайт. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Балдардын жана чоңдордун кызыкчылыктарына жана сезимдерине урмат көрсөтүү менен өз алдынча демилге көтөрүп, достук мамиледе болот. ● Баарлашууда сылык сөздөрдү активдүү колдонот, ыраазычылык билдирүүнү, кечирим суроону жана сүйлөшүүнү колдоону билет.

● Башкалардын сезимдерине кам көрөт жана көңүл бурат: сооротот, колдойт, жардам сунуштайт. ● Достук жана урмат-сый эмнени билдирерин жөнөкөй сүрөттөр же жаңсоолор менен көрсөтөт. ● Оюн иш-аракеттеринде башка балдардын кызыкчылыктарын эске алуу жана ак ниеттүүлүк эрежелерин сактоо менен өз алдынча мамилелерди курат. **Креативдүү деңгээл:** ● Чыгармачыл жигердүүлүктү көрсөтүп, башкаларга биргелешкен оюндарды жана оюнчуктарды сунуштайт, баарлашуу демилгесин колго алат. ● Башкаларга ак ниеттүүлүк жана урмат-сый көрсөтүүчү креативдүү оюн жагдайларын активдүү ойлоп табат жана аткарат. ● Чыгармачылык иш-аракеттеринде (сүрөт тартуу, ийлеп-чаптоо, ырдоо) досторуна жана айланасындагыларга болгон сезимдерин, мамилесин билдирет. ● Достукка жана өз ара жардамга багытталган оюндун же баарлашуунун жөнөкөй эрежелерин өзү түзөт.	● Мамилелерде жакшы ниетин жана урматтоонун маанилүүлүгүн чагылдырган окуяларды, сүрөттөрдү, чакан презентацияларды же инсценировкаларды түзөт. ● Тайпада достукту жана өз ара түшүнүшүүнү чыңдоого багытталган биргелешкен долбоорлорду же оюндарды сунуштап, ишке ашырат. ● Чыр-чатактарды тынчтык жолу менен чечүүгө, өз аракеттерин талашууга жана башкалардын пикирин урматтоого жөндөмдүү. ● Тайпада достук атмосфераны түзүп, курбуларына эмпатия көрсөтүп, аларды колдоо демилгесин көтөрөт. **Креативдүү деңгээл:** ● Ар кандай адамдар менен баарлашууда достукту жана сый мамилени көрсөтүүнүн жаңы ыкмаларын өз алдынча ойлоп табат жана сунуштайт. ● Достук мамилелерди түзүү жана сактоо кырдаалдарын имитациялоо менен ролдук оюндарга жана чыгармачылык долбоорлорго активдүү катышат. ● Сый-урматтын, өз ара жардамдашуунун жана жакшы ниеттин маанилүүлүгүн билдирген чыгармачыл окуяларды, сүрөттөрдү, сценаларды же презентацияларды түзөт. ● ● Курдаштары менен чоңдор арасында колдоочу жана достук маанайды түзүүдө демилгени көрсөтөт.
Индикатор: Өзүнүн жүрүм-турумун башкаруу, этикеттин негизги эрежелерин сактоо	
Репродуктивдүү деңгээл: ● Жөнөкөй жүрүм-турум эрежелерин кайталайт жана сактайт: салам айтат, коштошот, "суранам" жана "рахмат" деп айтат. ● Сезимдерин башкарганды үйрөнөт, эч себепсиз кыйкырбаганга же ыйлабаганга аракет кылат. ● Чоңдорду туурап, дасторкон үстүндө жана баарлашууда сылык-сыпаа болуу эрежелерин сактайт. ● Өз кезегин күтүп, оюнчуктарды бөлүшүү зарылдыгын түшүнө баштайт. ● Оюн кырдаалында чоңдордун жана теңтуштарынын суроо-талаптарын аткарып, өзүн-өзү башкаруунун негизги жөндөмдөрүн көрсөтөт. ● Башкаларга урмат-сый менен мамиле кылууга багытталган жүрүм-турумдун жөнөкөй үлгүлөрүн кайталайт. **Продуктивдүү деңгээл:**	**Репродуктивдүү деңгээл:** ● Ар кандай кырдаалдарда этикеттин негизги эрежелерин кайталайт: саламдашат, коштошот, сылык кайрылат. ● Эмоцияларын башкарат, конфликттик кырдаалдарда агрессияны же терс реакцияларды көрсөтпөөгө аракет кылат. ● Дасторкондо жүрүм-турум эрежелерин сактайт, ашкана шаймандарын колдонууну билет жана тазалыкты сактайт. ● Башкаларды урматтайт, тайпадагы биргелешкен баарлашуунун тартибин жана эрежелерин сактайт. ● Достук жана ыңгайлуу атмосфераны түзүүгө жардам берген жүрүм-турум үлгүлөрүн кайталайт жана колдонот. ● Баарлашуунун социалдык нормаларын сактоо менен маектешинин сөзүн угуу жана сылык сүйлөй билүү жөндөмүн көрсөтөт. **Продуктивдүү деңгээл:**

● Жөнөкөй, сылык сөздөрдү («салам», «кош бол», «рахмат», «суранам») колдонуп, өз алдынча саламдашат жана коштошот. ● Кезектешүү эрежелерин сактап жана оюнчуктарды башкалар менен бөлүшүп, оюндарга активдүү катышат. ● Сезимдерин жана муктаждыктарын сабырдуу жана кичи пейил тон менен билдирүүдө демилгени колго алат. ● Достук атмосфераны сактоо үчүн айлана-чөйрөдөн үйрөнгөн жөнөкөй жүрүм-турум үлгүлөрүн колдонот (мисалы, башка балага жардам берет, бөлүшүүнү сунуштайт). ● Жөнөкөй сүрөттөрдү же этикетти жана сый-урматты чагылдырган кыска аңгемелерди жаратат. ● Социалдык кырдаалдарда эмоцияларын башкара билүүгө аракет кылып, өзүн-өзү башкарууну көрсөтөт. **Креативдүү деңгээл:** ● Сылык жана сыпайы жүрүм-турумга үйрөнө турган жөнөкөй оюндарды жана кырдаалдарды өз алдынча ойлоп табат жана сунуштайт. ● Достук жана камкордукту билдирүү үчүн оюнда сылык сөздөрдү жана жаңсоолорду колдонот (мисалы, “суранам” деп айтат, жылмаят, бөлүшөт). ● Башка балдар менен болгон мамиледе импровизациялоо, этикеттин эрежелерин сактоодо ийкемдүүлүктү көрсөтөт. ● Чыгармачылыкта (сүрөт тартуу, ийлеп-чаптоо, оюндар) жакшы жүрүм-турум жана башкаларды сыйлоо жөнүндө өз ойлорун билдирет. ● Башкаларды урматтоого жана сыйлоого жардам берген өздөрүнүн жөнөкөй оюн эрежелерин түзөт. ● Тайпада достук жана сылык атмосфераны сактоодо демилгелүү болот.	● Ар кандай кырдаалдарда өз алдынча салам айтып, коштошуп, "суранам" жана "рахмат" деп айтат. ● Эмоцияларын өз алдынча башкарат, өз каалоолорун жана муктаждыктарын тынч билдирүүгө аракет кылат. ● Өз кезегин күтүүнү жана оюнчуктарды чоңдордун эскертүүлөрүсүз башка балдар менен бөлүшүүнү билет. ● Жөнөкөй жүрүм-турум эрежелерин жана сылык баарлашууну сактоо менен оюндарга активдүү катышат. ● Жөнөкөй сүрөттөрдү тартат же сылык-сыпаалык менен сыйлоонун эрежелерин түшүнгөндүгүн көрсөткөн кыска аңгемелерди айтат. ● Этикеттин нормаларын сактоодо, айлана-чөйрөдө үйрөнгөн жүрүм-турум үлгүлөрүн кайталоодо жана колдонууда демилге көтөрөт. **Креативдүү деңгээл:** ● Туура жана сылык жүрүм-турумун көрсөткөн ар кандай оюн жана чыгармачыл кырдаалдарды өз алдынча ойлоп табат жана сунуштайт. ● Ролдук оюндарга активдүү катышат, ар кандай социалдык кырдаалдарды моделдейт жана этикеттин нормаларын сактайт.
4. Маалыматтык-санариптик компетенттүүлүк	
Маалыматтык сабаттуулук	
Индикатор: Китептерге жана окууга кызыгуу	
Репродуктивдүү деңгээл ● Чоңдордун окуганын угат. ● Китептеги сүрөттөрдү чоңдор менен чогуу карайт. ● Китептен тааныш сөздөрдү же сүйлөмдөрдү кайталап айтат. ● Сүйүктүү китептерин мукабасынан тааный алат. **Продуктивдүү деңгээл**	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Чоңдордун тапшырмасы же көрсөтмөсү боюнча окуйт. ● Суроолордун негизинде текстти кайра айтып бере алат. ● Анда-санда китеп окууга кызыгып турат. **Продуктивдүү деңгээл** ● Тапшырма боюнча гана эмес, өз каалоосу боюнча да окуйт.

● Китеп алып келип, окуп берүүнү суранат. ● Тааныш жана жаңы окуяларды кунт коюп угат. ● Каармандарды таанып, алардын аттарын атайт. ● Тааныш сюжетти сүрөттөргө таянып кайра айтып берет. ● Мазмуну боюнча суроолорду берет. **Креативдүү деңгээл** ● Китептеги сюжеттерди оюн түрүндө ойнойт, каармандарды чагылдырат. ● Окуганына таянып, өзүнүн окуясын ойлоп чыгарат. ● Сүрөттөргө таянып "өз алдынча окуйт", өз версиясын чыгарат. ● Каармандарга эмоционалдык реакциясын билдирет: күлөт, боор ооруйт.	● Кызыккан тема же жанр боюнча китептерди тандоону билет. ● Окугандардан алган таасирлери менен бөлүшөт, талкууларга катышат. ● Окууга туруктуу кызыгуу көрсөтөт. ● Окугандарын тапшырмаларды, долбоорлорду ж.б. аткаруу үчүн колдонот. **Креативдүү деңгээл** ● Окууда активдүү демилгени көрсөтөт (китеп издейт, суроолорду берет, башкаларга кеңеш берет). ● Алган билимдеринн жана китептердеги образдарды чыгармачылыкта колдонот (иллюстрацияларды тартат).
Индикатор: Маалымат издөө үчүн ар түрдүү басма булактарды колдонуу (китептер, журналдар, карталар, таблицалар ж.б.)	
Репродуктивдүү деңгээл ● Басма булактарын (китеп, журнал, карта) сырткы көрүнүшү боюнча тааныйт. ● Чоңдордун өтүнүчүнө жооп берип, керектүү сүрөттү же нерсени китептен же журналдан табат. ● Чоңдордун коштоосунда басма булактын беттерин барактайт. ● Нускамаларга ылайык басма булактар менен иштейт (мисалы: «Китепти ач, топту тап»). **Продуктивдүү деңгээл** ● Керектүү маалыматты издөө үчүн өз алдынча басма булакты тандайт (мисалы, жаныбарлар тууралуу китепти алып, “арыстанды” издейт). ● Кайсы себептен ошол китепти же журналды алганын түшүндүрө алат. ● Чоңдордун колдоосу менен иллюстрацияларды колдонуп суроого жооп табат. ● Китепти максаттуу барактап, сүрөттөрдү салыштырат, керектүү үзүндүнү издеп табат. **Креативдүү деңгээл** ● Өз суроолоруна жооп издөө үчүн ар кандай басма булактарды колдонууну сунуштайт. ● Маалыматты издөө ыкмасын ойлоп табат (мисалы, кызыктуу фактылардан китеп түзүүнү каалайт). ● Табылган маалыматты өз алдынча иш-аракеттеринде (оюнда, баяндамада, кол өнөрчүлүктө ж.б.) колдонот.	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Ар кандай басма булактарды (китеп, энциклопедия, журнал, карта, таблица ж.б.) таанып, атап бере алат. ● Чоңдордун өтүнүчү боюнча керектүү бетти, аталышты же сүрөттү табат. ● Чоңдордун жардамы менен мазмунду же шарттуу белгилерди колдонот. ● Берилген суроого ылайык маалыматты мисалга таянып издейт (мисалы: «Бул китептен аюу кандай болорун карап көр») **Продуктивдүү деңгээл** ● Керектүү маалыматты алуу үчүн ылайыктуу басма булакты тандайт. ● Мазмунга же сүрөттөргө таянып, керектүү беттерди өз алдынча табат. ● Тапкан маалыматын айтып берип, аны кантип издегенин түшүндүрө алат. ● Табылган маалыматты суроолорго жооп берүүдө, оюнда, баяндамада, долбоордук иште колдонот. **Креативдүү деңгээл** ● Маалыматтык суроону түзүп, аны басма булактар аркылуу чечүү жолун сунуштайт (мисалы: «Акула кайда жашай турганын билгибиз келет, атластан карап көрөлү») ● Ар кандай булактардагы маалыматтарды салыштырат (мисалы: журнал жана китеп) ● Табылган маалыматтын негизинде өз материалдарын түзөт (сүрөт, кичинекей китепче, аңгеме).

	● Башка балдарга керектүү маалыматты кайдан жана кантип табууга болорун сунуштайт (тайпанын «эксперт» болуп калат).
Индикатор: Маалыматты оюндук, турмуштук жана башка кырдаалдык маселелерди чечүүдө колдоно билүү жөндөмдүүлүгү	
Репродуктивдүү деңгээл ● Сүрөттөгү тааныш буюмдарды таанып, алардын атын айтат. ● Чоң адамдын көрсөтмөсүн өзгөртүүсүз кайталайт (мисалы, оюнчук сүйлөшү үчүн баскычты басат). ● Мурда байкалган көйгөйдү чечүү жолун кайталайт, ыкманы өзгөртүүгө аракет кылбайт. **Продуктивдүү деңгээл** ● Сүрөт же баяндама аркылуу тааныш жашоо кырдаалында эмне кылуу керектигин түшүнө алат (мисалы, сууга чыланган кийимди көрүп, аны кургатууга илиш керектигин айтат). ● Мурда алган билимди окшош кырдаалда колдонот (мисалы, бир оюнчук бузулса, башкасын алат). ● Сөз менен берилген нускаманы өз алдынча, туруктуу колдоосу жок аткара алат. ● Жөнөкөй маселени чечүүнүн бир жолун сунуштай алат (мисалы, оюнчукка жетпей калса, отургучту жылдырат). **Креативдүү деңгээл** ● Көйгөйлөрдү күтүлбөгөн жол менен чечүү жолдорун табышат (мисалы, шкафтын астындагы оюнчукка таяк колдонот). ● Билимди бир кырдаалдан экинчи кырдаалга өткөрө алат (мисалы, сууга самын түшсө, оюнчук да чөгүп кетиши мүмкүн деп болжойт). ● Өзүнчө түшүндүрмөлөрдү сунуштайт же тактоо суроолорун берет («Эгер башка баскычты бассак, эмне болот?»). ● Жомоктон/сүрөттөн/аңгемелешүүдөн алынган маалыматты колдонуп, өзү оюндун сценарийин же аңгеме түзөт.	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Чоң кишинин же педагогдун нускамасын өзгөртүүсүз кайталайт (мисалы, конструкторду үлгүсүнө жараша чогултат). ● Оюн же турмуштук кырдаал менен байланышкан тааныш буюмдарды, символдорду, белгилерди жана белгилерди тааныйт жана атайт. ● Тааныш алгоритмдерди (мисалы, оюнчуктарды түсүнө же өлчөмүнө карата сорттоо) кайталайт. ● Белгиленген үлгүлөргө ылайык оюндун же турмуштук кырдаалдын негизги эрежелерин көрсөтөт. **Продуктивдүү деңгээл** ● Максатка жетүү үчүн иш-аракеттерди өз алдынча пландайт жана ишке ашырат (мисалы, сунушталган мунараны куруу үчүн конструктордун бөлүктөрүн тандайт). ● Мурдагы тажрыйбасына таянып, тааныш кырдаалда жөнөкөй маселелерди чыгарат (мисалы, тапшырманы аткаруу үчүн керектүү шайманды же буюмду тандайт). ● Өз аракеттерин жана тандоосун түшүндүрөт жана далилдейт, тактоо суроолорун берет. ● Маселени чечүү үчүн бир нече булактан (аңгеме, сүрөт, буюм) алынган маалыматты колдонот. **Креативдүү деңгээл** ● Оюн жана турмуштук маселелерди чечүүнүн жаңы жолдорун сунуштайт (мисалы, тааныш буюмдарды стандарттуу эмес колдонот). ● Ар кандай маалыматтарды бириктирип, өз алдынча оюндук кырдаалды же чечимди түзөт (мисалы, ар кандай оюн элементтерин кошуп жаңы оюн ойлоп табат). ● Чечимдин ар кандай варианттарын өз алдынча издеп, текшерип, маалымат менен эксперимент жасайт. ● Өз аракеттеринин себебин түшүндүрөт, ойлорун жана идеяларын так жана ырааттуу билдирет.
Индикатор: Өз алдынча маалыматтык объекттерди түзүү	
Репродуктивдүү деңгээл ● Чоңдор сунуштаган жөнөкөй маалыматтык объекттерди кайталайт (мисалы, жөнөкөй сүрөттөр, үндөр).	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Маалыматтык объекттерди үлгү боюнча кайталайт: сүрөттөрдү, схемаларды же жөнөкөй тексттерди көчүрөт.

<table>
<tr><td>● Бар болгон материалдарды (боёк, карандаш, пластилин) колдонуп, тааныш образдарды жаратат.
● Үлгүгө ылайык иш-аракеттерди аткарышат (мисалы, контурду үлгү боюнча боёйт).
Продуктивдүү деңгээл
● Өз алдынча жөнөкөй маалыматтык объекттерди түзөт (сүрөттөр, аппликациялар) жана алар аркылуу чөйрөнү кабылдоосун билдирет.
● Ар кандай материалдарды колдонуп, өз сүрөттөрүн жаратышат жана эмнени көрсөткөнүн атап, түшүндүрүп берет.
● Жөнөкөй элементтерди (түстөрдү, формаларды) айкалыштырып, жаңы объекттерди жаратууга аракеттенет.
Креативдүү деңгээл
● Уникалдуу маалыматтык объекттерди түзүүдө демилге көрсөтөт, формасы, түсү жана материалдары менен эксперимент кылат.
● Ой-пикирлерин же эмоцияларын билдирген сюжеттүү сүрөттөрдү же жөнөкөй композицияларды түзөт.
● Маалымат берүү үчүн символдорду жана белгилерди колдонот (мисалы, жөнөкөй графикалык элементтер, алфавиттин баштапкы тамгалары).</td>
<td>● Бар болгон каражаттарды колдонуп (боёк, карандаш, графикалык редакторлор) сунушталган сүрөттү же маалыматтык объектти так кайра жаратат.
● Маалыматтык объекттерди түзүү үчүн жөнөкөй нускамаларга жана эрежелерге таянат.
Продуктивдүү деңгээл
● Кабыл алуусун жана идеясын чагылдырган маалыматтык объектилерди өз алдынча түзөт (сүрөттөр, схемалар, жөнөкөй аңгемелер).
● Символдорду, белгилерди жана бирдиктүү сүрөттөрдү колдонуп, жаңы объект түзүү үчүн ар кандай техникаларды жана ар түрдүү каражаттарды колдонот.
● Түзүлгөн маалыматтык объектин маанисин жана колдонулушун түшүндүрүп берет.
Креативдүү деңгээл
● Маалыматтык объектилерди түзүүдө чыгармачылык ыкманы колдонот, оригиналдуу сюжеттерди иштеп чыгат.
● Татаал идеяларды жана эмоцияларды берүү үчүн ар кандай маалыматтык формаларды (графикалык, тексттик, аудио) колдонот.
● Өз түшүнүгүн чагылдырган, символдорду, шарттуу белгилерди камтыган объект түзөт.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Санарип сабаттуулук</td></tr>
<tr><td colspan="2">Индикатор: Санариптик маалыматтык ресурстар менен иштөө, аларды сапаттуу жана экологиялык колдонуу жөндөмү</td></tr>
<tr><td>Репродуктивдүү деңгээл
● Чоңдордун жардамы менен жабдууларды (планшет, компьютер) өчүрүп-күйгүзө алат.
● Чоңдордун көрсөтмөсүнө ылайык санарип ресурстар менен иштөөнүн жөнөкөй нускамаларын аткарат (мисалы, аудио угуу, мультфильм көрүү).
● Жабдууларга кам көрүүнүн маанисин түшүнөт (урбоо, ыргытпоо, экранга суу чачпоо).
Продуктивдүү деңгээл
● Жөнөкөй тиркемелерди (мисалы, оюндар же окутуучу видео тиркемелер) чоңдордун көзөмөлү менен өз алдынча ачып, жаап коет.
● Санарип ресурстарды жөнөкөй тапшырмаларды аткаруу үчүн колдонот (мисалы, аудиожомок угуу үчүн керектүү баскычты басуу, окутуучу мультфильмдерди көрүү).</td>
<td>Репродуктивдүү деңгээл
● Чоңдордун нускамасы менен жабдууларды (планшет, компьютер, интерактивдүү панель) өчүрүп-күйгүзө алат.
● Үлгү боюнча аракет кылат: керектүү тиркемени ачат, интерактивдүү элементтерди басат.
● Техника менен колдонуунун жөнөкөй коопсуз эрежелерин билет (суу төкпөө, колунан түшүрбөө, экранды баспоо, таза колдор менен кармоо).
● Чоңдордун көрсөтмөсү боюнча санарип ресурстарды оюн-зоок жана окуу үчүн колдонот деп санайт.
Продуктивдүү деңгээл
● Санарип ресурстардын бир нече түрүн ишенимдүү колдонот (окутуучу оюндар, видеосабактар, балдар энциклопедиясы, үн менен коштолгон жардамчылар).
● Өз алдынча керектүү маалыматты табат.</td></tr>
</table>

● Жабдууларды жана ресурстарды сактоо эрежелерин билет (планшетти эки колдоп кармайт, колдонгондон кийин өчүрөт). **Креативдүү деңгээл** ● Санарип ресурстарды жөнөкөй чыгармачылык иш-аракеттер үчүн колдонот (мисалы, графикалык тиркемеде сүрөт тартат, кыймыл үчүн музыка тандайт). ● Оюн жана таанып-билүү үчүн санарип ресурстарды колдонууга демилге көрсөтөт (мисалы, өз алдынча сүйүктүү оюндарды же аудиону издеп табат).	●Санариптик гигиенаны сактайт: маал-маалы менен колдонот, үндүн деңгээлин жөндөйт, жабдууга кам көрөт. ● Интернеттеги маалыматка этият мамиле жасоо зарыл экенин түшүнөт жана чоңдор менен талкуулайт **Креативдүү деңгээл** ● Санариптик ресурстарды жөн гана нускама боюнча эмес, өз демилгеси менен да жаңы продукт жаратуу үчүн колдонот: — интерактивдүү тиркемелерде сүрөт тартат, жомок түзөт, жөнөкөй видеолорду же анимацияларды, мультфильмдерди жаратат. ● Сынчыл ой-жүгүртүүнү көрсөтөт: жарнаманы пайдалуу маалыматтан айырмалай алат, көргөн нерсенин чындыгы тууралуу суроолорду берет. ● Чоңдор менен технологияларды кантип жана эмне үчүн колдонуу керектигин талкуулайт, техниканы сактоо жана экран алдында өтө көп отурбоо маанилүү экенин түшүндүрө алат. ● Санариптик куралдардын жардамы менен маселени кантип чечсе болорун сунуштайт (мисалы, куттуктоо открыткасын жасоо, маалымат издөө, иллюстрациялары менен окуя түзүү ж.б.).
Индикатор: Гаджеттер менен коопсуз иштөөгө баштапкы түшүнүктөр	
Репродуктивдүү деңгээл ● Гаджетти (планшет, телефон) таанып, чоңдордун өтүнүчү боюнча өчүрүп коюу же ары алып коюуну билет. ● Чоңдордун көрсөтмөсүнө ылайык гаджет менен иштейт (уруксатсыз албайт, таштабайт, баскычтарды өз алдынча баспайт). ● Педагог сураганда планшетти кутуга салат. **Продуктивдүү деңгээл** ● Гаджетти коопсуз колдонуу эрежелерин өз алдынча сактайт: дыкаттык менен кармайт, көзгө жакын алып барбайт, гаджеттин жанында тамак-аш ичпөө керек.Башкаларга сак болууну эскертип айтат. **Креативдүү деңгээл** ● Гаджетти коопсуз колдонуу боюнча өз идеясын билдирет, суроолорду берет, туура эмес колдонуу мүмкүнчүлүктөрүнүн кесепеттерин талкуулайт. Гаджетти сактоонун жолдорун сунуштай алат, батареясы түгөнсө же бузулса чоң кишиге айтат.	**Репродуктивдүү деңгээл** ● Гаджеттерди коопсуз колдонуу боюнча эрежелерди билет: чоңдордун уруксатысыз тийбөө, жабдууну этият колдонуу, туш келди баскычтарды баспоо. ● Гаджеттерди колдонуу жана сактоо боюнча чоңдордун көрсөтмөлөрүн аткарат. **Продуктивдүү деңгээл:** ● Коопсуздук эрежелерин өз алдынча сактайт: гаджетти өтө узак колдонбойт, анын жанында тамак жана суусундук ичпейт, аны этият кармайт, иштөө убактысын көзөмөлдөйт. ● Башка балдарга бул эрежелерди сактоонун маанисин түшүндүрө алат. **Креативдүү деңгээл**

● Планшет кулап кетпеши үчүн полкага коюу керектигин, бузулса тийбей чоңдорго айтуу керектигин билет.	● Коопсуздук тууралуу талкуулайт, гаджеттерди коопсуз колдонуу боюнча жаңы эрежелерди сунуштайт. ● Коопсуздук жана туура эмес колдонуу натыйжалары тууралуу суроолорду берет, зыян келтирбөө же чарчабоо үчүн гаджеттер менен биргелешип иштөөнү кантип уюштурууга болорун сунуштайт.

3-тиркеме

1. **Өнүктүрүү чөйрөсүн уюштуруу жана материалдардын болжолдуу тизмеси.**

Мектепке чейинки билим берүүдө өнүктүрүү чөйрөсүн уюштуруу мектепке чейинки билим берүүнүн негизги аспектилеринин бири болуп саналат. Ал баланы ар тараптуу өнүктүрүүгө, анын демилгесин, өз алдынчалыгын колдоого, ошондой эле оюнга, окууга жана баарлашууга шарт түзүүгө багытталган.

Минималдуу ресурстар менен камсыздоо күнүмдүк жана жылдык планда пландаштырылган оюндарды, кызыкчылыкка негизделген иш-чараларды жана долбоордук тематикалык иш-чараларды ишке ашырууну камсыз кылууга тийиш.

Материалдардын болжолдуу тизмеси (мектепке чейинки билим берүү уюмунун иш жүзүндөгү мүмкүнчүлүктөрүнүн негизинде мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын педагогдору үчүн жабдууларды түшүнүү үчүн). Бул бардык материалдар балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайык келиши керек экенин эстен чыгарбоо керек.

- Педагогдун столу;
- Балдардын столдору;
- Балдардын отургучтары;
- Педагогдун отургучу;
- Таркатма материалдарды сактоо үчүн ачык текчелер;
- Жаныбарлардын фигуралары;
- Санак таякчалар;
- Ар кандай узундуктагы сызгычтар;
- Лего тибиндеги курулуш топтому;
- Конструкторлор;
- Кум сааты;
- Секундомер;
- Шахматтар;
- Сандар менен карточкалардын топтому;
- Куурчактар жана алар үчүн аксессуарлар;
- Кийимчен куурчактар (бала жана кыз);
- Куурчак эмеректери;
- Куурчак коляскалары;
- Куурчактар үчүн кийим (ар кандай мезгил үчүн);
- Идиш-аяк топтому;
- Оюнчук тамактар;
- Кесиптик оюндар үчүн топтомдор (дарыгер, өрт өчүрүүчү, чач тарач, сатуучу ж.б.);
- Театралдык көрсөтүүлөр үчүн чоң же кичине тосмо;
- Кийимдер үчүн илгичтер;
- Костюмдар, маскалар (айбанаттардын, жомок каармандарынын), балдардын сумкалары, кол чатырлар ж.б.;
- Магниттик такта;
- Балдар үчүн жумшак эмеректери;

- Кулакчын менен аудио борбору;
- Сыналгы;
- Пазлдар;
- Сүрөттөрү бар кубиктердин топтому;
- Баш катырма оюндары;
- Магниттик алфавит;
- Балдар үчүн көркөм жана окуу адабияты;
- Микроскоп;
- Лупа;
- Магниттердин топтому;
- Таразалар;
- Балдар үчүн коопсуз термометрлер;
- Өлчөөчү чөйчөктөрдүн комплекттери;
- Глобус, балдар атласы;
- Пластилин;
- Ийлеп-чаптоо такталары;
- Сүрөт үчүн альбомдор;
- Акварель кагазы;
- Бор;
- Жөнөкөй жана түстүү калем сап;
- Маркерлер;
- Акварель жана гуашь боёктору, кыл калем;
- Суу үчүн стакандар;
- Учтуу эмес кайчы;
- Желим;
- Флипчарт;
- Полго төшөөчү килем же палас;
- Спорт килемчелери;
- Шарлар, обручтар, скакалкалар, ленталар;
- Кыймыл-аракеттик оюндар үчүн атрибуттар ж.б.